

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

В. В. Шаблистий
О. В. Чорна

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА НЕВИКОНАННЯ РІШЕННЯ СУДУ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Монографія

*За загальною редакцією доктора юридичних наук,
доцента В. В. Шаблистого*

Дніпро
Видавець Біла К. О.
2020

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 6 від 27 лютого 2020 р.)*

Рецензенти:

Леоненко Т. Є. – д-р юрид. наук, доц., завідувач кафедри кримінального, цивільного та міжнародного права юридичного факультету Інституту управління та права Національного університету «Запорізька політехніка»;

Коваленко В. Д. – суддя Дніпровського апеляційного суду;

Школа С. М. – канд. юрид. наук, доц., завідувач кафедри публічного права Інституту соціальних та гуманітарних наук Національного технічного університету «Дніпровська політехніка».

Шаблистий В. В.

Ш 13 Кримінальна відповідальність за невиконання рішення суду у кримінальному провадженні : моногр. / В. В. Шаблистий, О. В. Чорна ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Шаблистого. – Дніпро : Видавець Біла К. О., 2020. – 164 с.

ISBN 978-617-645-385-7

У монографії вдосконалено теоретичні положення кримінального права в частині відповідальності за невиконання рішень суду у кримінальному провадженні, напрацьовано напрями удосконалення ст.ст. 389¹, 390, 390¹, 391 КК України та відповідної правозастосовної практики.

Видання розраховано на науковців, викладачів, аспірантів (ад'юнктів), студентів (курсантів) закладів вищої освіти, в яких готують правників, співробітників правоохоронних органів, прокуратури та суду, а також на усіх, хто цікавиться розвитком наук кримінально-правового циклу.

УДК 343.368

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ РОЗВИТОК ТА СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕВИКОНАННЯ РІШЕННЯ СУДУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	
1.1. Витоки та сучасний стан кримінально-правового забезпечення виконання рішень суду у кримінальному провадженні	8
1.2. Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за невиконання рішень суду у кримінальному провадженні	46
1.3. Зарубіжний досвід кримінально-правового забезпечення виконання рішень суду у кримінальному провадженні	64
РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕВИКОНАННЯМ РІШЕНЬ СУДУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	
2.1. Об'єкт злочинів, пов'язаних із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні	75
2.2. Об'єктивна сторона злочинів, пов'язаних із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні	92
2.3. Суб'єкт злочинів, пов'язаних із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні	116
2.4. Суб'єктивна сторона злочинів, пов'язаних із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні	124
ВИСНОВКИ	137
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	141

ВСТУП

Конституція України у ст. 124 проголосила, що правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. Основний закон передбачив, що обмеження прав і свобод людини і громадянина можливе виключно на підставі закону та за рішенням суду. Очевидно, що виконання рішень суду є передумовою прогресивного поступального розвитку будь-якої країни, є індикатором рівня розвитку правової держави та громадянського суспільства.

Звичайно, майже кожна держава має певні незначні показники невиконання рішень суду, в тому числі, що стосуються кримінального переслідування особи. Разом з тим, Україна посідає одне з перших місць у світі за рівнем невиконання рішень судів, в тому числі у кримінальному провадженні. Так, 12 жовтня 2017 року проблема невиконання Україною рішень національних судів була визнана системною проблемою на рівні ЄСПЛ, а подібні провадження ЄСПЛ розглядає за скороченою процедурою.

В Єдиному державному реєстрі судових рішень міститься близько 1000 електронних копій обвинувальних вироків суддів, що набрали законної сили за ст. 382 КК України (невиконання судового рішення), при чому, приблизно 15,3 % з них стосуються невиконання рішення суду у кримінальному провадженні; за ст. 389 КК України (ухилення від покарання, не пов'язаного із позбавленням волі) – більше 7500; за ст. 389¹ КК України (умисне невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості) – близько 20; за ст. 390 КК України (ухилення від покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі) – близько 400; лише за ст. 390¹ (невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників) жодного, враховуючи набрання чинності цією статтею 11 січня 2019 року у зв'язку із фактичною імплементацією положень підписаної, проте нератифікованої Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами до вітчизняного кримінального закону.

Теоретичним дослідженням різних відповідальності за злочини проти правосуддя приділялася увага такими вченими, як Ю. В. Александров, М. І. Бажанов, О. М. Бандурка, В. І. Борисов, Ю. В. Баулін, А. М. Бойко, В. В. Голіна, В. О. Глушков, Н. О. Гуторова, С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова, О. М. Джужа, О. О. Дудоров, В. В. Ємельяненко, О. М. Костенко, М. І. Колос, М. В. Косюта, В. М. Кудрявцев, Т. Є. Леоненко, О. М. Литвак, О. М. Литвинов, В. Т. Маляренко, О. А. Мартиненко, О. І. Медведько, М. І. Мельник, П. П. Михайленко, А. А. Музика, Ю. В. Орел, В. І. Осадчий, Л. М. Палюх, М. І. Панов, І. О. Плужнік, А. В. Савченко, В. О. Туляков, А. В. Раденький, В. В. Сташис,

Є. Л. Стрельцов, С. А. Тарарухін, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк, В. В. Шаблистий, М. Д. Шаргородський, С. С. Яценко та інші.

На дисертаційному рівні кримінологічні проблеми запобігання злочинам проти правосуддя досліджені у докторській дисертації С.С. Мірошниченка (2012 рік); запобігання невиконання судового рішення дослідженні у кандидатській дисертації К. О. Лагоди (2015 рік); правосуддя як об'єкт кримінально-правової охорони досліджено у кандидатській дисертації О. І. Заліска (2016 рік); кримінальна відповідальність за умисне невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості досліджено у кандидатській дисертації С. О. Яценко (2016 рік); М. О. Букач дослідив кримінальну відповідальність за невиконання судового рішення (2018 рік); О. Р. Романишин дослідила кримінально-правове забезпечення охорони порядку виконання судових рішень в Україні (2018 рік); В.П. Мороз опублікував цикл статей з проблеми відповідальності за невиконання судового рішення.

Однак, визнаючи суттєвий внесок означеної плеяди вчених у вирішення заявленої проблематики, слід все ж зауважити на відсутності комплексних монографічних робіт, присвячених кримінально-правовому забезпеченню виконання рішень суду у кримінальному провадженні (ст.ст. 382 (в частині кримінального провадження), 389¹, 390, 390¹, 391 КК України)).

Отже, значна поширеність посягань на встановлений порядок належного виконання вироків, ухвал та постанов суду і призначеного ним покарання або інших заходів кримінально-правового впливу в Україні, недостатня теоретична розробленість проблеми кримінальної відповідальності за невиконання рішень суду у кримінальному провадженні, а також недосконалість ст.ст. 389¹, 390, 390¹, 391 КК України, і як наслідок їх неефективне застосування судами та правоохоронними органами, підписання Україною Конвенції Ради Європи «Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» та імплементація її положень до КК України, зумовили проведення цього дослідження.

У монографії є вдосконалено теоретичні положення кримінального права в частині відповідальності за невиконання рішень суду у кримінальному провадженні, напрацьовано напрями удосконалення ст.ст. 389¹, 390, 390¹, 391 КК України та відповідної правозастосовної практики.

Монографія є одним з перших в науці кримінального права України комплексних монографічних досліджень, у якій розглянуто проблему кримінальної відповідальності за невиконання рішення суду у кримінальному провадженні. В результаті проведеної роботи сформульовано висновки та положення, що виносяться на захист:

вперше:

– доведено, що основним безпосереднім об'єктом злочинів, пов'язаних із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні (ст.ст. 382, 389, 389¹, 390 КК України) є встановлений порядок належного виконання вироків, ухвал та постанов суду і призначеного ними покарання або іншого заходу кримінально-правового впливу;

– встановлено доцільність встановлення кримінальної відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників як злочину, що посягає на правосуддя в Україні в частині невиконання судових рішень у кримінальному провадженні шляхом аналізу таких кримінологічних факторів криміналізації суспільно небезпечних діянь як ступінь суспільної небезпечності діянь, їх відносна поширеність, неможливість успішної боротьби з ними за допомогою інших заходів;

– аргументовано, що до злочинів у вигляді невиконання рішень суду саме у кримінальному провадженні (ст. 390¹ КК України «Невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників») відноситься виключно невиконання обмежувальних заходів; невиконання ж обмежувальних приписів та непроходження програми для кривдників (не як вид обмежувального заходу) відносяться до злочинів у вигляді невиконання рішень суду у цивільному та адміністративному провадженнях;

– з метою забезпечення реалізації принципу невідворотності кримінальної відповідальності та покарання, запропоновано ч. 5 ст. 52 КК України викласти в такій редакції – ухилення від покарання, призначеного рішенням суду, має наслідком відповідальність, передбачену статтями 389, 389¹, 390 та 390¹ цього Кодексу та нову редакцію ст. 390¹ КК України, що сприятиме реальному виконанню вимог Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами 2011 року;

удосконалено:

– доктринальне положення щодо того, що злочин, передбачений ст. 382 (в частині кримінального провадження), відноситься до злочинів із формальним складом, оскільки заподіяння істотної шкоди охоронюваним законом правам і свободам громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб не було жодного разу застосовано судом;

– твердження про те, що злочини, передбачені ст.ст. 382, 389, 389¹, 390 КК України, можуть бути вчинені як шляхом дії, так й бездіяльності;

дістали подальшого розвитку:

- положення щодо критеріїв відмежування злочинів, передбачених ст.ст. 382, 389, 389¹, 390 КК України, від суміжних злочинів, кримінальних

проступків та адміністративних правопорушень, в першу чергу за такими ознаками, як вид і розмір призначеного покарання чи іншого заходу впливу за їх вчинення, суб'єкт злочину;

- твердження про те, що видовим об'єктом злочинів, пов'язаних із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні є суспільні відносини, що забезпечують виконання судового рішення під час здійснення правосуддя. З огляду на останню криміналізацію деяких суспільно небезпечних діянь цей видовий об'єкт характерний і для злочинів, передбачених ст. ст. 389¹ «Умисне невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості» та 390¹ «Невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників».

Сподіваємось, що наші зусилля не будуть марними, а їх результат зацікавить читача. Будемо вдячні за висловлені думки з приводу написаного, особливо критичні. Всі побажання прохання надсилати на e-mail:

vo-1_shablisty@ukr.net.

Автори висловлюють слова щирої вдячності рецензентам цієї роботи – доктору юридичних наук, доценту *Тетяні Євгенівні Леоненко*, Василю Дмитровичу Коваленку та кандидату юридичних наук, доценту Школі Сергію Миколайовичу за доброзичливість та цінні зауваження з приводу видання, а також усім тим, за підтримки яких ця робота побачила світ.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ РОЗВИТОК ТА СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ НЕВИКОНАННЯМ РІШЕНЬ СУДУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

1.1. Витоки та сучасний стан кримінально-правового забезпечення виконання рішень суду у кримінальному провадженні

«Історія – найкращий вчитель, в якого найгірші учні» – цей відомий вираз, що належить Індірі Ганді [74], демонструє всю важливість урахування історичного досвіду, який дає змогу уникнути нових помилок та є запорукою розвитку. Дане твердження стосується всіх сфер людського буття, в тому числі і його юридичної площини.

Відповідно до ст. 6 Конституції України, державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову [91]. Ефективна реалізація судової влади не можлива без практичного виконання рішень суду в цілому, та у кримінальному провадженні – зокрема.

Як вдало зауважує З. Ф. Дільна, стадія виконання судових рішень займає важливе місце серед інших стадій кримінального провадження, а діяльність суду та інших учасників кримінального провадження в ній має важливе значення для швидкого, своєчасного та повного виконання судового рішення, надійного захисту прав та законних інтересів учасників у цій стадії, оскільки, якими б ефективними не були попередні стадії кримінального провадження, вони втрачають своє значення, якщо відповідне рішення, винесене судом, не буде звернене до виконання та своєчасно і в повному обсязі виконане. Наприклад, навряд чи можна вважати виконаними завдання кримінального провадження, якщо не буде створено умови для застосування норм, які передбачають звільнення від відбування покарання у передбачених законом випадках [62, с. 5-6].

Більше того, принцип забезпечення кожному права на справедливий суд [159] втрачає свій смисл, якщо відсутня реалізація судових рішень на практиці.

Предмет нашого дослідження охоплює аналіз кримінально-правового забезпечення виконання рішень суду не в будь-якому, а саме у кримінальному провадженні, як одному з найбільш важливих. Така особлива важливість зумовлена тим фактом, що саме в кримінальних провадженнях розглядаються

одні з найнебезпечніших діянь – злочини, що несуть найвищу суспільно небезпеку.

Перш ніж розпочати аналіз складів злочинів, пов'язаних із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні, необхідно дослідити юридичні витоки закріплення кримінальної відповідальності за ці суспільно небезпечні діяння та розвиток даних кримінально-правових норм в різноманітних законодавчих актах, що поширювали свою дію на українські землі.

Таке дослідження дозволить більш ґрунтовно проаналізувати сучасні норми КК в цій сфері. Більше того, воно може віднайти шляхи їх модернізації шляхом використання власного історичного досвіду, який з тих чи інших причин був забутий або відкинутий сучасним законодавцем.

Слушно зазначає Д. А. Шигаль про те, що основною проблемою, на вирішення якої спрямований історико-правовий порівняльний метод, є отримання нового знання за допомогою проведення порівнянь історико-правових джерел. Як видно, для цього потрібні три складові: 1) порівняння (у ряді випадків також і аналогія), які є стандартною загальнонауковою логічною операцією; 2) порівняння повинні характеризуватися своєю ретроспективністю, тобто бути історичними; 3) порівнюватися повинна правова матерія. Лише поєднання цих трьох умов становить зміст головної проблеми теорії історико-правового порівняльного методу й висуває відповідні вимоги до основних підходів і принципів її реалізації [204, с. 180].

Додамо, що це знання не зовсім нове, адже воно вже було закріплено в нормативно-правових актах минулого. Скоріше доцільно вести мову про те, що воно відхилене або забуте з тих чи інших причин, однак потенційно здатне модернізувати зміст норм КК, що встановлюють кримінальну відповідальність за злочини, пов'язані із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні. Навіть в разі, якщо переваг в законодавчих нормах, що втратили свою юридичну силу в певний проміжок часу не буде виявлено, такий аналіз дозволить знайти певні недоліки, що раніше існували і які категорично не можна повторювати в майбутньому.

Перш ніж розпочати дослідження історико-правового розвитку кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні зазначимо, що процес формування території сучасної України завершився у 1954 році, коли до складу тодішньої УРСР була передана Кримська область РРФСР. Протягом багатьох століть землі нашої Батьківщини входили до складу різних держав, тому ми розглянемо деякі нормативно-правові акти, що поширювали свою дію на певні частини сучасних українських земель.

Також доцільно наголосити, що не завжди існував чіткий поділ судових проваджень на види залежно від галузі права, більше того, кримінальна відповідальність інколи тісно перепліталася з іншими видами юридичної відповідальності, тому наше дослідження буде охоплювати деякі злочини, пов'язані із невиконанням рішень суду в цілому. Крім того, навіть наявні норми, що встановлювали кримінальну відповідальність за злочини проти правосуддя не рідко хоча і були тісно пов'язані зі невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні, але не відносилися до них у «чистому вигляді». Втім, безперечно, вони також заслуговують на увагу з огляду на тісний зв'язок зі злочинами, які ми досліджуємо (тим паче, іноді вони виступали в ролі базових, безальтернативних).

Отже, розпочнемо розгляд деяких нормативно-правових актів, що регулювали кримінальну відповідальність за злочини, пов'язані із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні.

Як правило, розкриття питання генези та розвитку кримінальної відповідальності за те чи інше діяння у вітчизняній науці кримінального права розпочинається з періоду давньоруської держави й права.

Даний період, що охоплює VI – середину XIV ст. пов'язаний з формуванням, розвитком і занепадом Київської Русі. Саме тоді виникла давньоруська правова система, було створено видатну пам'ятку права Русі-України – «Руську правду». Продовженням давньоруських державно-правових традицій стало Галицько-Волинське князівство [73, с. 20].

Таким чином, Київська Русь стала однією з перших могутніх держав, що існували на території більшої частини сучасної України. Зародження в ній правової системи відбувалось під впливом особливих суспільно-політичних чинників, що врешті-решт, вилилося у створенні зводу законів під назвою «Руська правда».

На сьогоднішній день до нас дійшло декілька десятків списків цього документа. Вони мають різну назву. Залежно від того, хто і де їх знайшов – Карамзінський список, Археографічний, Троїцький, Синодальний тощо. Усі ці списки залежно від часу їх видання й змісту фахівці групують у три редакції – «Коротку правду», «Поширену правду» і «Скорочену правду». До «Короткої правди» входять «Правда Ярослава», яка була прийнята між 1016 і 1054 роками (1 – 18 статті), «Правда Ярославичів» (19 – 41 статті), прийнята на снемі князів в Вишгороді у 1072 р, «Покон вірний» (ст. 42) і «Урок мостникам» (ст. 43). «Поширена правда» з'явилася десь на початку XIII ст. Загострення класової боротьби, повстання простого люду, які траплялися все частіше змусили феодалів скорегувати «Коротку правду», доповнивши її статтями про закупів та холопів і багатьма нормами цивільного права. Третя

редакція – «Скорочена правда» з'явилася приблизно у другій половині XV ст. Учені вважають, що вона є скороченою компіляцією «Короткої» та «Розширеної правди» [75, с. 32] .

Вказаний нормативно-правовий акт містив норми різних галузей права, тому його не можна розглядати виключно з позиції кримінального права. Насамперед, це пов'язано з тим, що «Руська правда» відноситься до періоду зародження правової системи, а отже, тогочасне суспільство робило лише перші кроки до законодавчого регулювання суспільних відносин.

Злочини в Київській Русі умовно розподілялися на державні, проти церкви, проти особи (так звана «образа»), майнові, та проти сім'ї і моральності. За них були передбачені наступні види покарань: кровна помста, грошові штрафи, «потік і пограбування», тілесні покарання, «потала» та церковні покарання. Метою застосування цих санкцій було:

1. Попередити злочинну діяльність;
2. Поповнити державну скарбницю;
3. Поновити порушення права особи, держави, церкви;
4. Відшкодувати збитки;
5. Приватна винагорода (головництво, урок) [164, с. 77].

Наявність невеликої кількості встановлених видів злочинів в черговий раз підтверджує думку про те, що законодавча система тільки починала формуватися та була далекою від довершеності.

Також заслуговує на увагу той факт, що одна з цілей застосування кримінального (звісно, так його можна називати умовно) покарання полягала у поповненні державної скарбниці. Більше того, з роками вага такої цілі зростала та перетворювалося на одну з головних. За допомогою цього інструменту голова держави – великий князь збагачував власну кишеню. Крім того, деякі покарання принижували людську гідність.

Безперечно, такий підхід є недопустимим в сучасному суспільстві. Нагадаємо, що в діючому КК України зазначено, що покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. Більше того, покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність [102].

Наведені положення свідчать про поступовий шлях еволюції вітчизняного законодавства.

Проаналізувавши положення «Руської правди» та деяких інших нормативно-правових актів Київської Русі нами була виявлена відсутність норм, що встановлювали б кримінальну відповідальність за злочини, пов'язані із

невиконанням рішень суду в цілому, та в кримінальному провадженні – зокрема.

Пояснити цей факт можна особливістю суспільно-політичного устрою тогочасної держави, в якій особливе місце займав великий князь, який був найвищим виконавчим органом державної влади. Але оскільки система управління була ще не розвинута, великий князь керував землями через свій двір. Тобто управителі його власних земель були одночасно і державними службовцями. На той час вже склалася система виконавчої влади з центральних органів, які керували землею у цілому і місцевих, які керували окремими землями у складі князівства [95, с. 29].

Додамо, що населення цієї держави було розподілено на стани. Кожний стан мав свої обмежені права та обов'язки.

Найдавнішим судовим органом, що існував у часи Київської Русі, був суд общини. Він виносив вироки на основі звичаєвого права. Найвищим покаранням було вигнання з общини і перехід майна правопорушника общині. По мірі укріплення й розвитку держави все більше справ переходило до князівської юрисдикції. Справи проти релігії, родини, моралі розглядав церковний суд. Судові ж вироки мали усний характер і набували чинності одразу [95, с. 36-37].

Відсутність чіткого розподілу влади, правова нерівність населення, звичаєве право, що тільки починало перехід від усного до письмового, негайне виконання (прямо в залі судового засідання) вироків за певними категоріями справ – все це стало причиною відсутності закріпленої кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні діяння, пов'язані із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні. Підкреслимо, що мова йде саме про закріпленість цієї відповідальності в нормативно-правових актах, а не об'єктивне існування. Без сумніву, за подібні діяння особа могла бути покараною за волею князя або його оточення, однак підстави його застосування були усні.

Після розпаду Київської Русі (а в подальшому і Галицько-Волинського князівства) значна кількість земель сучасної України опинилися в складі Великого князівства Литовського. В. М. Іванов слушно називає період української історії з XIV ст. до XVI ст. «Литовсько-руською державою і правом». Давньоруська державно-правова організація багато в чому була успадкована Великим князівством Литовським, Руським та Жемайтійським – яке в переважній більшості складалося з українців та білорусів. Відбувся подальший розвиток українського права, видатними пам'ятками якого, а також білоруського й литовського права, є Литовські статuti. Включення комплексу українських земель до складу Речі Посполитої, призвело до

подальшої їх колонізації польсько-литовськими феодалами та втрати залишків автономії [73, с. 20].

Всього існувало три Статути Великого князівства Литовського (далі – Статути), що були видані у 1529, 1566 та 1588 роках.

Дослідивши зміст вказаних нормативно-правових актів Г. І. Богонюк наголошує, що жодному із цих Статутів не було норми про встановлення відповідальності за невиконання рішення суду. Через це вчена дійшла висновку, що відсутність такого положення можна пояснити тим, що рішення суду виконувалися безпосередньо у суді, а тому не виникало необхідності передбачати кримінальну відповідальність за такі діяння [12, с. 5].

Нагадаємо, виконання вироків за деякими категоріями справ безпосередньо в суді практикувалося і в Київській Русі, що стало однією з підстав відсутності норм, які б встановлювали юридичну відповідальність за діяння, пов'язані із невиконанням рішень суду.

З метою підтвердити або спростувати умовивід Г. І. Богонюк ми проаналізували згадані законодавчі акти. Так, у 1529 році у Великому князівстві Литовському (далі – ВКЛ) було видано перший Статут (далі – Статут 1529 року), що містив у собі тринадцять розділів. Розділ шостий мав назву «Про суддів» та складався з 27 артикулів за Слуцьким списком та з 36 – за Дзялинським.

Цей розділ свідчить про серйозний підхід законодавця до вирішення проблеми справедливого судочинства. Навіть преамбула до нього має назву «Аби судили правом писаним; а якби суддя судив інакше, має бути покараний» [169, с. 241]. З назви стає зрозумілим, що ВКЛ поступово відходила від звичаєвого права, усне право замінювалося письмовим, а регламентованість судового провадження ставала більш детальною та формально визначеною.

Безперечно, такий перехід відбувався поступово. Статут 1529 року об'єктивно не міг охопити всі сфери життєдіяльності, повністю регламентувати судовий процес та чітко встановити юридичну відповідальність за певні діяння, в тому числі і ті, що були пов'язані із невиконанням судових рішень в будь-яких провадженнях (нагадаємо, що в ті часи ще не існувало чіткого поділу діянь на злочини, адміністративні правопорушення тощо, а судові провадження були універсальними для всіх справ).

Підтвердженням цього умовиводу виступає артикул 25 розділу II, в якому було задекларовано: «Також постановляємо: хоча ми дали всій землі писані права, за якими судді мають судити, проте всі права повністю не можуть бути відразу ж написані, і ці права не можуть включати до себе усі артикули. Тому якби суддям прийшлося розглядати те, що в цих правах не було записане, то подаємо це на розсуд суддів за їхньою совістю, і вони мусять, покладаючись на Бога, винести вирок у відповідності до здавна встановленого звичаю.

Проте на найближчому ж сеймі повинні про ці випадки довести до нашого або наших панів ради відома. І якщо ми або наші пани радні затвердять ці випадки, то вони також мають бути вписані до цих прав [169, с.250].

Зрозуміло, що така невизначеність призводила до суб'єктивізму з боку суддів, однак, в той же час підкреслюємо, що це була тимчасова міра. Держава робила перші кроки до формальної визначеності права, які ознаменували початок курсу відходу від давньоруського права. Без сумніву, він був революційним для того часу та, як продемонстрував час, еволюційним. Тим паче, прогалини в законодавстві поступово заповнювалися, про що і свідчить дана норма.

Також відмітимо, що, по суті, розділ шостий «Про суддів» Статуту 1529 р. має ряд схожих рис з розділом XVIII «Злочини проти правосуддя» КК України (до якого і включені злочини, пов'язані із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні), є його історичним джерелом.

Преамбула цього розділу Статуту 1529 р. не тільки встановлювала юридичну відповідальність за суб'єктивне судочинство, але і передбачала певний механізм апеляції та подачі скарги для учасників судового процесу, що дуже важливо, з урахуванням періоду існування вказаного документа.

Цікавим, з точки зору нашого дослідження, є зміст артикула 11 «Про строки виплати грошей», в якому було проголошено: «Також постановляємо, що для кожного грошового платежу, встановленого судом, має бути призначено строк чотири тижні, а якщо буде присуджено велику суму, то більш тривалий строк; а якщо треба заплатити тисячу коп, то розкласти цю суму на частину, кожної чверті року по сто коп доти, поки ту суму в тисячу коп сплатить. А якби у ці строки не заплатив, то за несплачену суму провадиться введення кредитора у відповідну частку маєтку. А якби маєток коштував менше суми боргу, то боржника віддають на милість кредитору» [169, с. 247].

Зміст наведеної норми свідчить про те, що в разі невиконання особою рішення суду у вигляді сплати грошового платежу протягом встановленого строку, її карали заставою маєтку (з подальшою можливою конфіскацією) або надавали певних прав кредитору. Безперечно, цей артикул не є, так званою «чистою нормою», що встановлювала кримінальну відповідальність за невиконання рішення суду в кримінальному провадженні через ряд факторів (відсутність поділу права на галузі, певний процесуальний формат, що встановлював порядок судового провадження тощо), однак він свідчить про зародження таких понять та уособлює в собі перші спроби законодавця створити такі норми.

Артикул 31 «Якщо кому судді сторонні присудять, мають відібрати, взявши вижа» розділу VI передбачав, що якщо кому щось судді сторонні

присудили і термін сплатити встановили, а той у ті терміни платити не хотів, тоді ті судді мають взяти вижа у дворі нашому найближчому, і при цьому вижі мають у того відібрати заборговане і віддати тому, кому присудили, і термін винуватому визначити за умови втрати права на викуп відібраного. А якби те відібране викупити у встановлений термін не захотів, тоді той, кому те відібране відійде, отримує право заставити те відібране, продати, кому захоче або собі залишити [169, с. 252].

Згадана норма є схожою на артикул 11, але носить більш процесуальний характер. В будь-якому разі зазначимо, що у ВКЛ до осіб, що своєчасно не виконували рішення суду у вигляді сплати штрафу застосувалися санкції у вигляді нових штрафів, конфіскації маєтків, майна тощо.

Відповідно до артикула 36 «Після суду не має ніхто без вижа примирення чинити» даного розділу: «Також постановляємо, що після суду нашого господарського і панів воєвод, і старост наших, і суддів призначених, що буде кому присуджене – маєток чи сума грошей, по суду і за вироком, не має жодний жодного примирення чинити, окрім перед децьким, і оплати без вижа, якщо той буде наданий, або перед вижем законним, взявши вижа від суду або тих суддів, які будуть йому правосуддя чинити. А якби хто інакше вчинив, то примирення те законне не визнаємо, а той хто через заборону нашу посмів те вчинити, повинен буде заплатити тим суддям, які судили, три рублі грошей А також, хто помирився не за примиренням, а за рішенням суду, мають своє одержати і децьким заплатити. А ті, хто при такому примиренні незаконному були і печатки свої до примирювальних листів прикладали, повинні будуть платити нам, господарю, три рублі грошей [169, с. 252].

Перша половина артикула також містить більш процесуальний характер, однак в другій його частині знаходимо положення, що встановлює юридичну відповідальність за невиконання рішення суду – примирення всупереч рішення суду. Санкція, знову ж таки, має матеріальний характер і полягає у штрафі.

Артикул 15 розділу VI Статуту 1529 р. мав назву «Якби хто кого безпідставно або незважаючи на судові рішення притяг до відповідальності». В ньому було зазначено, що якби хто, не маючи ніяких підстав або незважаючи на судові рішення програв справу, а потім через свою упертість знову із цього ж приводу пред'явив позов, то мусить заплатити три рублі судді і три рублі тому, кого притягнув до суду [169, с.247].

Не дивлячись на те, що у ВКЛ існував певний механізм подачі апеляції, в Статуті мав місце наведений артикул. Розібравшись з його змістом стає зрозумілим, що в ньому мова йде про безпідставне небажання виконувати

винною особою вирок суду. Замість того, щоб спробувати доводити неправильність рішення законним шляхом, вона намагалася тягнути час та не виконувати вирок суду, за що і каралася.

Проведений аналіз Статуту 1529 р. дозволяє дійти висновку, що ми часткового згодні з думкою Г. І. Богонюк [12, с. 5]. Без сумніву, у ВКЛ, в сучасному розумінні, не існувало типової кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні (через низку причин), однак, слід відзначити що перші кроки в цьому напрямку були закладені, адже в країні було запроваджено специфічний вид юридичної відповідальності за деякі діяння, пов'язані із невиконанням рішень суду.

Таким чином, якщо в добу існування Давньоруської держави виникали лише підстави та умови запровадження кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні, то в часи ВКЛ були зроблені перші кроки в цьому напрямку, а Статут 1529 р. справедливо можна вважати відправною точкою в розвитку цього питання.

У 1566 році законодавець ВКЛ вирішив доопрацювати наявне законодавство, в результаті чого було ухвалено новий Статут (далі – Статут 1566 р.). Цей нормативно-правовий акт поділявся на чотирнадцять розділів. Розділ IV «Про суддів та про суди» було створено на основі розділу VI «Про суддів» Статуту 1529 р., однак за своїм змістом він мав суттєві відмінності та містив у собі 70 артикулів.

Артикул 15 «Хто б кого після суду або єднання до суду позвав» розділу IV названого законодавчого акту передбачав: «Уставуємо, хто б з ким судився і програвши яку справу у суді або єднанні, і після суду здійснивши єднання, [знов] його до суду позвав і у суді ту ж справу знову порушував і докази представляв; такий буде повинен заплатити [іншій] стороні сім кіп грошей, судді дві копи грошей і підсудку копу грошей, а той попередній суд і єднання в силі зостатися має» [167, с. 302].

Згадана норма базується на артикулі 15 розділу VI статуту 1529 року. Відмічаємо, що в новій редакції закону за це діяння було встановлено більше штрафів, а сума стягнення на користь потерпілого суттєво зросла (з трьох до семи кіп). За допомогою такого покарання держава карала особу, яка не бажала миритися з попереднім вирокком суду та виконувати його.

Артикул 49 «Про застави і заруки на річ присуджену» розділу IV передбачає: «Теж уставуємо, хто б у кого судом що відсудив, тобто маєток, людей або землі які, будь-які ґрунти нерухомі; тоді має бути в те за правом введений у володіння, і зарука з вряду має бути покладена, аби той, хто через суд втратив, в те вже не вступив і володінню не боронив. А якби володіння

не допустив або володінню перешкоджав; тоді ту заруку врядам покладену має платити половину нам, Господарю, а половину стороні, що скаржиться, проте зарука великою не має бути, тільки відповідно до вартості тієї речі, про яку йдеться; а той, кому що присуджено, те має держати» [167, с.318].

Ця норма, як і висвітлені вище, свідчить про застосування до особи, яка відмовлялася виконувати судове рішення покарання у вигляді штрафу.

Артикул 59 «Про терміни виплат грошових»: «Теж уставуємо, що кожній виплаті грошовій, присудженій судом, мають бути терміни виплат судом призначені: п'яти і десяти копам грошей – чотири тижні, а п'ятдесяти копам грошей – шість тижнів, а ста копам грошей – дванадцять тижнів, а тисячі копам термін встановити на кожну чверть року по сто кіп грошей, доки ту тисячу кіп грошей заплатить; а якби в ті терміни не заплатив, тоді на ту суму має бути на маєток його ув'язнення дано; а якщо будь-хто листом своїм записав, в який термін заплатить, тоді той повинен згідно з листом в термін, в листі записаний, сплатити, а суд такому жодних термінів встановлювати не має» [167, с.321].

Наведена стаття має спільні риси з артикулом 11 розділу VI Статуту 1529 року, однак є більш конкретизованою в частині термінів сплати штрафу та покарання за невиконання судового рішення.

Таким чином, у Статуті 1566 року було продовжено курс на відхід від усного суб'єктивного звичаєвого права, хоча особливих досягнень в частині встановлення юридичної відповідальності за злочин, пов'язаний із невиконанням рішень суду зроблено не було.

У 1588 році Статут 1566 р. було замінено на новий (далі – Статут 1588 р.), який, як і попередній, складався з чотирнадцяти розділів. Розділ IV також мав назву «Про суди і про суддів» та поділявся на 105 артикулів.

Артикул 25 розділу IV «Хто б кого після суду або після єднання до суду позвав» був дещо конкретизованішим, ніж артикул 15 розділу IV Статуту 1566 року, однак, загалом, передбачав ті ж самі покарання за аналогічні діяння [168, с. 135].

Інші норми, що так, чи інакше стосувалися встановлення юридичної відповідальності за діяння, пов'язані із невиконанням рішень суду також не містили суттєвих змін, а були лише дещо доопрацьовані (наприклад, артикули 75 «Хто б після присяги про те ж судився, що перед тим на суді програв» [168, с. 176], 84 «Про роки сплати штрафів, судом призначених» [168, с. 180] тощо.

Заслужують на увагу артикули 94 «Про стягнення суми грошей, судом присудженої, якби хто її, згідно з рішенням врядовим, не заплатив, і теж про уведення у володіння маєтком присудженим», 95 «Про того, хто б

вряду якого до уведення у володіння не допустив після цього суду, а не після трибунальського», 96 «Про таких, хто б під час судового спору між двома особами, він третій, уведенню у володіння врядом перешкоджав» та 97 «Про виконання уведення у володіння і стягнення з маєтку в інших повітах, якби нерухомості і іншої маєтності його у тому повіті, де стягнення призначене, не вистачило» розділу IV Статуту 1588 р.

Дані статті визначали порядок ув'язання (примусова передача маєтку новому власнику), як забезпечення виконання вироку щодо виплати призначеної судом грошової суми стороною, яка програла справу, а також порядку введення сторони у володіння маєтком, присудженим їй судом [168, с. 424]. Невиконання або перешкоджання виконанню судового рішення каралося законом. Наприклад, коли боржник не виконував рішення суду у визначений термін, то для ув'язання разом з кредитором прибував возний з понятими і маєток передавався до сплати боргу кредиторів. За опір виконання судового рішення з боржника стягувався штраф у розмірі боргу, а для здійснення процедури ув'язнення судом направлялися два возні з п'ятьма шляхтичами [168, с. 424].

Як зазначалося вище, санкція у вигляді штрафу за невиконання або несвоєчасне виконання рішення суду була розповсюдженою і в попередніх виданнях Статуту. Такий засіб впливу широко застосовувався у ВКЛ.

Ці статті також закріплювали, що особи, які ухиляються від виконання судового рішення і не допускають ув'язання, мають сплатити подвійну заруку, а про їхню протидію закону слід повідомляти Господареві, який у такому випадку мав віддати наказ про виволання непокірного. Решта його майна, як нерухомого, так і рухомого, конфісковувалася державою. З тексту статті ясно, що така непокірність закону розглядається як злочин проти Господаря і порядку управління. Боржника, який не підкорявся судовому рішення, могли покарати навіть смертю [168, с. 424]. Зауважимо, що під «Господарем» мається на увазі великий князь.

Безперечно, за діяння, пов'язані із невиконанням або перешкоджанням виконанню рішення суду (особливо у кримінальному провадженні) повинні бути передбачені різноманітні види покарань (залежно від його суспільної небезпеки), а не тільки штраф, однак вважаємо, що виволання (вигнання із позбавленням прав) та смертна кара – надмірно жорстокі та недопустимі санкції за окреслені порушення закону.

В статті 100 «Про відібрання маєтку або людей, ґрунтів після уведення врядом у володіння» розділу IV було зазначено: «А ще теж і те забезпечуємо, що якби хто, уведений у володіння маєтком, людьми і яким-небудь ґрунтом, будь возним, від вряду посланим, або самим врядом, а вже б

те, стороні, що позиває в утримання офіційне [раніше було] передане, а потім би він сам, або через урядника, слуг бояр, підданих своїх і через кого-небудь іншого те, у володіння чим сторону, що скаржиться було введено, квалтовно і безправно відібрав, тоді стороні, у тому скривдженій, хоча б уведення у володіння було зроблене врядом земським, але захоче для прудкішого правосуддя до гроду [гродського суду] про те такого противного позвати або теж захоче до суду земського позвати, то все те вільно їй буде чинити. А у справі такій, де б уведення у володіння було здійснено гродом [гродським судом], то за те до гроду [гродського суду] має позвати. А за будь-яким таким викликом, як до земства [земського суду], так і до гроду [гродського суду] має бути [встановлений] рок завитий. І там, на вряді [у суді], якщо сторона, що скаржиться, доведе законність свого введення у володіння, в яке через возного або через сам вряд увійшла, і [доведе] насильницьке відібрання стороною противною того майна, у володіння яким її було введено, тоді такий супротивник ще подвійно всю велику суму і заклади, за які скаржник був уведений у володіння, тій те стороні своїй, що скаржиться, і до того квалту двадцять кіп грошей йому ж заплатити буде повинен. І за тим всім, уведення у володіння і стягнення з маєтку такого супротивного, заразом, після суду без встановлення жодних строків вчинено бути має, згідно з тим порядком і наукою цього Статуту про уведення у володіння, вище описаними» [168, с. 192-193].

Подібне діяння, пов'язане з незаконним відібранням присудженого майна несло високий ступінь суспільної небезпеки та повинно було жорстко каратися. Санкція ж цієї статті передбачала лише штраф. На нашу думку, дане покарання було занадто м'яким. Можливо, доцільно було б встановити хоча б альтернативні види покарань.

Отримані результати в процесі дослідження змісту Статуту 1588 р. свідчать про суттєве оновлення і доопрацювання цього нормативно-правового акту, в тому числі і в частині встановлення відповідальності за діяння, пов'язане із невиконанням судового рішення.

Отже, в Статутах ВКЛ через низку об'єктивних причин не існувало повноцінної кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні, однак, в цих нормативно-правових актах відбуваються перші спроби встановлення юридичної відповідальності за схожі діяння.

До подібної думки прийшла і А. А. Тертична, вказавши, що встановлення в зазначених Статутах юридичної відповідальності за невиконання штрафів та деякі інші норми ще не свідчать про встановлення кримінальної відповідальності за невиконання судового рішення в Литовських Статутах – окреслені норми носять казуїстичний характер та стосуються в основному судових

рішень, пов'язаних з грошовими виплатами, натомість нормативне положення, яке б закріплювало кримінальну відповідальність за невиконання будь-якого судового рішення, в Литовських Статутах відсутнє, такі норми можна розглядати лише як прообраз установа кримінальної відповідальності за невиконання судового рішення [176, с. 199]. Як наслідок, вчена не розглядає ці законодавчі акти в якості таких, що встановлювали кримінальну відповідальність за невиконання рішень суду [176, с. 201].

На нашу думку, не дивлячись на специфічність цих законів (зумовлену періодом їх існування), такий «прообраз» варто розглядати саме як початковий момент, відправну точку в питанні встановлення кримінальної відповідальності за злочини, які ми досліджуємо в своїй роботі, адже це були перші спроби на законодавчому рівні встановити юридичну відповідальність за суспільно небезпечні діяння, пов'язані із невиконанням судових рішень.

Наступним етапом в процесі встановлення кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані із невиконання рішень суду у кримінальному провадженні справедливо вважати XIX – початок XX ст. В цей період значна частина земель сучасної України входила до складу Російської імперії та Австро-Угорщини. Саме з нормативно-правовим актами цих двох держав пов'язаний зазначений вище етап.

Додамо, що в означений період часу право вже почало поділятися на певні галузі. Крім того, в кримінальному праві розрізняли злочини та проступки.

Розпочнемо з російського «Уложення про покарання кримінальні та виправні» 1845 року (далі – Уложення 1845 року). Названий законодавчий акт складався з розділів (всього їх було XII), а ті, в свою чергу, поділялися на глави та статті. Особливу увагу в контексті нашого дослідження привертає розділ четвертий «Про злочини і проступки проти порядку управління», що складався з VII глав:

- 1) «Про опір розпорядженням уряду та непокору встановленій їм владі»;
 - 2) «Про образу та явну неповагу до місць та чиновників, що виконують посадові обов'язки»;
 - 3) «Про самовільне привласнення влади і про складання підроблених указів, приписів чи інших вихідних від уряду документів»;
 - 4) «Про викрадення документів чи речей з присутніх місць, зрив печаток та знищення поставлених чи прикладених за розпорядженням уряду знаків»;
 - 5) «Про злам в'язниць, уведення та втечу осіб, що знаходяться під вартою чи наглядом»;
 - 6) «Про таємні спілки та заборонені зібрання»;
 - 7) «Про недозволене залишення вітчизни».
- Всього ж даний розділ містив 275 статей (з 283 по 557).

Ст. 291 Уложення 1845 р. передбачала:

«За опір виконанню судових визначень чи інших постанов і розпоряджень влади, що встановлені урядом, а також і законним діям чиновників, які виконують свої обов'язки, коли він буде здійснений не багатьма, а лише двома чи трьома особами, або навіть і однією, але зі зброєю і з вчиненням з її боку якого-небудь насильства, винний чи винні піддаються, дивлячись на обставини, що пом'якшують чи обтяжують їх вину, наступному покаранню:

1) позбавлення всіх прав стану та заслання на каторжну працю на заводи строком від чотирьох до шести років, а в разі, якщо вони законодавчо не звільнені від покарань тілесних – і покаранню батогами через катів, визначеному ст. 21 цього Уложення для сьомого ступеня покарання цього роду з накладенням клейма;

2) або позбавлення всіх прав стану та заслання до Сибіру на поселення, а в разі, якщо вони законодавчо не звільнені від покарань тілесних – і покаранню батогами через катів в мірі, визначеній в ст. 22 цього Уложення для другого ступеня покарання цього роду;

3) або тільки позбавлення всіх особливих, особисто і за станом при-своєних їм прав і переваг та заслання на проживання до Іркутської чи Єнісейської губернії, із ув'язненням на строк від двох до трьох років із заборонаю виїзду до іншої сибірської губернії протягом визначеного судом часу від восьми до десяти років або, в разі, якщо вони законодавчо не звільнені від покарань тілесних – покарання різками в мірі, визначеній ст. 35 цього Уложення для другого ступеня покарань цього роду і передача до виправної арештантської роти цивільного відомства на строк від шести до восьми років» [187, с.114-115].

Названа норма демонструє наявність в Уложенні 1845 р. недопустимих покарань, застосування до суб'єктів злочину тортур та катування. В цей період часу людина в Російській імперії (особливо залежна) розглядалася як лише істота, а не особистість. Більше того, реальні права мали виключно представники знаті.

Відповідно до ст. 300 глави першої даного розділу, хто і в разі заподіяної йому будь-якої несправедливості, або ж і невиконання і законних його вимог, замість того, щоб просити про те, щоб йому задовольнили необхідний встановлений на те порядок, вчинить для цього самовільно які-небудь, поєднуючи з насильством, міри (заходи), той за таке самоуправство піддається:

- 1) або ув'язненню у тюрмі на строк від шести місяців до одного року;
- 2) або арешту на строк від трьох тижнів до трьох місяців;
- 3) або грошовому стягненню від п'яти до п'ятдесяти рублів;

4) або ж тільки суворій догані в присутності суду, дивлячись на обставини, що обтяжують чи пом'якшують його вину [187, с. 118-119].

Таким чином, діяння, пов'язане із недопущенням виконання рішень суду у кримінальному провадженні (якщо суб'єкт злочину вважав його несправедливим), із застосуванням насильства, могло бути кваліфіковане за ст. 300. Покарання були доволі різноманітними (від суворої догани до позбавлення волі на строк не більше одного року), втім доволі м'якими, враховуючи застосування насильства. Можливо, це можна пояснити особливою обставиною – несправедливим рішенням суду.

Переконані, що, все ж таки, така обставина є не зовсім доречною, адже особа, маючи право на апеляцію, порушує діюче законодавство (та ще й із застосуванням насильства), ігноруючи при цьому як суспільний, так і законодавчий порядок та займаючи нігілістичну позицію. З огляду на це максимальне покарання виглядало занадто м'яким, що досить дивно, з огляду, наприклад, на попередню норму.

Відповідно до ч. 2 ст. 300 Уложення 1845 р., якщо в ході злочину, передбаченого ч. 1 даної статті, винний нанесе кому-небудь побої, рани, каліцтва, або ж застосує катування чи мучення, або і спричинить смерть, то покарання йому визначається: за правилами, описаними в ст. 156 в частині сукупності злочинів [187, с.119].

Виходить, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня або смерті під час вчинення окресленого злочину визнавалося обтяжуючими обставинами. За них, цілком логічно, передбачалося більш жорстке покарання. Відповідно до ст. 156 Уложення 1845 р., в разі вчинення сукупності злочинів, суд при-суджував до найтяжчого серед передбачених за ці злочини виду покарання та в найвищій мірі [187, с.52]. За подібні діяння, наприклад, особу могли засудити до п'ятнадцяти років каторжних робіт, які майже завжди призводили до смерті.

Близьким до злочинів, пов'язаних із невиконання рішень суду у кримінальному провадженні було діяння, передбачене ст. 336 глави V:

«Якщо ув'язнені самотійно, зі спільної згоди і спільними силами, зламавши у місці свого ув'язнення двері, вікна, або ж що-небудь інше, та застосувавши до варти, що чинить опір, насильство, вчинять втечу, то за це вони засуджуються: до позбавлення всіх прав стану і до заслання на каторжну роботу в рудниках на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років, а вразі якщо вони згідно закону не звільнені від покарань тілесних, і до покарання батогами через катів у мірі, визначеній ст. 21 цього Уложення для третього ступеня покарань цього роду, з нанесенням клейма [187, с. 140-141].

Отже, дана стаття встановлювала кримінальну відповідальність за втечу із в'язниці чи іншого місця ув'язнення, пов'язану із застосуванням насильства до вартових. Названий злочин хоча і безпосередньо порушує встановлений законодавством правовий режим відбування визначеного покарання, однак, враховуючи специфічність та недоопрацьованість законодавства того часу, наявність безпосереднього зв'язку з діянням, пов'язаним із невиконанням рішення суду у кримінальному провадженні, думається доцільно розглянути його в розрізі нашого дослідження. Більше того, чітке розмежування цих видів злочинів в Уложенні 1845 р. не проводилося.

Зауважимо, що не дивлячись на високий ступінь суспільної небезпечності такого злочину, передбачені покарання були недопустимими, адже поєднувалися із застосуванням фізичних та психічних страждань.

В разі ж, якщо суб'єкт злочину, передбаченого ч. 1 ст. 336 для досягнення своєї злочинної цілі вбив когось або вчинив «підпальство», то за це його судили за ч. 2, яка передбачала покарання у вигляді позбавлення всіх прав стану з подальшим засланням на каторжні роботи в рудниках без строку, і, в разі, якщо вони не звільнені від покарань тілесних, піддавалися покаранню батогами через катів в мірі, визначені в ст. 21 для першого ступеня покарань цього роду, з нанесенням клейма [187, с. 141].

Така «безстроковість» покарання свідчила про його довічність. Особа тяжко працювала в непридатних для життя умовах до смерті, зазнаючи при цьому різного роду знущань. Під «підпальством» же мався на увазі спосіб вчинення злочину – шляхом підпалу.

Ми повністю підтримуємо ідею, що за тяжкі злочини суб'єкт злочину має нести справедливо суворе покарання, однак, не дивлячись на це, санкція ч. 2 ст. 336 виглядає не просто жорстокою, а навіть варварською.

У разі ж, якщо втікачі не застосували до варті насильства, то вони піддавалися покаранню відповідно до ч. 3 ст. 336 Уложення 1845 р. – позбавлення всіх прав стану і заслання на поселення у віддалені місця Сибіру, і, в разі, якщо вони не звільнені від покарань тілесних, то піддавалися ще і покаранню батогами через катів в мірі, визначеній у ст. 22 Уложення для першого ступеня покарань цього роду [187, с. 141].

Безперечно, порівняно з першими двома частинами цієї норми покарання за ч. 3 ст. 336 виглядало набагато м'якшим, однак, в будь-якому разі воно є недопустимим у розвинутому соціумі.

Ч. 1 ст. 338 декларувала: «Якщо арештанти, під час пересилки їх з одного місця в інше, самотійно, за допомогою насильства, звільнять себе з-під варті, то за це вони караються:

позбавленням всіх прав стану та засланням на каторжну роботу до рудників на час від дванадцяти до п'ятнадцяти років, і в разі, якщо відповідно до закону вони не звільнені від покарань тілесних, до покарання батогами через катів у мірі, визначеній ст. 21 цього Уложення для третього ступеня покарання цього роду, з накладанням клейма» [187, с. 142].

Звертаємо увагу на схожість злочинів, вказаних у ч. 1 ст. 338 та ч. 1 ст. 336 як в частині диспозиції, так і санкції. Думається, доцільно було об'єднати ці статті в одну.

Коли ж, для досягнення своєї злочинної цілі, суб'єктами злочину було вчинено вбивство, їх дії підпадали під ознаки ч. 2 цієї статті, що передбачала покарання у вигляді позбавлення всіх прав стану з подальшим засланням на каторжну роботу до рудників без строку, а в разі, якщо відповідно до закону вони не були звільнені від покарань тілесних, то піддавалися ще і покаранню батогами через катів у мірі, визначеній ст. 21 для першого ступеня покарання цього роду, з накладанням клейма [187, с.142-143].

На відміну від ч. 2 ст. 336, в ст. 338 містилася єдина обтяжуюча обставина – заподіяння смерті. Інша ж (спосіб – шляхом підпалу) не була передбачена, так як особа не відбувала покарання у визначеному місці, а лише доставлялася туди, тому об'єктивно не могла його пошкодити (місце відбування покарання).

Відповідно до ст. 340 Уложення 1845 р., каторжники та заслані на поселення до Сибіру чи за Кавказ, за втечу з місця роботи чи поселення засуджувалися згідно особливих на те правил, постановлених в указі про тих, хто знаходиться під вартою та про засланих. За втечу із заслання на життя у Сибір або до іншої віддаленої губернії, винні, після повернення до означених для заслання їх місця, каралися ув'язненням в тюрмі:

- 1) ті, що втекли із Сибіру – на строк від одного до двох років;
- 2) ті, що втекли з інших віддалених губерній – на строк від шести місяців до одного року» [187, с. 144].

Відмітимо, що означена норма дещо схожа на сучасну ст. 390 КК України «Ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі» в частині нагляду з боку адміністрації. Покарання ж за ст. 340 Уложення 1845 р., на відміну від розглянутих раніше, виглядає доволі справедливим та помірним.

Ч. 1 ст. 341 Уложення 1845 р. проголошувала: «Засудженні до висилки за кордон іноземці, а також і євреї, яким на підставі ст. 1188 цього Уложення, забороняється повернення в межі Імперії, за порушення цієї заборони караються:

ув'язненням у гамівному будинку на строк від одного до двох років та повторною висилкою за кордон [187, с. 144]».

Висилка іноземців за кордон в якості покарання зумовлена тогочасними інтересами національної безпеки. Застосування до вказаної групи осіб покарання у вигляді заслання до, наприклад, Сибіру, теоретично могло викликати міжнародні скандали, погіршення дипломатичних відносин з іншими країнами тощо.

В той же час, покарання, передбачене за ч. 1 ст. 341 виглядає доволі жорстким. Крім того, звертаємо увагу на певний дискримінаційний характер цієї норми (по відношенню до окремої національності – євреїв).

Ч. 2 ст. 341 Уложення 1845 р. закріплювала: «У разі ж повторного порушення ними заборони повертатися до Росії, вони засуджуються:

до покарання, за бродяжництво в ст. 1177 передбачене» [187, с. 144].

Додамо, що ст. 1177 передбачала покарання у вигляді призначення в солдати, якщо чоловік придатний до військової служби, або ж віддання до виправних арештантських рот цивільного відомства на час від десяти до дванадцяти років, і потім, а рівно і в разі непридатності до робіт в арештантських ротах, поселенням за Кавказом або ж у сибірських чи інших, віддалених губерніях, на розсуд Міністерства внутрішніх справ. Жінки ж віддавалися у «робочі будинки» на певний термін, а потім засилалися до Сибіру [187, с. 486].

Наведені покарання виглядають безглуздими для вказаної категорії осіб. Зрозуміло, що в XIX ст., з огляду на зовнішньо- та внутрішньополітичну обстановку, держава потребувала поповнення рядів збройних сил та зміцнення оборонного комплексу, однак, робити це за рахунок злочинців-іноземців (які могли з легкістю встати на бік потенційного ворога) виглядає, м'яко кажучи, небезпечним.

Зазначене дає підстави вважати, що, на відміну від Статутів ВКЛ, в Уложення 1845 р. було доволі чітко встановлено кримінальну відповідальність за злочини, пов'язані із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні. Даному питанню приділялося набагато більше уваги. В той же час, покарання за ці злочини не рідко були жорстокими та антигуманними, пов'язаними із тортурами, знущаннями, фізичним та психологічним насильством.

Погоджуємось із думкою Г. І. Богонюк в частині того, що в Уложенні про покарання кримінальні і виправні 1845 р. (у редакції 1885 р.) з'явилися нормативні заборони невиконання вимог вироку суду, хоча даний законодавчий акт ще не до кінця розмежував такі об'єкти, як правосуддя та інтереси державної служби [12, с. 6].

До подібного умовиводу дійшла і А. А. Тертична, зазначивши, що незважаючи на те, що законодавець у цей період, по суті, вже виокремив інтереси правосуддя як самостійний об'єкт кримінально-правової охорони,

об'єктом норм про невиконання судового рішення визнавався порядок управління, а не інтереси правосуддя. Остаточного розмежування таких об'єктів, як інтереси правосуддя та інтереси державної служби, не відбулося [176, с. 200].

Не дивлячись на слушні зауваження не слід забувати, що Уложення 1845 р. стало революційним в питанні встановлення кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні діяння, пов'язані із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні. Саме в цьому документі з'явилися перші норми, що регулювали дане питання в повному значенні, адже, по-перше сам нормативно-правовий акт, на відміну від Статутів ВКЛ, цілковито відносився до галузі кримінального права, а тому, по-друге, можна вести мову про невиконання рішень суду саме в кримінальному провадженні.

В 1879 році було видано «Угорське кримінальне уложення про злочини і проступки» (далі – Угорське уложення) – нормативно-правовий акт, що поширював свою дію на деякі західноукраїнські землі. Даний документ також містив цікаві положення в частині встановлення кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні та суміжні злочини.

Відповідно до параграфу 53 Угорського уложення, в разі, якщо особа не виконувала рішення суду по сплаті штрафу, таке покарання замінювали на інше – позбавлення волі [192, с. 411].

Таким чином, якщо особа не могла (або не бажала) виконувати судові рішення в кримінальному провадженні у вигляді сплати штрафу – її карали позбавленням волі. Вказана заміна виглядає дещо необґрунтованою з огляду на діаметральну протилежність ступеня суворості окреслених покарань.

При цьому, параграф передбачав, що грошове стягнення в розмірі від одного до десяти гульденів вважалось відповідним одному дню позбавлення волі. В той же час, строк позбавлення волі, що замінював грошовий штраф, не повинен був перевищувати шести місяців – якщо штраф накладався в якості основного покарання та трьох місяців – в разі додаткового. В першому випадку штраф замінювався тюрмою, а в останньому – тим видом позбавлення волі, до якого штраф слугував додатковим покаранням [192, с. 412].

Позитивним вбачається встановлення верхньої межі позбавлення волі, хоча, знову ж таки, можливість такої заміни виглядає дискусійною. З одного боку, для засудженого, який розглядав ідею ухилитися від сплати штрафу, перспектива отримати за таке діяння більш жорстке покарання виступала додатковим стимулом, все ж таки, виконати первинне рішення суду, а з іншого – навіть якщо особа банально не могла виплатити необхідні кошти, до неї застосовувалося хоча і нетривале, однак доволі суворе покарання.

Якщо ж головне покарання, до якого засуджений винний, полягало у довічному цухтгаузі або ув'язненні у цухтгаузі на 15 років (чи у державній в'язниці), то грошове стягнення не могло бути замінено на позбавлення волі [192, с. 412].

Вказане положення, з огляду на тяжкість головного покарання, було слухним та доцільним, адже навіть ув'язнення в цухтгаузі на 15 років, враховуючи умови відбування покарання, рівень тодішньої медицини тощо, на практиці часто виявлялося довічним.

Відповідно до розділу III «Покарання» Угорського уложення, цухтгауз визнавався другим за тяжкістю покаранням (після смертної кари) та передбачав ув'язнення особи у центральному каральному закладі з виконанням певних робіт. При цьому, деякий час такого ув'язнення особа перебувала в одиночному ув'язненні [192, с.406-407].

Отже, під цухтгаузом розуміється в'язниця з встановленим для ув'язнених жорстким режимом та умовами проживання.

Розділ X названого нормативно-правового акту мав назву «Порушення публічними чиновниками особистої свободи, недоторканості житла, таємниці листування та телеграм» та поділявся на 10 параграфів (193-202). Ст. ст. 194-195 цього розділу передбачали кримінальну відповідальність для публічних чиновників (до посадових обов'язків яких входило виконання кримінальних вироків або нагляд за приміщеннями, призначеними для відбуття покарань, позбавлення волі, чи для ув'язнення арештантів, які знаходяться під слідством), які, всупереч своїх обов'язків, тримали під вартою в'язня довше, ніж це встановлено у вирокі. Покарання за цей злочин передбачало:

1) тюремне ув'язнення на строк до одного року, якщо незаконне утримання тривало не довше 7 днів;

2) тюремне ув'язнення на строк до двох років, якщо незаконне утримання тривало довше 7, але не більше 15 днів;

3) ув'язнення у виправному домі до трьох років, якщо незаконне утримання тривало більше 15 днів, але не більше 1 місяця;

4) ув'язнення у виправному домі до трьох років, якщо незаконне утримання тривало більше 15 днів, але не більше 1 місяця;

5) цухтгауз до 5 років, якщо незаконне утримання тривало більше 1, але не більше 3 місяців;

6) цухтгауз до від 5 до 10 років, якщо незаконне утримання тривало більше 3 місяців [192, с. 430].

Наведене свідчить про те, що суб'єктом злочину, передбаченого ст. ст. 194-195 Угорського уложення могла бути посадова особа, яка виконувала певні функції. При цьому, форма вини такої особи могла виражатись

як у формі умислу (наприклад, суб'єкт злочину через певні обставини бажав та свідомо утримував потерпілого), так і необережності (наприклад, в разі якщо суб'єкт злочину банально забув виконати свій обов'язок).

В той же час звертаємо увагу на цілком адекватні покарання за злочини, передбачені ст. ст. 194-195 даного законодавчого акту, що залежали від строку незаконного утримання потерпілого.

Згідно параграфу 478 Розділу XLII «Злочини і проступки по службі та зловживання званням адвоката» Угорського уложення спроба «публічного чиновника», який зловживає своєю владою, не виконати власні обов'язки чи паралізувати результат кримінального переслідування, або ж надати іншим особам вказівку, що спонукає до цього, з метою звільнення особи від покарання – карається цухтгаузом до трьох років. Тому ж покаранню піддавався «публічний чиновник», який, із вказаним вище наміром, не виконає покладених на нього обов'язків приведення до виконання вироку, що вступив у законну силу [192, с. 444].

Сам вид такого покарання був справедливим з огляду на ступінь суспільної небезпеки цього злочину та особи злочинця, однак, на нашу думку, можливо, його верхня межа була недостатньо жорсткою. Особливо такий умовивід виникає після розгляду покарання за ст. ст. 194-195 Угорського уложення, адже ці діяння були близькими за ступенем суспільної небезпечності.

Отже, Угорське уложення містило певні норми, що передбачали кримінальну відповідальність за діяння, пов'язані із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні або суміжні злочини, однак їх була невелика кількість (порівняно із діючим КК України). Слід відзначити гуманність та прогресивність цього нормативно-правового акту, порівняно із російським Уложенням 1845 року. Можливо, це можна пояснити різницею в прийнятті цих законодавчих актів, що становила 34 роки – доволі серйозний строк як для XIX ст., сповненого реформ в різних сферах людського буття.

Під впливом реформ у 1903 році в Російській імперії було видано нове Кримінальне уложення (далі – Уложення 1903 р.). Цей документ складався з 37 глав. Глава VII мала назву «Про протидію правосуддю».

Ст. 174 Уложення 1903 р. передбачала: «Арештант, винний у втечі з-під варті або з місць ув'язнення шляхом насильства вартою або шляхом пошкодження місця ув'язнення, якщо вчинене діяння не містить більш тяжкого злочинного діяння, карається:

ув'язненням в тюрмі.

Якщо така втеча здійснена у зговорі з іншими арештантами, то винний карається:

ув'язненням у виправному будинку» [48, с. 107].

Розглянута стаття хоча і встановлювала кримінальну відповідальність за порушення встановленого кримінально-виконавчим законодавством правового режиму відбування визначеного судовим рішенням покарання, однак була тісно пов'язана із нормами, що становлять інтерес в розрізі нашого наукового дослідження, тобто нормами, що встановлювали кримінальну відповідальності за злочини, пов'язані із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні. Більше того, в російських Уложеннях між ними складно було провести чітку межу з огляду на певні особливості у видах покарань, умовах і порядку їх відбуття тощо.

До недоліку ст. 174 Уложення 1903 р. можна віднести невизначеність строку покарання. Переконані, що відсутність верхньої та нижньої межі покарання, по суті, перетворювала судові вироки на суб'єктивні погляди, що, врешті-решт, призводило до певного свавілля.

Відповідно до ст. 175 ув'язненням у виправному будинку строком не більше трьох років або продовженням на строк від одного до двох років терміну, встановленого ст. 23 для звільнення від поселення карався винний у втечі з поселення [48, с. 108].

Диспозиція ст. 175 Уложення 1903 р. відсилає нас до ст. 23. Згідно ч. 2 ст. 23, переведені на поселення з каторги, а рівно і засуджені до заслання на поселення, після десяти років відбуття даного покарання, в разі хорошої поведінки, можуть бути звільнені від поселення [48, с. 17].

Виходить, в разі вчинення злочину, передбаченого ст. 175 Уложення 1903 р., особа могла або бути звільнена від відбуття покарання у вигляді заслання на поселення лише через 11-12 років (в разі хорошої поведінки), або підлягала ув'язненню у виправному будинку на встановлений законом строк.

Безумовно, покарання у вигляді заслання на сьогоднішній день в чинному законодавстві України не існує, однак, можна в певній мірі порівняти діяння у вигляді втечі з поселення з самовільним залишенням місця обмеження волі, передбаченого ч.1 ст. 390 діючого КК України (звісно не в частині умов відбування покарання, а, наприклад, в частині нагляду з боку адміністрації). Навіть покарання за обидва злочини є схожими (в ч. 1 ст. 390 – позбавлення волі на строк до трьох років). Відмінність полягала у тому, що покарання за ст. 175 Уложення 1903 р. є альтернативним, що, в цілому, виглядає цікавою ідеєю для внесення змін до ч. 1 ст. 390 КК України.

В той же час зауважимо, що вдалість ідеї продовження терміну порушеного суб'єктом злочину попереднього покарання в якості санкції ст. 175 Уложення 1903 р. виглядає дискусійною. З одного боку, якщо особа хоча б один раз ухилилася від виконання покарання, то за таке діяння, має бути застосована більш жорстка санкція, щоб, по-перше, зменшити ризик нових

випадків вчинення подібних злочинів зі сторони суб'єкта злочину, а, по-друге, стати стримуючим фактором для інших маргінально налаштованих осіб. З іншого – враховуючи той факт, що подібне покарання вважалося достатньо суворим, можливо, ідея закріплення його в санкції ст. 175 в якості альтернативного і була слухною.

Винний у втечі з каторги, згідно ст. 176 Уложення 1903 р., карався продовженням терміну перебування на каторзі строком від одного до двох років [48, с. 108].

Сам вид цього покарання в сучасному суспільстві виглядає абсурдним та недопустимим, тому, апріорі, дана норма була невдалою.

Якщо втеча з каторги відбувалась за умов, вказаних в першій частині статті 174 вказаних, то дії винного підпадали під ознаки складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 176. За цей злочин винний карався продовженням терміну перебування на каторзі на строк від двох до чотирьох років [48, с. 109]. Тобто ст. 176 встановлювала обтяжуючі обставини – застосування насильства до адміністрації виконання покарання або пошкодження місця ув'язнення.

Повністю підтримуємо наявність таких ознак в якості обтяжуючих (особливо в разі вчинення насильства по відношенню до адміністрації) та вважаємо, що визначення за такі діяння більш суворо покарання є абсолютно виправданим кроком.

Ч. 3 ст. 176 декларувала: «Якщо ж втеча з каторги здійснена за умов, у ч. 2 ст. 174 вказаних, то винний карається:

продовженням терміну перебування на каторзі на строк від чотирьох до восьми років» [48, с. 109].

Таким чином, норма передбачала кримінальну відповідальність у вигляді продовження терміну перебування на каторзі на строк від чотирьох до восьми років за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 даної статті групою осіб. Без сумніву, таке діяння несло вищу суспільну небезпеку, а отже, рішення включення складу такого злочину до ч. 3 є досить логічним. Втім, знову ж таки зауважимо, що покарання у вигляді заслання на каторгу не допустиме в сучасному цивілізованому світі.

Згідно ч. 1 ст. 177 Уложення 1903 р., винний:

1) у самовільному залишенні визначеного йому, законним розпорядженням влади, обов'язкового місця проживання;

2) у самовільному перебуванні в місці, в якому йому, відповідно до законного розпорядження влади, перебувати заборонено;

3) у самовільному користуванні правом, якого він позбавлений відповідно до вироку суду, що вступив в законну силу,

карається: арештом.

Отже, в Російській імперії особа каралася арештом за злочин, пов'язаний із невиконанням рішення суду у кримінальному провадженні – користування правом, якого вона була позбавлена вироком суду, що вступив в законну силу. Недоліком виглядає відсутність меж такого покарання.

Ч. 2 наведеної вище статті закріплювала: «Якщо винний уже був покараний за діяння, цією статтею передбачене, і з часу відбуття покарання минуло не більше одного року, то він карається: тюремним ув'язненням [48, с. 109].

Ми згодні із тим, що така обставина мусить бути включена до кваліфікуючих, однак, знову ж таки, невдалим було рішення законодавця встановити тільки вид покарання, не зазначивши його строковість.

Згідно ч. 3 ст. 177 останньому покаранню підлягав іноземець, висланий згідно законного розпорядження влади, за кордон, винний у самовільному поверненні до Росії [48, с. 109].

При розгляді даної норми слід мати на увазі, що в період XVIII-XX ст. не рідко йшли військові кампанії. Крім того, рівень митного контролю був далеким від оптимального, тому означена норма була вельми необхідною та дієвою. Сама ж стаття базувалася на ст. 341 Уложення 1845 р. та була дещо доопрацьованою (зі ст. 341 Уложення 1845 було виключено ч. 2).

Ст. 178 Уложення 1903 р. встановлювала: «Боржник, винний в порушенні розпорядження суду або наданої суду у випадках, статутом цивільного судочинства передбачених, підписки про невіїзд з місця проживання або тимчасового перебування, карається:

арештом на строк не більше трьох місяців або грошовою пенею не більше трьохсот рублів».

Згадана норма більше стосувалася злочинів, пов'язаних із невиконанням рішень суду у цивільному провадженні. Втім, теоретично розпорядження суду могли бути надані і в рамках інших проваджень, тому ст. 178 в частині порушення розпоряджень суду була універсальною.

Таким чином, в Уложенні 1903 р. існувала ціла низка статей, що передбачали кримінальну відповідальність за злочини, пов'язані із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні. На відміну від Уложення 1845 р., норми були більш гуманними та довершеними, що можна пояснити впливом реформ, які пройшли в II половині XIX ст. (насамперед, відміна кріпацтва). По кількості та конкретизованості норм в цій сфері Уложення 1903 р. також випереджало Угорське уложення.

Зіставлене засвідчує, що станом на початок XX ст. Уложення 1903 р. було найбільш вдалим нормативно-правовим актом, в якому встановлювалася кримінальна відповідальність за злочини, пов'язані із невиконанням рішень

суду у кримінальному провадженні (звісно мова йде про закони, що діяли на теренах нашої держави). В то же час, безсумнівно, в ньому також існували певні недоліки (насамперед недостатня визначеність покарання, наявність деяких недопустимих видів покарань тощо), тому називати його ідеальним або таким, що має ряд здобутків, які необхідно внести в чинний КК України не доцільно.

Перша половина ХХ ст. ознаменувалася розпадом Російської імперії та створенням ряду республік, що поступово увійшли до складу СРСР. Цей період запам'ятовується, перш за все, антибуржуазними революційними настроями, спрямованими на винищення всього царського. Не могли подібні настрої оминати і правовий вимір. Для того, аби остаточно закріпитися на державному олімпі, нова влада поспішно замінила цілу низку нормативно-правових актів, в тому числі і Уложення 1903 року.

Отже, кримінальне право як наука та галузь права зазнало серйозних змін. В 1922 р. на більшій частині нашої Батьківщини був введений новий кримінальний закон – Кримінальний кодекс УССР (далі – КК 1922 р.).

Зазначимо, що назва республіки «УССР», що розшифровується як Українська Соціалістична Радянська Республіка, проіснувала до кінця січня 1937 року, після чого була замінена на УРСР (Українська Радянська Соціалістична Республіка).

КК 1922 р. поділявся на дві частини: Загальну та Особливу. Остання складалася з семи глав (ст. ст. 57-227).

Згідно ст. 10 Загальної частини : «В разі відсутності в Кримінальному Кодексі прямих вказівок на окремі види злочинів, покарання або заходи соціалістичного захисту застосовуються відповідно до статей Кримінального Кодексу, що передбачають найбільш схожі за важливістю та родом злочинів, з додержанням правил загальної частини цього Кодексу» [184, с. 9-10].

Описана вище стаття могла застосовуватися в разі, якщо особа вчиняла діяння, пов'язане із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні, яке не було прямо закріплено в статті КК 1922 р., однак діяння було схоже на подібні, наприклад на невиконання рішень і вказівок представників влади. Тобто, законно закріплювався принцип «за аналогією діяння», який в деяких випадках трактувався двояко, тому містив ряд недоліків.

Ст. 39 передбачала, що в разі ухилення засудженого від сплати штрафу, дане покарання за рішенням суду може бути замінено на примусові роботи без утримання під вартою. Заміна позбавлення волі на штраф і навпаки не допускалася [184, с. 17].

Подібний підхід не був новим. Наприклад, схожим за змістом був параграф 53 Угорського уложення. В УССР покарання за злочини виносили

суди у формі вироку. З норми ст. 39 виходить, що за ухилення від сплати штрафу в кримінальному провадженні винний карався примусовими роботами. Думається, таке покарання було цілком адекватним та справедливим.

Важливим в ст. 39 КК 1922 р. була заборона заміни позбавлення волі на штраф і навпаки. Дійсно, ці покарання суттєво відрізняються за своєю жорсткістю, тому закріплений законодавчий постулат виглядає доречним (нагадаємо, така заміна була широко розповсюдженою за Угорським уложенням).

Згідно ст. 71 розділу I «Про контрреволюційні злочини» глави I «Державні злочини» Особливої частини цього нормативно-правового акту, самовільне повернення на територію УССР в разі застосування покарання за пунктом «а» ст. 32 – карається вищою мірою покарання [184, с. 17].

Звертаємо увагу на те, що диспозиція ст. 71 КК 1922 р. була відсильною. Пункт «а» ст. 32 передбачав покарання у вигляді вигнання за межі УССР на строк чи безстроково [184, с. 14].

Таким чином, ст. 71 КК 1922 р. встановлювала кримінальну відповідальність за злочин, пов'язані із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні – поверненні на територію даної республіки всупереч рішення вироку суду по кримінальній справі. При цьому, висилка за межі УССР не означала, що особа мала покинути межі СРСР. Мова йшла саме про територію Української ССР (спочатку як самостійної республіки, а потім, як республіки в складі СРСР).

Відповідно ж до ст. 33 найвищою мірою покарання був розстріл. Дане покарання не застосовувалося відносно осіб, які вчинили злочин у віці до 18 років, а також до вагітних жінок. Крім того, вища міра покарання підлягала обов'язковій заміні за вибором суду на покарання у вигляді вигнання за межі УССР на строк чи безстроково або на позбавлення волі з суворою ізоляцією або без такої, якщо з моменту вчинення злочину пройшло не менше п'яти років [184, с. 15].

Виходить, в разі, якщо особа вчинила злочин, передбачений ст. 71 даного законодавчого акту, а з моменту вчинення злочину пройшло 5 років, їй повинні були замінити покарання на одне з двох названих. Дана виглядає нелогічною у разі, якщо особу було засуджено до безстрокового вигнання попереднім вироком суду. В такому випадку застосувати до злочинця покарання у вигляді позбавлення волі суд, за логікою здорового глузду, не міг (тому що вигнання вважалося другим за тяжкістю (після розстрілу) покаранням). Присудити ж вигнання за порушення вигнання також виглядає досить казуїстичним кроком. Теоретично, логічним виглядає лише варіант, за яким

особа була засуджена на вигнання за межі УССР на певний строк, а в разі порушення цього покарання, за умови, що з моменту цього порушення пройшло п'ять років, їй замінювали покарання на безстрокове вигнання за межі республіки.

Нелогічним виглядає рішення включити ст. 71 КК 1922 р. до числа контрреволюційних злочинів. Відповідно до ст. 57 цього законодавчого акту, контрреволюційним визнавалося будь-яке діяння, спрямоване на повалення, піддрив чи послаблення влади «Робітничо-Селянських Рад і існуючого на основі Радянської Конституції Робітничо-Селянського Уряду», а також діяння в напрямку допомоги тій частині міжнародної буржуазії, яка не визнавала рівноправності комуністичної системи власності, що «приходить на зміну капіталізму» та прагне її повалення шляхом інтервенції чи блокади, шпіонажу, фінансування преси і т.д. Також контрреволюційним визнавалося і таке діяння, що хоча і не було безпосередньо спрямоване на досягнення вказаних цілей, однак містило в собі не менш небезпечне посягання на основні політичні чи господарські завоювання пролетарської революції [184, с. 22].

Уважаймо, що згаданий злочин зайняв недоречне місце в структурі КК 1922 р. з огляду на його об'єкт посягання. Можливо, таку позицію можна пояснити особливостями суспільно-політичної ситуації в новій країні: утисками з боку влади, «охотою на відьом» у вигляді буржуйських агентів тощо.

Ст. 95 розділу I «Про злочини проти порядку управління» глави I особливої частини КК 1922 р. передбачала покарання у вигляді позбавлення волі на строк не нижче одного року за втечу арештанта з-під варти або з місця ув'язнення, вчинений шляхом підкопу, зламу або взагалі пошкодження затворів, стін і т.ін., а рівно і втеча з місця заслання чи зі шляху спрямування на неї [184, с. 34].

Названа норма базувалася на ст. ст. 174-175 Уложення 1903 р., що була розглянута вище, тому мала схожий недолік – відсутність верхньої межі покарання. Досить дискусійним виглядає рішення об'єднати ст. 174 та ст. 175 в єдину норму, зважаючи на різний ступінь суспільної небезпеки цих діянь. За таких обставин, як мінімум, було б ліпше передбачити альтернативні покарання або включити діяння до різних частин ст. 95 КК 1922 р.

Також новостворена ст. 95 КК 1922 р., на відміну від Уложення 1903 р., не передбачала обтяжуючих обставин, що наводить на думку про недоопрацьованість цієї статті.

Ст. 95¹ закріплювала: «Поява осіб, до яких застосовано судове чи адміністративне заслання, в заборонених для них місцях – карається позбавленням волі на строк до одного року» [184, с. 34].

Думається, санкція згаданої норми виглядає помірною з огляду на склад злочину, ступінь його суспільної небезпеки та нетривалість максимального покарання.

В цілому КК УРСР 1922 р. в частині встановлення кримінальної відповідальності за діяння, пов'язані із невиконанням рішення в кримінальному провадженні виглядає відверто невдалим порівняно із Уложенням 1903 р. Такий стан речей можна назвати кроком назад, пов'язаним із рядом чинників, в тому числі і з поспішністю та необдуманістю в прийнятті нового КК.

Потреба внесення змін до КК вилилася у затвердженні в 1927 р. нового КК УРСР 1927 р. (далі – КК 1927 р.).

Ст. 39 КК 1927 р. декларувала: «В разі ухилення засудженим від сплати штрафу, він може бути замінений на примусові роботи з розрахунку за сто рублів штрафу один місяць примусових робіт. Заміна позбавлення волі штрафом і навпаки не допускається» [183, с. 17].

На відміну від аналогічної статті попереднього КК, в новій редакції встановлювалася формула прив'язки розміру штрафу до часу примусових робіт, що робило її більш конкретизованою та дозволяло судам виносити об'єктивні рішення.

Ст. 78 глави II «Злочини проти порядку управління»: «Втеча арештованого з-під варти або місця ув'язнення, здійснена шляхом підкопу, зламу чи ушкодження стін, замків і т. ін., – карається позбавленням волі з суворою ізоляцією на строк до двох років» [183, с. 37-38].

З незрозумілих причин до диспозиції ст. 78 КК 1927 р. не було включено діяння у вигляді втечі з місця заслання чи шляху спрямування до нього, що містилося в ст. 95 КК 1922 р. У 1932 р. дану норму було суттєво доопрацьовано та видано в наступній редакції:

«1. За втечу арештованого з-під варти або місця ув'язнення – позбавлення волі на строк до двох років.

2. За втечу з місця обов'язкового оселення (заслання) або з дороги до нього, а рівно ж за ухилення від виправно-трудова робіт засуджених до заслання –

заміну заслання позбавленням волі на той самий строк.

3. За самовільне прибуття висланих до місць, де заборонено їм перебувати, -

заміну вислання позбавленням волі або засланням на той самий строк, причому засланням можна замінити тільки вислання, призначене на строк не менш, як три роки» [104, с.81].

У такий спосіб законодавець не тільки визнав помилковим попереднє рішення щодо скорочення диспозиції ст. 95 КК 1922, що втілилася у ст. 78

КК 1927 р., але і суттєво доопрацював дану норму. Відтак, за різні діяння були передбачені різні покарання (як в Уложенні 1903 р.) та, нарешті, встановлювалася їх верхня межа. Крім того, до ч. 3 означеної статті була в дещо видозміненому вигляді додана ст. 95¹. Як наслідок, ст. 78 КК України вийшла доволі лаконічною та гуманною, а її частини, з огляду на суміжність діянь – органічно пов'язаними.

Ст. 81 передбачала, що самовільне повернення особи, яку було вигнано відповідно до судового вироку за межі СРСР, – каралося позбавленням волі з суворою ізоляцією на строк не менше п'яти років [183, с. 37-38].

Наголосимо, що мова в цій статті йде вже про злочин, пов'язаний із невиконанням рішення суду в кримінальному провадженні не у вигляді визнання за межі УРСР, а за кордони СРСР.

Відповідно до ст. 21 вигнання мало три види:

1) оголошення ворогом народу з позбавленням громадянства УРСР і тим самим громадянства СРСР з вигнанням за його межі назавжди;

2) вигнання за межі СРСР на певний строк;

3) вигнання на строк за межі УРСР або окремої місцевості з поселенням у певних місцевостях чи без такого, із заборонаю проживання в окремих місцевостях чи без такого [183, с. 12].

Вигнання за межі СРСР вважалося більш суворим покаранням. При цьому, лише перший вид вигнання вважався біль суворою «мірою соціального захисту», ніж позбавлення волі.

Без сумніву, покарання ст. 21 КК 1927 р. виглядає доволі жорстким, однак, на відміну від КК 1922 р. за подібні діяння не застосувалося найвище державне покарання – розстріл. Таке рішення свідчить про суттєве переосмислення даного питання та демонструє певне зменшення утисків з боку держави. Пояснити такий підхід можна остаточним затвердженням нової влади, укріпленням державних інституцій.

Також слід відмітити, що ст. 81 КК 1927 р. відносилася до злочинів проти порядку управління, а не до контрреволюційних, як ст. 71 КК 1922 р. Хоча така приналежність також викликає безліч питань, однак, все ж таки, діяння, пов'язані із невиконанням судових рішень значно ближче до даної категорії, ніж до контрреволюційних, тому і в цьому питанні КК 1927 р. був кращим.

Ст. 197¹ «Порушення вироку суду про заборону займатися якою-небудь діяльністю чи промислом» глави VII «Порушення правил, що охороняють народне здоров'я, громадську безпеку та публічний порядок»,

- карається примусовими роботами на строк до шести місяців чи штрафом до тисячі рублів [183, с. 64].

Відповідно до п. «и» ст. 21 [183, с. 21], заборона займатися тією чи іншою діяльністю чи промислом – міра соціального захисту судово-виправного характеру, або ж вид кримінального покарання в сучасному розумінні.

На нашу думку, покарання за назване суспільно небезпечне діяння повністю відповідало ступеню суспільної небезпеки.

Отримані результати свідчать про те, що післяреволюційні КК в УРСР були не досить вдалим в частині встановлення кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні. КК 1922 р. взагалі майже прямо не регулював означене питання та суттєво поступався за своїм змістом навіть Уложенню 1903 р., а КК 1927 р. хоча і був суттєво доопрацьований, але, все ж таки, досить поверхнево регулював питання, що входить до предмета нашого дослідження.

В 1960 році (вступив у силу в 1961 р.) було видано новий КК (далі – КК 1960 р.), що проіснував до 2001 р., тобто охопив два періоди: радянський та період незалежності.

Цілком справедливими є зауваження Г. І. Богонюк про те, що видання КК УРСР 1960 р. стало важливим кроком у розвитку кримінально-правових норм, що забезпечують виконання судових рішень. Цей нормативно-правовий акт в порівнянні з попередніми кодексами містив досить широкий перелік злочинів проти правосуддя, що було обумовлено, насамперед, зміною соціально-політичних умов (розвінчання культу особи, реабілітації репресованих та ін.) Внаслідок цього з'явилася тенденція до розвитку самостійності системи органів правосуддя, для охорони якої і були потрібні спеціальні кримінально-правові норми. Ідея виокремлення злочинів проти правосуддя в єдину главу кримінального закону виникла в проекті КК СРСР 1946 р. Сприймав цю ідею КК Української РСР 1960 р., об'єднавши в самостійну главу VIII «Злочини проти правосуддя» правові норми, які передбачали відповідальність за посягання на інтереси правосуддя [12, с. 8].

Отже, глава VIII цього законодавчого акту мала назву «Злочини проти правосуддя» (ст. ст. 173-187). Саме в ній була передбачена кримінальна відповідальність за злочини, пов'язані із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні, що свідчить про суттєве переосмислення змісту та правової природи даних суспільно небезпечних діянь

Ст. 183¹ «Ухилення від відбування покарання у вигляді позбавлення волі» передбачала кримінальну відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк до одного року за ухилення від відбування покарання засудженого, якому дозволено короткостроковий виїзд з місця позбавлення волі [101].

Вказана норма була додана до КК у 1977 році внаслідок змін в порядку відбування покарання у вигляді позбавлення волі. Подібний злочин на

сьогоднішній день передбачений ч. 3 ст. 390 чинного КК України (дана норма також буде розглянута нами нижче), тому можна стверджувати, що ст. 183¹ виступає одним із джерел формування сучасної норми.

Розглядаючи санкцію ст. 183 вбачається, що максимальний часовий поріг дії передбаченого покарання виглядає занадто м'яким, враховуючи той факт, що суб'єкт злочину вже відбуває покарання у вигляді позбавлення волі.

Згідно ст. 183² «Невиконання вироку суду про позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю»:

«Невиконання вироку суду про позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю особою, щодо якої винесено вирок, - карається штрафом від тридцяти до вісімдесяти мінімальних розмірів заробітної плати» [101].

Хоча названа вище стаття і з'явилася в КК 1960 р. лише у 1983 році, однак можна стверджувати, що схожі норми існували на теренах України і раніше. Наприклад, у КК 1927 р. близькою за своїм змістом була ст. 197¹. Дещо незрозумілим виглядає рішення передбачити в ст. 183² єдине покарання у вигляді штрафу, адже в згаданій нормі КК 1927 р. було передбачено і альтернативне – примусові роботи. До подібної ідеї законодавець повернувся під час побудови і ч. 1 ст. 389 діючого КК.

Так, ст. 176⁴ «Невиконання судового рішення» передбачала покарання у вигляді штрафу від двохсот до чотирьохсот мінімальних розмірів заробітної плати за умисне невиконання посадовою особою рішення, вироку, ухвали чи постанови суду або перешкоджання їх виконанню [101].

Зазначену статтю було включено до КК 1960 р. лише у 1990 р. Порівняно з наведеними вище нормами, вона в меншій мірі стосувалася питання невиконання рішень суду саме в кримінальному провадженні, однак, з огляду на описану вище еволюцію кримінально-правових норм вона, безперечно заслуговує на увагу. Суб'єктом цього злочину могла бути лише посадова особа, а санкція, на нашу думку, була цілком гуманною та доцільною.

Наведене дає підстави стверджувати, що КК 1960 р. вийшов на якісно новий рівень розвитку в частині встановлення кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні, порівняно з попередніми нормативно правовими актами, що діяли на території України до цього. По-перше, це пов'язано з самою наявністю таких норм, а, по-друге, з адекватними видами та межами покарань, що безперечно, свідчить про ряд позитивних змін, які відбулися в нашій країні в період дії даного кодексу.

При цьому слід наголосити на тому, що такі зміни протікали поступово та відобразилося на внесенні великої кількості змін до КК 1960 р., про що було згадано вище.

Зі здобуттям незалежності в 1991 р. перед державою постала необхідність прийняття ряду нових нормативно-правових актів, в тому числі і в галузі кримінального права. В цьому питанні законодавець вирішив не квапитись, а ретельно і зважено підійти до його вирішення, щоб не допустити ситуації з КК 1922 та 1927 р. Саме тому чинний КК (далі – КК України) вступив у законну силу лише в 2001 році.

Розділ XVIII КК 2001 р. має таку ж назву, як і глава VIII КК 1960 – «Злочини проти правосуддя» та складається, на сьогоднішній день, з 35 статей (з 371 по 400¹). Саме до даного розділу включені суспільно небезпечні діяння, пов'язані із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні.

О. Р. Романишин, визначаючи повноту закріплення у КК України системи кримінально-правової охорони порядку виконання судових рішень у кримінальному провадженні, зазначає, що остання може бути поділена на три складові частини (групи кримінально-правових норм). До першої групи можна віднести склади злочинів, що забезпечують охорону порядку виконання судового рішення судів всіх юрисдикцій: 1) ст. 382 КК України («Невиконання судового рішення»); 2) ст. 388 КК України («Незаконні дії щодо майна, на яке накладено арешт, заставленого майна або майна, яке описано чи підлягає конфіскації») в частині вчинення таких дій щодо майна, на яке накладено арешт слідчим суддею, судом у кримінальному провадженні. До другої групи належать склади злочинів, що забезпечують охорону порядку виконання судового рішення лише у кримінальному провадженні. До таких належать: 1) статті, що встановлюють кримінальну відповідальність за невиконання судового рішення, зокрема ст. 389 КК України («Ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі»), ст. 389-1 КК України («Умисне невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості»), 390 КК України («Ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі»); 2) статті, що закріплюють кримінальну відповідальність за порушення встановленого кримінально-виконавчим законодавством правового режиму відбування визначеного судовим рішенням покарання, наприклад, ст. 391 КК України («Злісна непокоря вимогам адміністрації установи виконання покарань»), ст. 392 КК України («Дії, що дезорганізують роботу установ виконання покарань»), ст. 393 КК України («Втеча з місця позбавлення волі або з-під варти»), ст. 394 КК України («Втеча із спеціалізованого лікувального закладу»), ст. 395 КК України («Порушення правил адміністративного нагляду»). Третю групу складають кримінально-правові норми Загальної частини КК України,

що встановлюють наслідки кримінально-правового характеру у випадку невиконання судового рішення у кримінальному провадженні, як-от: 1) порушення умов передачі особи на поруки, встановлених в ухвалі про звільнення особи від кримінальної відповідальності за ст. 47 КК України. Правові наслідки – притягнення до кримінальної відповідальності за вчинений нею злочин; 2) порушення умов звільнення від покарання та його відбування з випробуванням (ч. 2 ст. 78, ч. 2 ст. 104 КК України). Правові наслідки – направлення засудженого для відбування призначеного покарання; 3) порушення умов звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років (ч. 5 ст. 79 КК України). Правові наслідки – направлення засудженого для відбування призначеного покарання згідно з вироком суду; 4) порушення умов звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років (ч. 5 ст. 83 КК України). Правові наслідки – направлення засудженого для відбування призначеного покарання згідно з вироком суду; 5) ухилення неповнолітнього, який вчинив злочин, від застосування до нього примусових заходів виховного характеру (ч. 3 ст. 97 КК України). Правові наслідки – притягнення до кримінальної відповідальності за вчинений злочин. Окремо до цієї групи потрібно віднести положення ч. 4 ст. 10 КК України щодо правових наслідків, пов'язаних із невиконанням вироку іноземної держави [160, с. 270].

Наведені твердження О. Р. Романишин видаються не зовсім обґрунтованими. Так, по-перше, наше дослідження вже вказаних злочинів ґрунтується у тому числі на понятті «кримінально-правового забезпечення», запропонованого В. В. Шаблістим (системи правових норм, які регламентують правові взаємини та юридичний статус учасників кримінально-правових відносин й інших зацікавлених осіб, що виражається у створенні надійних умов для вільної реалізації ними своїх прав і свобод, а також у гарантуванні виконання обов'язків та яке здійснюється суб'єктами, наділеними повноваженнями щодо створення та застосування норм кримінального закону) [201, с. 5].

По-друге, діяльність кримінально-виконавчої системи не належить до правосудницької, оскільки правосуддя у кримінальному процесі завершується винесенням вироку. Діяльність кримінально-виконавчої системи – це управлінська діяльність і злочини, які вчиняються у цій системі, як такі, що посягають на суспільні правовідносини у сфері процесуальної управлінсько-виконавчої діяльності [129, с. 28].

У зв'язку із цим включення О. Р. Романишин до системи кримінально-правової охорони порядку виконання судових рішень у кримінальному провадженні статей, що закріплюють кримінальну відповідальність за порушення встановленого кримінально-виконавчим законодавством правового режиму

відбування визначеного судовим рішенням покарання, виглядає не зовсім обґрунтованим та, можливо, штучно розширеним [197, с 223].

Спираючись на результати аналізу існуючих серед науковців підходів до розуміння поняття «правосуддя», А. П. Мазур пропонує розрізняти «правосуддя» як об'єкт кримінально-правової охорони та «правосуддя» як процесуальну діяльність суду [122, с. 364-368]. Разом із тим, його подальші публікації свідчать про дослідження методики розслідування злочинів проти правосуддя, що лише додатково свідчить про актуальність обраної теми, проте ставить під сумнів значення робіт власне кримінально-правової тематики, що мали місце на початку творчого пошуку А. П. Мазура.

Отже, розглянемо статті КК України, що встановлюють кримінальну відповідальність за злочини, пов'язані із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні.

Ст. 382 «Невиконання судового рішення» КК України закріплює:

1. Умисне невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили, або перешкоджання їх виконанню -

карається штрафом від п'ятисот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк до трьох років.

2. Ті самі дії, вчинені службовою особою, -

караються штрафом від семисот п'ятдесяти до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені службовою особою, яка займає відповідальне чи особливо відповідальне становище, або особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею, або якщо вони заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам і свободам громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб, -

караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

4. Умисне невиконання службовою особою рішення Європейського суду з прав людини, рішення Конституційного Суду України та умисне недодержання нею висновку Конституційного Суду України -

карається позбавленням волі на строк від трьох до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років» [102].

Слід наголосити на тому, що предмет нашого дослідження охоплюють не всі злочини, передбачені цією нормою, а лише ті, що пов'язані із невиконанням рішень суду саме у кримінальному провадженні.

Ст. 389 «Ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі» складається з двох частин. Ч. 1 передбачає кримінальну відповідальність у вигляді виправних робіт на строк до двох років або обмеженням волі на той самий строк за ухилення засудженого від сплати штрафу або від відбування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатись певною діяльністю [102].

Встановлення відповідальності за невиконання судового рішення у вигляді сплати штрафу було популярним ще з часів існування ВКЛ, про що йшлося вище, тому дана норма має багатовікові юридичні традиції.

Що стосується встановлення кримінальної відповідальності за невиконання судового рішення у вигляді позбавлення права займати певні посади чи займатись певною діяльністю, подібні норми були популярними в СРСР починаючи з КК 1927. Особливої схожості дана норма набуває зі ст. 183² «Невиконання вироку суду про позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю», однак на відміну від цієї норми, ст. 389 КК України передбачає в якості покарання не виплату штрафу, а виправні роботи чи обмеження волі (до речі, даний вид покарання не застосовувався за часів СРСР). Можливо, такий вибір законодавця можна пояснити тим, що покарання за ч. 1 ст. 389 КК України є спільними для двох злочинів: невиконання рішення суду в кримінальному провадженні у вигляді сплати штрафу та невиконання рішення суду в кримінальному провадженні у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Для першого діяння встановлювати санкцію у вигляді, знову ж таки, сплати штрафу вбачається недоречним, тому, вважаємо, враховуючи схожий ступінь суспільної небезпеки цих злочинів, законодавець вирішив об'єднати їх в єдину норму, передбачивши для них універсальні альтернативні покарання.

Відповідно до ч. 2 ст. 389 КК України, арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до трьох років карається засуджений, який ухилився від відбування покарання у виді громадських чи виправних робіт [102].

Згідно ст. 51 КК України покарання у вигляді громадських чи виправних робіт вважаються більш суворими, ніж штраф та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю [102]. Безперечно, враховуючи цей факт, діяння, пов'язані із невиконанням рішення суду у кримінальному провадженні у вигляді ухилення від відбування покарання у виді громадських чи виправних робіт мають більш жорстко каратися, ніж злочини,

вказані у ч. 1 ст. 389 КК України, тому санкції цієї норми виглядають логічними та актуальними.

В ст. 389¹ «Умисне невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості» проголошено:

«1. Умисне невиконання засудженим угоди про примирення або про визнання винуватості -

карається арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до трьох років» [102].

Ця норма з'явилася лише з прийняттям діючого КК України та не має історичного підґрунтя. Її детальний аналіз буде проведений в наступних розділах нашої роботи.

Ст. 390 «Ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі» КК України складається з трьох частин. Відповідно до ч. 1:

«1. Самовільне залишення місця обмеження волі або злісне ухилення від робіт, або систематичне порушення громадського порядку чи встановлених правил проживання, вчинені особою, яка відбуває покарання у виді обмеження волі, -

караються позбавленням волі на строк до трьох років» [102].

Обмеження волі – одне з найжорсткіших покарань, передбачених КК України. Зрозуміло, що названі діяння мають визивати адекватну оцінку і реакцію з боку держави, тому, закріплення за них більш жорсткого покарання у вигляді позбавлення волі виглядає правильним кроком.

Ч. 2 даної статті декларує:

«2. Неповорнення до місця відбування покарання особи, яка відбуває покарання у виді обмеження волі та якій було дозволено короточасний виїзд, після закінчення строку виїзду -

карається обмеженням волі на строк до двох років або позбавленням волі на той самий строк» [102].

Дискусійним виглядає рішення законодавця включити в якості санкції до ч. 2 ст. 390 КК України обмеження волі на строк до двох років (з огляду на те, що особа вчинює діяння, пов'язане із невиконанням рішення суду в кримінальному провадженні, в якому суб'єкт злочину засуджується до такого самого покарання).

Втім, дана норма передбачає і інше покарання – позбавлення волі, тому, залежно від конкретного складу злочину суд може виносити найбільш вдале та справедливе рішення.

Знову ж таки вкажемо, що хоча покарання у вигляді обмеження волі з'явилося за часів незалежності України, однак його в певній мірі (в частині

державного контролю за виконанням) можливо порівнювати із іншим – засланням, що активно використовувалося ще за часів Російської імперії. Звісно, в частині гуманності та умов виконання покарання такі порівняння, м'яко кажучи, є не доречними, адже заслання в цій частині виглядає варварським способом подавлення особистості, пригнічення особи, тоді як обмеження волі – хоча і доволі жорсткий вид покарання, однак необхідний та такий, що відповідає умовам нормального існування людини.

В ч. 3 ст. 390 зазначено:

«3. Неповорнення до місця відбування покарання особи, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі та якій було дозволено короточасний виїзд, після закінчення строку виїзду -

карається позбавленням волі на строк до трьох років» [102].

Як вже було вказано вище, дана норма базується на ст. 183¹ КК 1960 р «Ухилення від відбування покарання у вигляді позбавлення волі». Зауважимо той факт, що ч. 3 ст. 390 КК України хоча і передбачає той самий вид покарання – позбавлення волі, однак його максимальна тривалість збільшилася з одного року до трьох, що, зважаючи на сам склад злочину, викликає лише підтримку.

Ст. 390¹ «Невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників» була включена до КК України останньою з наведених вище згідно із Законом України від 06.12.2017 № 2227-VIII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [157].

Дана норма встановлює:

«Умисне невиконання обмежувальних заходів, передбачених статтею 91-1 цього Кодексу, або умисне невиконання обмежувальних приписів, або умисне ухилення від проходження програми для кривдників особою, щодо якої такі заходи застосовані судом, -

караються арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до двох років» [102].

Детальний аналіз цієї статті КК України буде проведений в розділі другому нашої роботи.

Отже, предмет нашого дослідження становлять наступні статті КК України: 382 «Невиконання судового рішення» (в частині злочинів, пов'язаних із невиконанням судового рішення в кримінальних провадженнях), 389 «Ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі», 389¹ «Умисне невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості» та 390 «Ухилення від

відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі» та 390¹ «Невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників». У наступних підрозділах та розділах нашої роботи буде обґрунтовано небезпечність злочинів, пов'язаних із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні; узагальнено зарубіжний досвід кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні; розкрито елементи складів злочинів, пов'язаних із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні та розкрито зміст їх ознак; сформульовано пропозиції з удосконалення чинного законодавства та практики його застосування в частині протидії невиконанню рішень суду у кримінальному провадженні.

1.2. Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за невиконання рішень суду у кримінальному провадженні

Перш ніж перейти до розгляду складів злочинів, пов'язаних із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні, доцільно проаналізувати соціальну обумовленість встановлення кримінальної відповідальності за дані діяння. Результати такого аналізу допоможуть зрозуміти всю необхідність та сутність цих норм, що дозволить в наступних розділах нашої роботи більш детально встановити важливість включення (або виключення) з них окремих положень.

Як зазначає А. М. Шульга, банальне коментування закону про кримінальну відповідальність, виявлення та критика його недоліків є недостатнім для розуміння соціального та юридичного значення тієї чи іншої кримінально-правової норми. Актуальним визнається виявлення соціально-правової та юридичної обумовленості встановлення кримінально-правової заборони та визначення залежності її змісту від конкретних соціальних, політичних та інших умов, які існують у сьогоденні [205, с. 11-12].

Повністю погоджуємося з указаною тезою, адже неможливо провести ефективне дослідження тих чи інших норм не розуміючи та не встановивши їх соціальну обумовленість. Остання виступає в ролі фундаменту, відсутність або недостатня міцність якого рано чи пізно призведе до руйнування всієї конструкції (тобто самої норми).

Для того, аби розглянути означене питання, необхідно встановити сутність термінів «криміналізація» та «соціальна обумовленість», які відіграють в ньому базову роль.

Слушними є зауваження О. Попович про те, що у кримінально-правовій доктрині відсутнє єдине розуміння поняття «криміналізація». Аналіз юридичної літератури із зазначеної проблеми, на думку вченої, дозволяє виокремити такі підходи до його визначення: 1) криміналізація як легальне визнання діяння злочином (Г. Злобін, С. Келіна, Б. Терент'єв, В. Владимиров, Ю. Ляпунов, А. Яковлев); 2) криміналізація як визнання певних діянь злочинами чи оголошення їх такими (В. Клочков, М. Загородніков); 3) криміналізація як закріплення (фіксація) злочинних діянь у кримінальному законі, а також певні обмеження в застосуванні інститутів звільнення від покарання або виявлення форм індивідуальної поведінки (Р. Галіакбаров, А. Коробєєв) [155, с. 209].

З наведеного вбачається схожість перших двох підходів між собою та більш широкий зміст останнього. Без сумніву, кожна з ідей має «право на життя» в наукових колах, адже є обґрунтованою та містить у собі ряд переваг. В той же час у будь-якій із них наявні певні недоліки, які і слугують підставами для

виникнення нових спроб переосмислення цього питання та не дозволяють виокремити єдиний прийнятний варіант.

Слід зазначити, що кількість визначень терміну «криміналізація» в науці кримінального права значно більше ніж наведені О. Попович три, однак саме ці підходи є найбільш поширеними.

Проаналізувавши існуючі на сьогоднішній день думки щодо поняття криміналізації Ю. В. Абакумова дійшла висновку про наявність двох основних концепцій визначення даного питання. Представники першої з них (пуніфікаціоністської) розуміють під криміналізацією не тільки закріплення в законі ознак нових складів злочинів, а й, передусім, негативні зміни в санкціях норм Особливої частини КК у бік їх підвищення, введення нормативних обмежень на застосування інститутів звільнення від кримінальної відповідальності та покарання, інші нормативні новації, які викликають небажані для суб'єкта кримінально-правові наслідки, погіршують правове становище суб'єкта, посилюючи тим самим кримінальну відповідальність. Прихильники ж другої (традиційної) концепції щодо визначення поняття криміналізації розглядають її як «легальне визначення того чи іншого роду дій (бездіяльності) як злочину» або як «оголошення певних суспільно небезпечних діянь злочином», «визначення в законі про кримінальну відповідальність діяння як суспільно небезпечного, винного і караного» [1, с. 74].

По суті, Ю.В. Абакумова об'єднала перші два підходи, які виокремила О. Попович, залишивши два основні. Вище ми акцентували увагу на майже повній ідентичності ідеї розуміння криміналізації в якості легального визнання діяння злочином та думки щодо розгляду криміналізації як визнання певних діянь злочинами чи оголошення їх такими, тому, на нашу думку, запропонований підхід Ю. В. Абакумової виглядає більш зручним та доречним.

Отже, в науці кримінального права існує два основні підходи щодо визначення криміналізації, однак кожний з них включає в свій зміст не тільки переваги, але і недоліки. Вдалими є роздуми П. Л. Фріса про те, що один з них настільки розширює межі криміналізації, що нею практично поглинається поняття пеналізації діянь; другий – фіксує надмірну увагу на кінцевих результатах, упускаючи з виду, що криміналізація – це перш за все процес [190, с. 20].

Дійсно, при розгляді питання криміналізації необхідно виходити з того, що це, перш за все, процес. Саме така роль криміналізації відображає її основний зміст, розкриває сутність. Хоча, безумовно, під криміналізацією вбачається і кінцевий результат діяльності законодавчих органів.

Подібну думку розділяє і О. Попович, вказуючи, що криміналізація є системоутворюючою категорією, а тому охоплює собою як процес, так і

результат виявлення суспільно небезпечних форм людської поведінки та закріплення їх у кримінальному законі як злочинів [155, с. 209].

Таким чином, криміналізація є дуалістичним терміном, що охоплює процес та результат.

Врахувавши цей принцип П. Л. Фріс дійшов висновку, що криміналізація – це процес виявлення суспільно небезпечних видів людської поведінки, визнання на державному рівні необхідності, можливості й доцільності кримінально-правової боротьби з ними та закріплення їх у законі про кримінальну відповідальність, як злочинів [190, с. 20].

Думається, назване визначення терміну «криміналізація» виглядає найбільш універсальним та вдалим, тому в нашій роботі ми будемо керуватися саме ним.

Криміналізація не проводиться безпідставно, вона завжди обумовлена певними чинниками, факторами. Наразі в науковому середовищі відсутня єдина думка щодо назви цих факторів та їх кількості. Горностай А.В. вдало наголошує на тому, що сам процес виявлення факторів, які обумовлюють появу та зміну норм про кримінальну відповідальність, пов'язаний з об'єктивними труднощами. По-перше, різні автори неоднаково іменують вказані фактори, називаючи їх підставами, принципами, умовами, завданнями, критеріями. По-друге, має місце неузгодженість у визначенні їх кількості [55, с. 56].

Подібний стан речей свідчить про те, що такі фактори в повному обсязі не є обов'язковими атрибутами для кожного суспільно небезпечного діяння. Теоретично їх можливо поділити на обов'язкові та факультативні, хоча і такий поділ є умовним, тому що для певних діянь можуть бути притаманні свої індивідуальні фактори криміналізації.

На думку Д.О. Балобанової, необхідно розглядати дві групи факторів, що впливають на криміналізацію:

- 1) підстави кримінально-правової заборони, які слугують об'єктивними передумовами її встановлення;
- 2) принципи криміналізації, що відносяться до законодавчої техніки [6, с. 146].

Вказана класифікація є цілком обґрунтованою та користується популярністю в науці кримінального права. Перша група факторів дозволяє зрозуміти, чому необхідно встановити кримінальну відповідальність за конкретне діяння, а друга – як це зробити, з додержанням яких правил.

Д.О. Балобанова виокремлює наступні підстави криміналізації:

- 1) суспільна небезпечність – неможливо встановити універсальний критерій, за яким можна було б визначити достатній для криміналізації ступінь суспільної небезпечності. При обговоренні кожної кримінально-правової

новели необхідно вирішувати питання про наявність такої у конкретного виду діянь. Суспільною небезпечністю охоплюється наявність досить значної матеріальної або моральної шкоди, що завдається суспільству, яка, в свою чергу, впливає на пеналізацію і не є самостійною підставою криміналізації;

2) типовість та достатня розповсюдженість антисуспільної поведінки, але з урахуванням ступеня її суспільної небезпечності;

3) динаміка суспільно небезпечних діянь з урахуванням причин та умов, що їх породжують;

4) необхідність впливу кримінально-правовими заходами, при цьому потрібно враховувати, що кримінальна репресія – це крайня форма протидії найбільш небезпечним формам девіантної поведінки. Криміналізація діяння доречна тільки тоді, коли не має та не може бути норми, яка б досить ефективно регулювала відповідні відносини методами інших галузей права;

5) врахування можливостей системи кримінальної юстиції в протидії тим чи іншим формам антисуспільної поведінки та як їх складова наявність матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правової заборони;

6) співрозмірність позитивних та негативних наслідків криміналізації [6, с. 146-147].

Проаналізуємо відповідність діянь, пов'язаних із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні цим підставам криміналізації.

Розпочнемо з суспільної безпеки. Відповідно до ч. 5 ст. 124 Конституції України судові рішення ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими до виконання на всій території держави. Ця норма закріпила одну з основ механізму розбудови правової, демократичної, соціальної держави. І в цьому сенсі правосуддя має бути реально діючим. Його онтологічний вимір втілюється не тільки у справедливому, об'єктивному, неупередженому судовому розгляді, а й у виконанні прийнятих судом рішень, упорядкуванні життєдіяльності згідно з його приписами. Останні мають сприяти вирішенню в правовому полі соціальних конфліктів, знімати напруженість, утверджувати основоположні принципи ліберально-демократичного суспільного устрою, окреслювати вектор розвитку, націлений на цінності громадянського суспільства [197, с. 217-218].

Безсумнівно, діяння, пов'язане із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні руйнують ці принципи та завдають значну шкоду суспільству, тому відповідь на питання щодо відповідності діяння, пов'язаного із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні підставі криміналізації у вигляді суспільної небезпечності лежить на поверхні – воно повністю відповідає їй.

В той же час спірним є використання терміну «суспільна безпека» при розгляді даної підстави криміналізації. Як слушно вказує В. В. Шаблистий,

розглядувана категорія є штучно створеним рудиментом радянської правової системи, що, можливо, підлягає заміні на безпеку людини, суспільства, держави та людства. Саме це наукове положення виносить на розсуд представників кримінально-правової науки [200, с. 120]. У зв'язку із цим вчений пропонує повернутися до прогресивних ідей кримінально-правової науки та кримінального законодавства дореволюційних часів, оскільки вони злочином вважали діяння, яке посягає на безпеку чи права людини. Суспільна небезпека злочину була актуальною для держави, головною цінністю у якій майже століття була вона сама. Україна за часи незалежності лише на найвищому рівні проголосила своєю цінністю людину, чого у кримінальному законі на прикладі поняття «злочин» (яке є центральним у будь-якій правовій системі) наразі не спостерігається [199, с. 230].

Погоджуємося із думкою науковця та вважаємо, що подібне визначення виглядає більш вдалим. В той же час, доки в ст. 11 КК України закріплено, що злочином є саме суспільно небезпечне винне діяння, відкидати категорію «суспільна небезпечність» в жодному разі не можна. Тому, думається слушним розглядати цю позицію як альтернативну.

Отже, діяння, пов'язані із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні відповідають підставі криміналізації – суспільна небезпечність (або ж завдання шкоди людині, суспільству, державі та людству). Варто наголосити, що цьому критерію відповідає кожне суспільно небезпечне діяння, передбачене ст. ст. 382 «Невиконання судового рішення», 389 «Ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі», 389¹ «Умисне невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості», 390 «Ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі», 390¹ «Невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або проходження програми для кривдників».

Розглянемо відповідність діяння, пов'язаного із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні критерію криміналізації – типовість та достатня розповсюдженість. Для цього звернемося до офіційних статистичних даних. За 2018 рік було зареєстровано 3891 діяння, кваліфіковане за ст. 382 КК України (79 особам вручено повідомлення про підозру), 1020 – за ст. 389 КК України (764 особам вручено повідомлення про підозру), 18 – за ст. 389¹ (8 особам вручено повідомлення про підозру), 44 – за ст. 390 (39 особам вручено повідомлення про підозру) [65].

Всього зареєстровано 4973 випадки вчинення діянь, що підлягають кваліфікації за даними статтями КК України, 890 особам вручено повідомлення про підозру. Для порівняння, за 2018 рік всього обліковано 9514 злочинів проти правосуддя, 1998 особам вручено повідомлення про підозру. Отже,

більше половини з цих діянь (приблизно 52 %) кваліфіковано за статтями, що входять до предмету нашого дослідження.

В той же час зазначимо, що ці дані є дещо умовними, адже статистична інформація по ст. 382 КК України включає в себе діяння, пов'язані із невиконанням рішень суду в цілому. Проте, в будь-якому разі з наведеного видно, що діяння, пов'язані із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні є поширеними та цілком відповідають підставі криміналізації – типовість та достатня розповсюдженість.

Статистика засуджених за злочини, пов'язані із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні за 2018 рік станом на 17.02.2019 р. відсутня, тому розглянемо показники за 2017 рік. За даний період було винесено 1455 вироків за злочини проти правосуддя, засуджено 1307 осіб. 70 вироків винесено за ст. 382 КК України (засуджено 44 особи); за злочин, передбачений ст. 389 – 644 вироків (за ч. 1 – 43, за ч. 2 – 601), засуджено 613 осіб (за ч. 1 – 33, за ч. 2 – 580); за ст. 389¹ – 7 вироків, засуджено 6 осіб; за ст. 390 – 53 вироків (за ч. 1 – 46, за ч. 2 – 7, за ч. 3 – 0), засуджено 51 особу (за ч. 1 – 44, за ч. 2 – 7, за ч. 3 – 0) [172].

Отже, за ст. ст. 382, 389, 389¹, 390 у 2017 році було винесено 774 вироків суду (53 % від всіх злочинів проти правосуддя), за якими засуджено 714 осіб (приблизно 55 % від всіх злочинів проти правосуддя). Судова статистика в черговий раз підтверджує факт розповсюдженості досліджуваних нами діянь.

Знову звернемо увагу на тому, що за ст. 382 надана загальна статистика, а не виключно в розрізі діяння, пов'язаного із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні. Втім, даний факт не змінює загальну картину.

Також відзначимо, що у 2017 році не було засуджено жодну особу за ч. 3 ст. 390. У 2016 році за цією нормою було винесено 1 вирок суду, однак особа також не була засуджена. Не дивлячись на те, що подібні діяння майже не трапляються на просторах нашої держави, думається перша підстава криміналізації, якій, без сумніву, відповідає цей злочин, є основною, та такою, що переважає обставину «розповсюдженість діяння».

Дані по ст. 390¹ станом на 17.02.2019 р. відсутні, тому що цю норму було включено до чинного КК нещодавно відповідно до Закону України від 06.12.2017 № 2227-VIII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [90]. Стаття набрала чинності лише з 11.01.2019 р., однак, вказана норма, безперечно, також відповідає першій підставі криміналізації.

Наступною підставою криміналізації є динаміка суспільно небезпечних діянь з урахуванням причин та умов, що їх породжують.

Станом на вересень 2016 р. в Єдиному державному реєстрі судових рішень міститься 693 електронні копії обвинувальних вироків суддів, що набрали законну силу, за ст. 382 КК України («Невиконання судового рішення»), причому трохи більше ста (15,3 %) з них стосуються невиконання рішення суду у кримінальному провадженні; за ст. 389 КК України («Ухилення від покарання, не пов'язаного із позбавленням волі») – 4678 таких рішень; за ст. 390 КК України («Ухилення від покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі») – 225; лише за ст. 389¹ КК України – жодного, враховуючи її новизну, тобто у зв'язку із введенням інституту угоди про визнання винуватості підозрюваного та прокурора, яку затверджує суд [197, с. 218].

З метою більш детального розгляду даного питання ми порівняли дані ГПУ за період з 2014 по січень 2018 року [166] та дані ДСА за період з 2013 по 2017 рр. [171] (дані за 2018 р. станом на 17.02.2019 відсутні).

**Таблиця розповсюженості суспільно небезпечних діянь,
пов'язаних із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні
за період 2014-2018 років (дані ГПУ):**

2014 рік		
№ ст. КК	Зафіксовано злочинів	З них вручено повідомлень про підозру
382	3261*	216*
389	1559	1161
389 ¹	33	17
390	73	58
Всього	4926	1452
2015 рік		
№ ст. КК	Зафіксовано злочинів	З них вручено повідомлень про підозру
382	3683*	99*
389	1898	1066
389 ¹	70	20
390	42	29
Всього	5693	1214
2016 рік		
382	3858*	81*
389	1481	817

Продовження табл.

№ ст. КК	Зафіксовано злочинів	З них вручено повідомлень про підозру
389 ¹	59	2
390	62	42
Всього	5460	942
2017 рік		
№ ст. КК	Зафіксовано злочинів	З них вручено повідомлень про підозру
382	3283*	38*
389	1153	764
389 ¹	25	12
390	80	65
Всього	4541	879
2018 рік		
№ ст. КК	Зафіксовано злочинів	З них вручено повідомлень про підозру
382	3891*	79*
389	1020	764
389 ¹	18	8
390	44	39
Всього	4973	890
Січень 2019		
№ ст. КК	Зафіксовано злочинів	З них вручено повідомлень про підозру
382	558*	7*
389	119	39
389 ¹	2	0
390	1	1
Всього	680	47

*За ст. 382 дані надані в контексті невиконання рішень суду в усіх провадженнях, а не тільки в кримінальному.

Наведена інформація свідчить про відсутність чіткої динаміки суспільно небезпечних діянь з урахуванням причин та умов, що їх породжують. Дані постійно коливаються як в сторону збільшення, так і зменшення.

Для того, аби більш ґрунтовно дослідити дану підставу криміналізації розглянемо дані ДСА.

Таблиця засуджених за період 2014-2018 років:

2014 рік		
Номер статті КК	Всього вироків	Засуджених
382	220	160
Ч. 1 389	99	97
Ч. 2 389	940	921
389 ¹	20	20
Ч. 1 390	43	43
Ч. 2 390	6	6
Всього	1328	1247
2015 рік		
Номер статті КК	Всього вироків	Засуджених
Ч.1 382	122	88
Ч. 1 389	54	54
Ч. 2 389	753	745
389 ¹	15	15
Ч. 1 390	27	27
Ч. 2 390	3	3
Всього	974	932
2016 рік		
Номер статті КК	Всього вироків	Засуджених
Ч.1 382	66	50
Ч. 1 389	90	83
Ч. 2 389	676	652
389 ¹	11	10
Ч. 1 390	22	22
Ч. 2 390	1	1
Ч. 3 390	1	0
Всього	867	818
2017 рік		
Номер статті КК	Всього вироків	Засуджених
Ч.1 382	70	44
Ч. 1 389	43	33
Ч. 2 389	601	580
389 ¹	7	6
Ч. 1 390	46	44
Ч. 2 390	7	7
Ч. 3 390	0	0
Всього	774	714

Дані судової статистики демонструють зниження кількості винесених вироків по вказаній групі злочинів. Зменшується і кількість засуджених осіб за ці суспільно небезпечні діяння. Збільшилася кількість вироків лише за ч. 1 та ч. 2 ст. 390 КК України.

Також деякі злочини демонструють нам хаотичні коливання в сторону збільшення та зменшення.

Відсутність вироків за ч. 3 ст. 390 КК України зовсім не означає, що дане діяння безпідставно криміналізоване. Зрозуміло, що воно несе більшу суспільну небезпеку, ніж, наприклад злочин, передбачений ч. 2 ст. 390 КК України, випадки вчинення якого фіксуються на території нашої держави, тому криміналізація неповернення до місця відбування покарання особи, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі та якій було дозволено короткочасний виїзд, після закінчення строку виїзду виглядає цілком логічною.

Відсутність даних по ст. 390¹ пояснюється тим, що дана норма вступила в законну дію лише в січні 2019 р.

Отже, хоча в цілому діяння, пов'язані із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні демонструють динаміку до зменшення їх кількості протягом останніх років, однак, в той же час, вони щороку продовжують фіксуватися, та й ще у доволі великій кількості. Тим паче, статистичні дані можна використовувати за різні часові періоди (тиждень, місяць, квартал), що дозволить маніпулювати даним критерієм криміналізації. На нашу думку, саме фіксація цих діянь протягом значного проміжку часу дозволяє вести мову про відповідність їх критерію криміналізації – динаміка, адже злочини не тільки фіксуються (попередній критерій криміналізації), але і продовжують поширюватися теренами нашої Батьківщини.

Що стосується критерію криміналізації – необхідність впливу кримінально-правовими заходами, слід зазначити, що кожен злочин, передбачений ст. ст. 382 (в частині невиконання рішень суду в кримінальному провадженні), 389, 389¹, 390, 390¹ відповідає цій підставі. Така відповідність є очевидною, адже суб'єкт цього суспільно небезпечного діяння не виконує рішення суду саме в кримінальному провадженні. Невизнання таких діянь в якості злочинів зруйнує ефективність кримінального закону, перетворить його на формальні правила, за порушення яких не буде застосоване справедливе покарання. В певній мірі ці норми виступають системоутворюючими в кримінальному праві.

На підставі цього можна стверджувати і про відповідність злочинів, пов'язаних із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні двом останнім підставам криміналізації – врахування можливостей системи кримінальної юстиції в протидії тим чи іншим формам антисуспільної

поведінки та як їх складова наявність матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правової заборони та співрозмірність позитивних і негативних наслідків криміналізації.

Безперечно, держава зобов'язана виділяти ресурси для реалізації кримінально-правової заборони означених діянь, а позитивні наслідки їх криміналізації набагато переважають негативні.

Отже діяння передбачені ст. ст. 382, 389, 389¹, ч. 1 ст. 390 та ч. 2 ст. 390 відповідають всім зазначеним підставам криміналізації (за класифікацією Д. О. Балобанової), а злочини, передбачені ч. 3 ст. 390 та ст. 390¹, відповідають наступним підставам: суспільна небезпечність, необхідність впливу кримінально-правовими заходами, врахування можливостей системи кримінальної юстиції в протидії тим чи іншим формам антисуспільної поведінки та як їх складова наявність матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правової заборони, співрозмірність позитивних та негативних наслідків криміналізації.

Така відповідність діянь, пов'язаних із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні переважній більшості підстав криміналізації свідчить про її обґрунтованість.

Також Д. О. Балобанова виокремлює групу соціально-психологічних підстав криміналізації, куди відносять рівень суспільної правосвідомості та психології та історичні традиції, які займають особливе місце в механізмі кримінальної законотворчості у зв'язку з тим, що вони безпосередньо вказують законодавцю на обмеження, пов'язані з використанням криміналізації при здійсненні кримінально-правової політики. Визнання діяння кримінально караним повинно бути схвалено суспільством. В кожному конкретному випадку перед введенням чи відміною кримінально-правової заборони необхідним є ретельне вивчення правових уявлень в суспільстві відносно діяння, яке підлягає криміналізації. Однак оцінка суспільних поглядів не повинна обмежуватися тільки правовими ідеями. Необхідним є вивчення історичних, моральних та інших уявлень, які є значними для кожного конкретного випадку [6, с. 147].

Генезис цих норм на території сучасної України і їх розвиток ми досліджували в підрозділі 2.1. На підставі проведеного аналізу можна зробити висновок про те, що криміналізація діянь, пов'язаних із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні вперше відбулась в XIX ст. Ще раніше (в XVI ст.) були зроблені перші спроби встановити юридичну відповідальність за невиконання рішень суду в цілому. Звісно, не всі злочини, пов'язані із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні, що містяться в чинному КК України передбачалися в минулому (в першу чергу через наявність інших видів покарань та особливості їх відбування), втім, в цілому, сама наявність таких норм свідчить про відповідність діянь, які охоплює предмет

нашого дослідження підставі криміналізації – врахування можливостей системи кримінальної юстиції в протидії тим чи іншим формам антисуспільної поведінки та як їх складова наявність матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правової заборони та співрозмірність позитивних та негативних наслідків криміналізації.

Розглянуті підстави не є рівнозначними. Наприклад, суспільна небезпечність значно переважає наявність історичних традицій тощо. На підставі цього Л. М. Демидова поділяє підстави криміналізації на:

1) основні (є визначальними, необхідними. Їх відсутність не дозволяє визнати діяння злочином) та додаткові (є необхідними та тільки підтверджують обґрунтованість визнання певного діяння злочином і надають для цього певні аргументи);

2) загальні (стосуються криміналізації будь-якого діяння) та спеціальні (враховують специфіку певного виду діяння, що визнається злочином, і конкретизують її процес та його результат [59, с. 62].

Без сумніву, така теорія є цікавою та науково обґрунтованою, однак, думається, достатньо було б поділити підстави лише на обов'язкові та факультативні. Наведений же вище розподіл є дещо заплутаним, так як відповідні категорії тісно пов'язані між собою.

Як приклад, Л.М. Демидова наводить наступні підстави:

1. Основна та загальна – суспільна небезпечність;
2. Основна та додаткова – необхідність такого виду правової охорони, як кримінально-правова;
3. Основна та загальна – можливість надати адекватну кримінологічну, кримінально-правову, криміналістичну, кримінально-виконавчу та ін. відповідно таку потребу [59, с. 63-64].

Якщо ж поділити підстави на обов'язкові та факультативні в рамках розгляду діянь, пов'язаних із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні, то можна виділити наступні:

1. Обов'язкові:
 - а) суспільна небезпечність;
 - б) необхідність впливу кримінально-правовими заходами;
 - в) врахування можливостей системи кримінальної юстиції в протидії тим чи іншим формам антисуспільної поведінки та як їх складова наявність матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правової заборони;
 - г) співрозмірність позитивних та негативних наслідків криміналізації
2. Факультативні:
 - а) типовість та достатня розповсюдженість антисуспільної поведінки;

б) динаміка суспільно небезпечних діянь з урахуванням причин та умов, що їх породжують;

в) наявність історичних традицій.

Така класифікація є умовною та стосується лише вказаного виду злочинів. Для кожного окремого суспільно небезпечного діяння можуть бути свої основні та додаткові підстави криміналізації.

Крім підстав криміналізації Д.О. Балобанова відмічає і принципи, що відносяться до законодавчої техніки. Законодавча техніка являє собою систему засобів, прийомів та правил, які використовуються для найбільш точного та послідовного виразу волі законодавця у нормативних актах [6, с. 147].

Отже, якщо підстави криміналізації дозволяють зробити висновок щодо доцільності (або недоцільності) визнання діяння злочином, то принципи являють собою правила, яких необхідно дотримуватися при побудові відповідної норми КК.

О. І. Гузоватий також вказує, що для визнання суспільно небезпечного діяння злочином одних підстав недостатньо. Необхідно, щоб запровадження нової норми, якою криміналізується діяння, здійснювалося з дотриманням принципів криміналізації, які розроблені кримінально-правовою теорією [58, с. 245].

Погоджуємося з даною думкою та вважаємо, що підстави криміналізації можуть вдало трансформуватися в правову норму тільки в разі неухильно дотримання її (криміналізації) принципів. В іншому випадку норма не зможе існувати за свої безпосереднім призначенням.

До таких принципів можна віднести:

- 1) відсутність прогалин закону та зайвості заборони;
- 2) визначеність та єдність термінології;
- 3) доцільність [6, с. 147].

З огляду на результати, отримані під час аналізу підстав криміналізації можна дійти умовиводу, що злочини, передбачені ст.ст. 382 (в частині невиконання рішень суду в кримінальному провадженні), 389, 389¹, 390, 390¹ однозначно відповідають принципам доцільності, відсутності зайвості заборони. Що ж стосується принципів відсутності прогалин закону та визначеності та єдності термінології, то під час поверхневого розгляду вказаних статей означені злочини повністю відповідають цим критеріям. Остаточо підтвердити цей умовивід мають подальші дослідження складів злочинів, пов'язаних із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні.

Підкреслимо тісний взаємозв'язок категорії «підстави криміналізації» з «принципами криміналізації». Іноді доволі складно навіть встановити чітку

межу між ними. Через наявність досить тонкої грані між ними вчені часто поєднують ці фактори криміналізації в єдину категорію принципів.

А. В. Горностай спираючись на роботи П. С. Дагеля, Г. А. Злобіна, В. М. Кудрявцева та інших виокремлює наступні принципи криміналізації:

1. Соціальні та соціально-психологічні:

а) принцип суспільної небезпечності;

б) принцип відносної поширеності діяння;

в) принцип співрозмірності позитивних та негативних наслідків криміналізації;

г) принцип кримінально-політичної адекватності криміналізації [55, с. 57].

Названі принципи криміналізації фактично дублюють зміст підстав, які пропонує використовувати Д. О. Балобанова, що, по-перше, свідчить про різний підхід в розумінні факторів криміналізації (їх назв, змісту, кількості) та, по-друге, в черговий раз підтверджує близькість та тісний зв'язок підстав криміналізації з принципами.

2. Системно-правові принципи криміналізації:

а) загальноправові системні вимоги криміналізації (принцип конституційної адекватності; принцип системно-правової несуперечливості криміналізації (декриміналізації) конкретного діяння; принцип міжнародно-правової необхідності та допустимості криміналізації; принцип процесуальної здійсненності переслідування;

б) кримінально-правові системні принципи криміналізації (принцип відсутності прогалин у законі та ненадлишковості заборони; принцип визначеності та єдності термінології; принцип повноти складу; принцип співрозмірності санкції та економії репресії [55, с. 57].

Розглянемо деякі загальноправові вимоги криміналізації. Як вже було зазначено вище, відповідно до ст. 129¹ Конституції України, суд ухвалює рішення іменем України. Судове рішення є обов'язковим до виконання [91]. Діяння, пов'язані із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні прямо посягають на дані норми, тому їх криміналізація не тільки не суперечить, вона базується на нормах Конституції.

Розглядаючи принцип міжнародно-правової необхідності та допустимості криміналізації слід вказати, що подібні ідеї щодо встановлення відповідальності за невиконання рішень суду містяться в чисельних міжнародних нормативно-правових актах, базовим з яких є Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. (ратифіковано Законом України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції») [89].

Кримінально-правові системні принципи криміналізації схожі на ті, що вказані в підході Д. О. Балобанової.

Отже, дана ідея демонструє нам поєднання принципів та підстав криміналізації в єдину категорію принципів, що поділяються на певні групи. На нашу думку, навіть зі змісту понять «підстави» і «принципи» вбачається, що вони є різними, хоча і містять ряд схожих ознак, тому, на нашу думку, запропонована ідея Д. О. Балобанової виглядає більш вдалою.

М.В. Фоменко виокремлює наступні принципи криміналізації:

- 1) конституційна адекватність;
- 2) домірність позитивних результатів та негативних наслідків;
- 3) економія кримінальної репресії;
- 4) принцип відсутності прогалин у кримінально-правовому регулюванні та його системно-правової несуперечливості (в т.ч. єдності правової термінології) [189, с. 130].

Названа думка за своїм змістом містить ряд спільних з позицією А. В. Горностаї ознак, хоча і є дещо вузкою.

Розглянувши ряд позицій щодо розгляду факторів криміналізації, думається, все ж таки, більше переваг міститься в запропонованому підході Д. О. Балобанової, якого ми і будемо притримуватися в ході нашого дослідження.

Термін «криміналізація діяння» не рідко порівнюють із «соціальною обумовленістю», а інколи навіть вживають в якості синонімів. Для того, щоб розібратися в даному питанні, необхідно з'ясувати зміст останнього.

В науці кримінального права існує доволі велика кількість варіацій визначення поняття «соціальна обумовленість». Значну частину з них проаналізував у своїй монографії О. О. Пащенко. З огляду на обмеженість обсягу нашого дослідження вкажемо, що одне з найрозповсюдженішим, та, на наше переконання, вдалих визначень міститься в синтезі ідей А. В. Мусієнко та С. В. Гринчака, яке навів О. О. Пащенко: соціальна обумовленість кримінальної відповідальності – це відповідність правової норми потребам суспільства [150, с. 135].

Навіть зі словосполучення «соціальна обумовленість» зрозуміло що це те, що зумовлено інтересами соціуму. Таким чином, зміст терміну соціальної обумовленості перебуває на поверхні, тому, вважаємо за необхідне притримуватися у нашому дослідженні наведеної вище думки.

Як слушно вказує О. О. Пащенко, у кримінально-правовій доктрині слід виділяти: а) соціальну обумовленість кримінальної відповідальності за певний вид діянь (або соціальну обумовленість їх кримінально-правової заборони, іноді навіть використовують зворот «соціальна обумовленість

криміналізації»); б) соціальну обумовленість певного закону про кримінальну відповідальність (тобто конкретної норми КК). Іноді ще пишуть про соціальну обумовленість певного виду злочину, але це вже питання кримінології, бо стосується причин і умов, які пояснюють існування в суспільстві певних негативних (небезпечних) діянь. При цьому вчений додає, що «Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності» за діяння певного виду – поняття вужче за «соціальну обумовленість певного закону про кримінальну відповідальність», оскільки друге охоплює ще також вимоги законодавчої техніки (тобто вони співвідносяться як частка і ціле) [149, с. 57].

Дійсно, названі види соціальної обумовленості необхідно відрізнити один від одного. Якщо для розгляду першого виду можливо обмежитись дослідженням підстав криміналізації, то для другого – ще і принципів, що відносяться до законодавчої техніки.

З огляду на зміст криміналізації та соціальної обумовленості стає зрозумілим, що дані категорії не є тотожними. Криміналізація – це перш за все процес, тобто явище динамічне. Вона стосується діянь, що на момент її здійснення ще не набули законодавчого закріплення, тоді як обґрунтування необхідності існування (збереження) певних норм (інститутів) перебуває поза межами поняття «криміналізація» й має бути досліджено за допомогою теорії соціальної обумовленості закону про кримінальну відповідальність. Водночас теорія криміналізації займається пошуками відповідей на запитання на кшталт: що змусило законодавця визнати те чи інше діяння злочином? чому таке рішення було прийнято в конкретний момент часу? А для констатації соціальної обумовленості закону ці запитання відходять на другий план. Тому кількість обставин, що визначають соціальну обумовленість закону й обґрунтованість криміналізації діянь, на думку О. О. Пащенко, буде різною. Ведучи мову про криміналізацію, вчений підтримує правознавців, які наголошують на необхідності окремого виділення й подальшого дослідження принципів і підстав криміналізації, а також криміналізаційних приводів. Для визначення ж соціальної обумовленості норми така класифікація не підходить [149, с. 58-59].

Немає сумніву щодо доречності умовиводу О.О. Пащенко, однак, в той же час, як вже було сказано вище, криміналізацію можна розглядати і як результат. Соціальну ж обумовленість також можливо розглядати в різних площинах, що призводить до певного переплітання цих категорій.

На нашу думку, також слід враховувати фактори, що перебувають на поверхні, а саме: криміналізацію проводить, в першу чергу, відповідні органи влади, які теоретично можуть не завжди керуватися інтересами суспільства, тоді як соціальна обумовленість кримінальної відповідальності (або криміналізації),

як зазначає О. О. Пащенко) завжди продиктована такими інтересами, вона, фактично, і є цими інтересами.

Для наглядного прикладу можна пригадати наявність антидемократичних законів в нацистській Німеччині. Дані нормативно-правові акти майже завжди приймалися всупереч інтересів суспільства. Виходить, вони не були соціально обумовленими, однак були криміналізовані. Факторами ж криміналізації виступали владні амбіції Третього Рейху.

Таким чином, криміналізація не завжди є соціально обумовленою. В той же час, в демократичному суспільстві підстави криміналізації мають відповідати обставинам соціальної обумовленості, не суперечити їм, адже сам термін «демократія» перекладається як «влада народу».

Також вважаємо необхідним, все ж таки, розглядати і умовивід О. О. Пащенко щодо основної відмінності цих явищ: терміни «криміналізація» і «соціальна обумовленість» не є синонімами, оскільки віддзеркалюють два різні юридичні феномени. При цьому перше з наведених понять має використовуватися тоді, коли йдеться про суспільно небезпечні діяння (поведінку людини), а друге слід застосовувати під час характеристики кримінально-правових норм (законів про кримінальну відповідальність) [149, с. 70].

Подальші поринання в розгляд вказаної проблеми призводять до відхилення від предмета нашого дослідження, тому, думається, доцільним є зупинитися на наступному: для відповіді на основне питання даного підрозділу необхідно розглянути фактори криміналізації діяння, пов'язаного із невиконанням рішення суду в кримінальному провадженні та зіставити їх з обставинами соціальної обумовленості встановлення кримінальної відповідальності за них, які тісно пов'язані з підставами криміналізації. Такий аналіз допоможе відповісти як на питання відповідності даного суспільно небезпечного діяння підставам і принципам криміналізації, так і виявить відповідність його криміналізації обставинам соціальної обумовленості.

О. О. Пащенко виділяє наступні обставини криміналізації:

1. Загальні (суспільна корисність, системно-правова несуперечність, чіткість і ясність мови, історичні традиції та зміна умов життя суспільства).

2. Обставини соціальної обумовленості охоронних кримінально-правових норм (наявність можливості боротьби з діянням за допомогою кримінально-правових засобів, наявність ресурсів для здійснення кримінального переслідування, співрозмірність позитивних і негативних наслідків заборони, повнота і не надмірність заборони, повнота складу злочину).

3. Обставини соціальної обумовленості регулятивних, дефінітивних та заохочувальних кримінально-правових норм (суспільна мораль, правосвідомість і суспільна думка).

Перші дві групи обставин так чи інакше нами були розглянуті в рамках дослідження підстав і принципів криміналізації суспільно небезпечного діяння, пов'язаного із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні [149, с. 2-3]. Що стосується третьої групи, без сумніву, встановлення кримінальної відповідальності за дані діяння не суперечить суспільній моралі та підтримується суспільством, адже вона захищає інтереси цього суспільства, підтримує нерушимість правил існування в цьому суспільстві.

1.3. Зарубіжний досвід кримінально-правового забезпечення виконання рішень суду у кримінальному провадженні

Невиконання рішення суду є проявом не тільки правового нігілізму, а й зневажливого ставлення до держави Україна, іменем якої воно проголошено. Серед такої групи правопорушень особливе занепокоєння викликає невиконання рішення суду у кримінальному провадженні, оскільки мова вже йде про особу, яка вчинила злочин, і яка не бажає бути покараною за це. Це злочини, передбачені ст.ст. 382 (у частині невиконання вироку), 389, 389¹, 390, 390¹ Кримінального кодексу (далі – КК України). Звичайно, щоб вирішити завдання щодо необхідності чи її відсутності удосконалення вказаних статей кримінального закону, потрібно звернутися до позитивного зарубіжного досвіду в цій сфері.

Кримінальне право України з метою досягнення найвищої ефективності його норм повинно враховувати всі найкращі досягнення європейської і світової кримінально-правової думки та зарубіжного кримінального законодавства. Для цього важливо здійснювати компаративістські (порівняльні) дослідження і вміло розпоряджатися їх результатами в законотворчій діяльності, а також під час інтерпретації і застосування положень кримінального законодавства [191, с. 345].

М. І. Панов та Н. О. Гуторова фактично аксіоматично стверджують, що досить важливе значення у дослідженні проблем Особливої частини кримінального права має порівняльно-правовий (компаративістський) метод. Використання цього методу обумовлюється потребою у формулюванні власної української національної правової системи, яка відповідала б сучасним світовим тенденціям правового розвитку й міжнародним стандартам, особливо у сфері охорони прав та свобод людини і громадянина від суспільно небезпечних посягань [147, с. 103].

Взагалі, порівняльно-правовий метод як спеціально-юридичний рівень методів правового дослідження, полягає у зіставленні різних держав і правових систем, інститутів, категорій з метою виявлення рис подібності або відмінності між ними. В результаті порівняння встановлюється якісний стан правової системи в цілому або окремих правових інститутів і норм. Широке застосування порівняльного методу у правознавстві і юридичній практиці призвело до формування у складі юридичної науки самостійного напрямку порівняльного правознавства (юридичної компаративістики) [143, с. 44; 16, с. 458-459].

Віддаючи належне цим та іншим вченим, свого окремого дослідження потребує вивчення зарубіжного досвіду у сфері криміналізації злочинів,

пов'язаних із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні, в першу чергу – країн пострадянського простору.

Досягненню проголошеної мети сприятимуть певні умовні критерії – елементи складу злочину, види та розмір покарань за їх вчинення.

КК Республіки Азербайджан [82] у Розділі 32 «Злочини проти правосуддя» містить ст. 306 «Невиконання вироку, постанови суду або іншого судового акта»:

306.1. Злісне невиконання рішення, вироку, ухвали, постанови або наказу суду, що набрали законної сили, а також перешкоджання їх виконанню -

карається штрафом в розмірі від однієї до трьох тисяч манатів, або громадськими роботами на строк від трьохсот двадцяти до чотирьохсот вісімдесяти годин, або виправними роботами на строк до двох років, або позбавленням волі на строк до трьох років.

306.2. Ті самі діяння, вчинені службовою особою, -

караються штрафом у розмірі від чотирьох до шести тисяч манатів, або виправними роботами на строк до двох років, або позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

Забігаючи наперед, слід визнати, що переважна більшість КК країн пострадянського простору просто скопіювали статті кримінального закону Російської Федерації 1996 року щодо відповідальності за невиконання рішення суду у кримінальному провадженні. Яскравим прикладом чого є аналізовані перші три кодекси.

Так, вірменський законодавець у КК Республіки Вірменія [83] у Главі 31 «Злочини проти правосуддя» передбачив ст. 353 «Невиконання судового акту»:

Умисне невиконання службовою особою вироку, рішення суду або іншого судового акта, що вступили в законну силу, або перешкоджання їх виконанню, -

караються штрафом у розмірі від трьохсоткратного до п'ятисоткратного розміру мінімальної заробітної плати, або арештом на строк від одного до трьох місяців, або позбавленням волі на строк не більше двох років.

КК Республіки Білорусь [182] у Главі 34 «Злочини проти правосуддя» містить ст. 417 «Невиконання вироку суду про позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю»:

Ухилення засудженого від виконання вироку суду про позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю -

карається штрафом або арештом на строк до шести місяців.

Ст. 423. Невиконання вироку, рішення або іншого судового акта

Невиконання посадовою особою вироку, рішення або іншого судового акта, що вступили в законну силу або перешкоджання їх виконанню -

караються штрафом або позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Як бачимо, родовий об'єкт злочинів у всіх однаковий – правосуддя. Передбачено загальний склад невиконання рішення суду та декілька спеціальних за окремими видами покарань. Водночас суб'єктом невиконання рішення суду у Республіках Вірменія та Білорусь є виключно службові особи [195, с. 119].

Аналогічна ситуація і в КК Грузії [179] у Главі XLIV «Злочини проти виконання судових актів» ст. 381 «Невиконання вироку чи іншого судового рішення»:

Невиконання представником влади, чиновником державного органу, органу місцевого самоврядування чи управління або особою, що здійснює керівні повноваження у підприємницькій чи іншій організації, вироку чи іншого судового рішення, що вступили в законну силу вироку або перешкоджання його виконанню, -

караються штрафом або суспільно корисною працею на строк від ста вісімдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк від трьох до шести місяців, або позбавленням волі на строк до двох років з позбавленням права обіймати посади або займатися діяльністю на строк до трьох років.

Єдиним винятком тут є родовий об'єкт – встановлений порядок виконання судових рішень.

КК Республіки Казахстан [84] у Главі 17 «Кримінальні правопорушення проти правосуддя і порядку виконання покарань» містить ст. 430 «Невиконання вироку суду, рішення суду або іншого судового акта або виконавчого документа»:

1. Невиконання вироку, рішення суду або іншого судового акта або виконавчого документа, що вступили в законну силу, більше шести місяців, а також перешкоджання їх виконанню, -

караються залученням до громадських робіт на строк до восьмисот годин або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі діяння, вчинені особою з використанням свого службового становища, -

караються залученням до громадських робіт на строк до однієї тисячі двохсот годин або обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк, із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років.

3. Діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, за якими сума стягнення перевищує десять тисяч місячних розрахункових показників, встановлених законодавством Республіки Казахстан на момент скоєння злочину, а також перешкоджання їх виконанню -

караються обмеженням волі на строк від п'яти до семи років або позбавленням волі на той самий строк, із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років.

Примітка. Особі, яка вчинила злочин, передбачений частиною третьою цієї статті, погасила всю суму заборгованості до винесення вироку суду, позбавлення волі не призначається.

Тут привертає увагу стимулювання позитивної посткримінальної поведінки та види покарань.

КК Киргизької Республіки (який був чинним до кінця 2018 року) [79] у Главі 31 «Злочини проти правосуддя» передбачає ст. 338 «Невиконання вироку суду, рішення суду або іншого судового акта»:

Злісне невиконання у встановлений термін вироку суду, рішення суду або іншого судового акта, що вступили в законну силу, а також перешкоджання їх виконанню -

караються громадськими роботами на строк від вісімдесяти до двохсот сорока годин або штрафом у розмірі від ста до однієї тисячі розрахункових показників, або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк від одного до двох років.

КК Киргизької Республіки (вступив у законну силу з 01.01.2019 року) [80] у Главі 47 «Злочини проти виконання судових актів та інших виконавчих документів» передбачає ст. 351 «Невиконання вироку суду засудженим до штрафу»:

1. Невиконання вироку суду, що вступив у законну силу, засудженим до штрафу за вчинення проступку або в разі заміни інших видів покарань за проступки або злочину штрафом або засудженим до позбавлення права займатися певною діяльністю, -

карається позбавленням волі I категорії.

2. Невиконання посадовою особою вироку суду, що вступив у законну силу, про позбавлення його підлеглого права займати певну посаду, -

карається позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю III категорії або виправними роботами III категорії або штрафом IV категорії.

Як бачимо, киргизький законодавець в новому КК передбачив одну статтю, що охоплює окремі випадки ухилення засудженим від призначеного

покарання за вчинений злочин; кваліфікованим видом цього злочину є вчинення службовою особою. Однозначно правильним є виключно позбавлення волі для засудженого, який не виконує свій вирок.

Досить цікавим є досвід країн Балтії.

Так, КК Латвійської Республіки [80] у Главі XXIII «Злочинні діяння проти юрисдикції» містить ст. 296 «Невиконання постанови суду і розпорядження прокурора про покарання»:

(1) Невиконання або затримка виконання постанови суду або припису прокурора про покарання, вчинене особою, яка згідно із законом або покладеного завданням повинна була виконати його, –

карається короткочасним позбавленням волі або примусовими роботами, або штрафом.

(2) Ті самі дії, вчинені державними посадовими особами, які були зобов'язані виконати постанову суду або припис прокурора про покарання, –

караються позбавленням волі на строк до одного року, або короткочасним позбавленням волі, або примусовими роботами, або штрафом.

КК Литовської Республіки [81] у Главі XXXIV «Злочини та кримінальні проступки проти правосуддя» у ст. 242 «Ухилення від відбування покарання у вигляді арешту, позбавлення волі або від повернення на місце попереднього ув'язнення» передбачає таке:

Той, хто, будучи засуджений до покарання у вигляді арешту або позбавлення волі, але до взяття під варту ухилився від відбування призначеного покарання або будучи тимчасово відпущеним з арештантського будинку, місця ув'язнення або місця попереднього ув'язнення, не повернувся вчасно без поважної причини,

карається штрафом або позбавленням волі на строк до двох років.

Стаття 243. Ухилення від відбування покарань або заходів карального впливу, незв'язаних з позбавленням волі

Той, хто ухилився від відбування покарань або заходів карального впливу, не пов'язаних з позбавленням волі (за винятком конфіскації майна), вчинив кримінальний проступок і карається штрафом або арештом.

Стаття 244. Ухилення від відбування покарання, призначеного юридичній особі

Працівник юридичної особи, відповідальний за виконання покарання, призначеного цій юридичній особі, який ухилився від цього покарання, вчинив кримінальний проступок і карається громадськими роботами або штрафом, або арештом.

Стаття 245. Ухилення від рішення суду, не пов'язаного з покаранням

Той, хто ухилився від рішення суду, не пов'язаного з покараннями, вчинив кримінальний проступок і карається громадськими роботами або штрафом, або обмеженням волі, або арештом.

Нечинний КК Республіки Естонія [142] у ст. 176-2 «Невиконання вироку або рішення суду» передбачав:

Умисне невиконання зверненого до виконання вироку або рішення суду, за відсутності ознак злочинів, передбачених статтями 121, 122, 166-2 та 176-1 цього Кодексу, карається штрафом, або арештом, або позбавленням волі на строк до п'яти років.

Пенітенціарний кодекс Республіки Естонія [151] у Розділі 3 «Винні діяння при виконанні покарання» у ст. 329 «Ухилення від відбування покарання» передбачає:

Ухилення засудженого, якому дозволено покинути місце ізоляції від суспільства або тюремного ув'язнення, від продовження відбування зверненого до виконання покарання, а також явне ухилення від призначеного за злочин і зверненого до виконання додаткового покарання встановленого статтями 49, 491, 50, 51, 52 або 522 цього Кодексу, – карається грошовим стягненням або тюремним ув'язненням на термін до одного року.

Як бачимо, балтійські країни досить по-різному розуміють особливості кримінально-правового забезпечення правосуддя. Якщо у КК Латвії збереглися традиції пострадянських країн, то кримінальні закони Естонії та Литви вже передбачають заходи кримінально-правового впливу як на засуджених осіб до певних видів покарань, так і до юридичної особи чи до відповідних службових осіб. Особливу увагу привертає намагання ухилення від відбування різних видів покарань передбачити в одній статті.

КК Республіки Молдова [85] у ст. 320 «Невиконання рішення судової інстанції» передбачає:

(1) Умисне невиконання або ухилення від виконання рішення судової інстанції, якщо ці діяння вчинені після накладення покарання за правопорушення,-

караються штрафом у розмірі від 550 до 650 умовних одиниць, або неоплачуваних працею на користь суспільства на строк від 150 до 200 годин, або позбавленням волі на строк до 2 років.

(2) Умисне невиконання або ухилення від виконання службовою особою рішення судової інстанції, а так само перешкоджання його виконанню, якщо ці діяння вчинені після накладення покарання за правопорушення,-

караються штрафом у розмірі від 650 до 850 умовних одиниць, або неоплачуваних працею на користь суспільства на строк від 180 до 240 годин, або позбавленням волі на строк до 3 років з позбавленням у всіх випадках права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк від 2 до 5 років.

Стаття 319. Ухилення від відбування покарання у вигляді позбавлення волі

Ухилення від відбування покарання засудженого, якому було дозволено короткочасний виїзд з місця позбавлення волі,-

карається позбавленням волі на строк до 2 років.

Стаття 320¹. Невиконання заходів захисту жертви насильства в сім'ї, встановлених захисним приписом

Умисне невиконання або ухилення від виконання заходів захисту жертви насильства в сім'ї, встановлених судовою інстанцією в захисному приписі, -

карається неоплачуваним працею на користь суспільства на строк від 160 до 200 годин або позбавленням волі на строк до 3 років.

По-перше, молдавському законодавцю вдалося усі види невиконання рішення суду у кримінальному провадженні передбачити в одній статті кримінального закону. По-друге, засудженим до позбавлення волі надається відстрочка, чого вітчизняне кримінально-виконавче законодавство поки що не знає. По-третє; ратифікація парламентом Молдови Стамбульської конвенції 2011 року також зумовила кримінальну відповідальність за насильство в сім'ї та відповідні обмежувальні заходи до осіб, що його вчинили, проте їх не передбачено самим КК. Нами вже встановлено особливості кримінальної відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників як злочину, що посягає на правосуддя в Україні в частині невиконання судових рішень у кримінальному провадженні [196, с. 142-145].

КК РФ [86] у Главі 31 «Злочини проти правосуддя» передбачає таке.

Ст. 314 «Ухилення від відбування обмеження волі, позбавлення волі, а також від застосування примусових заходів медичного характеру»

1. Злісне ухилення особи, засудженої до обмеження волі, від відбування покарання -

карається примусовими роботами на строк до одного року або позбавленням волі на той самий строк.

2. Неповорнення до виправної установи особи, засудженої до позбавлення волі, якій дозволено виїзд за межі виправної установи, після закінчення терміну виїзду або неявка до відповідного органу кримінально-виконавчої системи особи, засудженої до позбавлення волі, якій надана відстрочка виконання вироку або відбування покарання, після закінчення терміну відстрочки -

карається примусовими роботами на строк до двох років або позбавленням волі на той самий строк.

3. Ухилення особи, яка страждає розладом сексуальних вподобань (педофілією), що не виключає осудності, від застосування до неї примусових заходів медичного характеру -

карається позбавленням волі на строк до одного року.

Примітки. 1. Кримінальна відповідальність за вчинення діяння, передбаченого частиною першою цієї статті, настає в разі, коли обмеження волі призначено особі в якості додаткового покарання.

2. Кримінальна відповідальність за вчинення діяння, передбаченого частиною третьою цієї статті, настає в разі, коли примусові заходи медичного характеру застосовуються до особи після відбуття покарання.

Ст. 315 «Невиконання вироку суду, рішення суду або іншого судового акта»

Злісне невиконання представником влади, державним службовцем, муніципальним службовцем, а також службовцем державної або муніципальної установи, комерційної або іншої організації вироку суду, рішення суду або іншого судового акта, що вступили в законну силу, а також перешкоджання їх виконанню, -

караються штрафом у розмірі до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або в розмірі заробітної плати або іншого доходу засудженого за період до вісімнадцяти місяців, або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років, або виправними роботами на строк до чотирьохсот вісімдесяти годин, або примусовими роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або позбавленням волі на строк до двох років.

Як бачимо, лише невиконання вироків із призначенням або обмеження, або позбавлення волі є злочином. Має місце і необмежена судова дискреція – таку кількість основних та додаткових покарань не передбачає жодний вивчений нами кримінальний закон.

КК Республіки Таджикистан [181] у Главі 32 «Злочини проти правосуддя» містить ст. 363 «Невиконання вироку суду, рішення суду або іншого судового акта»:

Злісне невиконання представником влади, державним службовцем органу місцевого самоврядування, а також службовцем державної установи, комерційної або іншої організації вироку суду, рішення суду або іншого судового акта, що вступили в законну силу, а також перешкоджання їх виконанню, -

карається штрафом в розмірі від двохсот до п'ятисот показників для розрахунків або арештом на строк від трьох до шести місяців або позбавленням волі на строк до двох років.

Стаття 364. Ухилення від відбування покарання у вигляді позбавлення волі

Ухилення особи, засудженої до позбавлення волі, якій дозволено короткочасний виїзд за межі місць позбавлення волі або надано відстрочку виконання вироку, від відбування покарання після закінчення терміну виїзду чи відстрочки,-

карається позбавленням волі на строк до двох років.

КК Республіки Узбекистан [182] у Главі XVI «Злочини проти правосуддя» у ст. 232 «Невиконання судового акта» передбачає таке.

Ухилення від виконання судового акта, що зобов'язує вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення, що продовжується після застосування адміністративного стягнення, а також перешкоджання виконанню судового акта, -

караються штрафом до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обов'язковими громадськими роботами до трьохсот шістдесяти годин або виправними роботами до трьох років або обмеженням волі на строк до одного року або позбавленням волі до одного року.

Ті самі діяння, вчинені службовою особою,-

караються штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням певного права до п'яти років, або обмеженням волі від двох до п'яти років, або позбавленням волі до п'яти років.

Отже, вивчення досвіду країн пострадянського простору у сфері криміналізації злочинів, пов'язаних із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні, дозволяє сформулювати певні висновки та пропозиції з удосконалення вітчизняного кримінального закону.

Отже, здійснений історико-правовий аналіз та досліджений генезис законодавства про кримінальну відповідальність за злочини, пов'язані із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні дають підстави виокремити наступні етапи розвитку даного правового явища на території сучасної України:

1) Давньоруський (VI ст. – середина XIV ст.). В цей час не існувало закріпленої в нормативно-правових актах кримінальної відповідальності за діяння, пов'язані із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні, втім зародження могутньої держави та видання перших вагомих законодавчих актів заклали підвалини до подальшої появи окреслених норм.

2) Литовсько-руський (XIV ст. до XVI ст.). Основними нормативно-правовими актами даного періоду, безумовно, були Статути, в яких встановлювалась юридична відповідальність за невиконання судових рішень. Насамперед,

законодавець застосовував санкції до осіб, що не виплачували присуджені штрафи. Слід зазначити, що у ВКЛ не існувало чіткого розподілу права на галузі (як наслідок, судові провадження також були загальними).

3) Російсько-угорський (XVIII ст. – початок XX ст.). У вказані часи відбувається розподіл права на галузі, закріплюється кримінальна відповідальність за деякі діяння, пов'язані із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженнях.

4) Радянський (початок XX ст. – 1991 р.). До 1960 р. відбувається законодавча деградація в частині встановлення кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні, пов'язана із відходом від прогресивного, на той час, Уложення 1903 р. та швидкими, а інколи і необдуманими, спробами створити власні КК. З прийняттям КК 1960 р. ситуація діаметрально змінюється – кримінальне законодавство входить в етап поступового розвитку (особливо в частині встановлення кримінальної відповідальності за вказані діяння)

5) Період незалежності (сучасний). Характеризується доопрацюванням попередніх норм, що встановлювали кримінальну відповідальність за діяння, пов'язані із невиконанням судових рішень та появою ряду нових (спочатку – в рамках КК 1960 р., а з 2001 р. – діючого КК України). На сьогоднішній день в КК України включена найбільша за всю історію кількість статей, що регулюють дане питання (мова йде саме про кримінальну відповідальність за невиконання судових рішень виключно в кримінальних провадженнях).

2. Розгляд соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за невиконання рішення суду у кримінальному провадженні дозволило стверджувати, що діяння, пов'язані із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні, відповідають основним підставам і принципам криміналізації, а встановлення за них кримінальної відповідальності є соціально обумовленим рішенням.

3. Нами розглянуто фактори криміналізації діяння, пов'язаного із невиконанням рішення суду в кримінальному провадженні та зіставлено їх з обставинами соціальної обумовленості встановлення кримінальної відповідальності за них, які тісно пов'язані з підставами криміналізації. Такий аналіз допоміг відповісти як на питання відповідності даного суспільно небезпечного діяння підставам і принципам криміналізації, так і виявив відповідність його криміналізації обставинам соціальної обумовленості.

4. Дослідження досвіду пострадянських країн кримінально-правового забезпечення охорони встановленого порядку належного виконання рішень суду у кримінальному провадженні показало, що родовим об'єктом у більшості країн є правосуддя, безпосереднім – встановлений порядок належного

виконання вироків, ухвал та постанов суду і призначеного ним покарання. Встановлено, що лише в КК України передбачено кримінальну відповідальність за невиконання рішень Європейського суду з прав людини.

5. Об'єктивна сторона досить часто ускладнюється вказівкою на таке оціночне поняття як злісність – злісне чи особливо злісне невиконання рішення суду. В абсолютній більшості злочини є з формальним складом.

7. Суб'єктом злочинів виступають або засуджені до певних видів покарань чи інших кримінально-правових заходів впливу, або службові особи.

8. Суб'єктивна сторона у формі умислу, вид умислу – прямий: особа усвідомлює факт невиконання рішення суду і бажає так діяти.

9. Стосовно покарання та інших заходів кримінально-правового характеру слід вказати на їх повну різноманітність та відсутність будь-якої системності. Водночас, слід позитивно відмітити ті країни, які для засуджених до певних видів покарань передбачають виключно позбавлення волі, для службових осіб – штраф або громадські роботи.

РОЗДІЛ 2

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕВИКОНАННЯМ РІШЕНЬ СУДУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

2.1. Об'єкт злочинів, пов'язаних із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні

Традиційно прийнято розпочинати розгляд складу злочину з розкриття його об'єкта. Цей обов'язковий елемент являє собою «мішень», на яку посягає суб'єкт, вчинюючи суспільно небезпечне діяння.

Конституція України у ст. 124 проголосила, що судові рішення ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими до виконання на усій території держави [91]. Ця норма закріпила одну з основ механізму розбудови правової, демократичної, соціальної держави.

Разом з тим Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) вилучив з реєстру і передав Комітету міністрів Ради Європи понад 12 тисяч справ, які стосуються невиконання рішень національних судів в Україні. Відповідне рішення було винесено 12 жовтня 2017 року, повідомляється на сайті ЄСПЛ. Судді винесли такий вердикт десятьма голосами проти семи в рамках слухань у справі «Бурмич та інші проти України». Вони постановили об'єднати цю справу з 12 143 іншими, що стосуються питання невиконання судових рішень в Україні. Тепер усі ці провадження передано до Комітету міністрів Ради Європи «з метою їх реалізації в рамках заходів загального характеру, визначених у пілотному рішенні» [10].

Цим «пілотом», як вказується в судових документах, є справа «Іванов проти України», вердикт ЄСПЛ за яким було винесено в жовтні 2009 року, але який протягом восьми років ігнорується до виконання нашою державою. В результаті цього подібна проблема невиконання Україною рішень національних судів була визнана системною проблемою на рівні ЄСПЛ, а подібні провадження ЄСПЛ розглядав за скороченою процедурою [10].

«Всі ці справи слід розглядати в рамках процедури виконання рішення у справі «Іванов проти України», передати до Комітету міністрів, як органу, відповідального за забезпечення того, щоб усі особи, які постраждали через системну проблему, вказану в пілотному рішенні, в тому числі заявники у цій справі, домоглися справедливості і отримали компенсацію. З урахуванням того, що інтереси реальних і потенційних жертв вищевказаної системної проблеми оптимальніше захищати в рамках процедури виконання, Суд вирішив,

що це не найкращим чином буде служити цілям Конвенції, якщо він продовжить займатися справами, подібними справі Іванова. Тому він прийшов до висновку, що подальший розгляд таких поданих до нього справ є не виправданим», – йдеться в оприлюдненому судовому вердикті ЄСПЛ [10].

Міжнародне визнання системною проблемою для України невиконання рішень суду здебільшого не стосується кримінального провадження, проте і такі ганебні випадки починають набувати ознак системи не в останню чергу через проблеми матеріального кримінального права.

Перш ніж розглянути об'єкт злочинів, пов'язаних із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні необхідно визначити зміст даного обов'язкового елементу складу злочину. Саме встановлення об'єкта, згідно вітчизняної кримінально-правової доктрини, дає змогу установити суспільну небезпечність конкретного діяння, провести необхідну систематизацію злочинів, відмежувати одні злочинні діяння від інших [170, с. 132].

Не дивлячись на таку поверхневу простоту, в кримінальному праві відсутня єдина обґрунтована позиція щодо розкриття сутності об'єкта злочину. Законодавець не дає чіткої відповіді щодо поняття даного обов'язкового елементу складу будь-якого злочину. Подібна законодавча невизначеність сприяє поширенню ряду ідей та поглядів з цього питання, які інколи мають суттєві розбіжності. Дане питання перетікає у філософську площину та є напрочуд важливим. Розглянемо основні підходи розуміння об'єкта злочину.

Досліджуючи історію російського кримінального права М. О. Дьяков дійшов висновку, що спочатку злочин розглядався як посягання на «божій закон», а потім і на «світський закон» [63, с. 38]. Таким чином, під об'єктом злочину вчений розумів певну норму права. По суті, злочин розглядався як порушення конкретної статті нормативно-правового акту.

На сьогоднішній день визнання в якості об'єкта злочину саме норми права є не зовсім доречним. Зрозуміло, що суб'єкт злочину порушує кримінальний закон під час вчинення свого злочинного діяння, однак воно (діяння) спрямоване не на саму норму, а на те, що ця норма захищає. В даному випадку відповідне положення Кримінального кодексу виступає формально визначеним правилом, а не об'єктом злочину.

Відрізнялася від думки М. О. Дьяконова і позиція іншого російського вченого XIX – початку XX ст. ст. М. С. Таганцева. На думку науковця, будь-який злочин, за своїм змістом, представляє або посягання на якесь благо окремих громадян, або на якесь їх право, визнане суспільством як недоторкане, або ж посягання на основні начала самого суспільного побуту, на державу зі всіма її атрибутами, або ж посягання на загальноприйняті в суспільстві моральні уявлення, релігію (однак в їх юридичній площині). За своєю ж формою,

писав вчений, злочин завжди являє собою порушення норм, прийнятих в суспільстві [174, с. 20].

Отже, вчений розумів під об'єктом злочину певні блага, права, державу тощо. Закон же М. С. Таганцев як законодавчо закріплене правило, а не сам об'єкт злочину, з чим ми, безперечно, повністю погоджуємося. Ідея ж розгляду блага в якості об'єкта злочину користується популярністю і сьогодні, однак про це буде сказано дещо нижче. Повертаючись до думки М. С. Таганцева, зазначимо, що ця ідея, по-перше, виглядає дещо обмеженою в частині визнання того, що може бути визнано об'єктом злочину, а, по-друге, такі «об'єкти злочинів» не мають спільної об'єднуючої риси, тому виглядають як окремо існуючі категорії. На нашу думку, позиція М. С. Таганцева була революційною для XIX – початку XX ст. ст. та є доволі наближеною до сьогоденних поглядів, однак, використовувати її в сучасних дослідженнях є дещо недоцільним. Скоріше її варто розглядати в рамках генези та розвитку категорії «об'єкт злочину», проводити порівняльно-аналітичну роботу в контексті сучасних робіт в даному напрямку.

У першій половині XX ст. в СРСР панувала думка, що об'єкт злочину – це система суспільних відносин, що відповідає інтересам працюючих мас, що організували пануючий клас у перехідний від капіталізму до комунізму період диктатури пролетаріату [71, с. 166].

Дана думка була майже безальтернативною та вважалася єдиновірним постулатом. Назване визначення об'єкта злочину в частині «інтересів працюючих мас», «пануючого класу» тощо зумовлена комуністичною пропагандою, яка панувала в нашій країні в ті часи. Що стосується ж першої половини визначення, слід зазначити, що позиція визнання в якості об'єкта злочину суспільних відносин є панівною і в наш час (про це ще буде сказано далі).

У другій половині XX ст. цю концепцію було дещо доопрацьовано. Наприклад, А. А. Піонтковський вказував, що суспільні відносини соціалістичного суспільства є спільним об'єктом, на який посягає будь-який злочин, передбачений радянським кримінальним законодавством. Об'єкт злочину – необхідна ознака складу кожного злочину. Не може бути визнано злочином діяння, яке не спрямоване на об'єкт чи спрямовано на об'єкт, що не охороняється кримінальним законом. Якщо навіть особа вважає, що вона при цьому вчиняє злочин, то, все ж таки, вчинене нею діяння являє собою у такому випадку лише «уявний злочин», який не тягне за собою кримінальної відповідальності [152, с. 115].

Як бачимо, радянська кримінальна наука в цей період часу більш ґрунтовно, чітко та лаконічно підійшла до розгляду сутності об'єкта злочину, відкинувши з визначення даного елемента складу злочину значну частину

комуністичних кліше (хоча й не повністю). Безумовно, такий підхід виглядає більш професійним та науково обґрунтованим.

Вказана ідея є розповсюдженою і в наш час. Як зазначають автори підручника «Кримінальне право України: Загальна частина» (за ред. В. В. Сташиса та В. Я. Тація), об'єктом будь-якого злочину врешті-решт завжди виступають об'єктивно існуючі в суспільстві відносини між людьми, які поставлені під охорону закону про кримінальну відповідальність. Самі ці відносини дуже різноманітні (економічні, соціальні, політичні та ін.) і регулюються в суспільстві різними соціальними нормами (нормами права, моралі, звичаями). Викладене підтверджує, що самі суспільні відносини, які виступають об'єктом злочину, мають об'єктивний характер, тобто існують поза і незалежно від нашої свідомості, а тому, і незалежно від самого кримінального закону, є первинними стосовно нього [98, с. 97].

Не дивлячись на поширеність такої ідеї, останнім часом вона все частіше піддається критиці. Не в останню роль така тенденція пов'язана з розпадом СРСР, адже в новій незалежній державі стало можливим висказувати власні сміливі, навіть інколи зухвалі ідеї. Можливість відійти від шаблону сприяла як появі нових позицій щодо сутності об'єкта злочину, так і підняття з полиць історії раніше запропонованих.

На думку деяких вчених (Зелінський А. Ф., Куц В. М.) пануюча в Україні концепція об'єкта злочину успадкована від авторитарної ідеології: людина – гвинтик, і в цьому сенсі дійсно предмет імперської державної машини, елемент соціалістичних суспільних відносин. Конституція України проголошує безумовний пріоритет людини в системі соціальних цінностей. Відповідно до ст. 3 Конституції людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і направленість діяльності держави. Це є підставою для перегляду антигуманістичної концепції об'єкта кримінально-правової охорони як суспільних відносин [69, с. 151].

Частково погоджуємося із даним умовиводом. Без сумніву, до проголошення Україною незалежності людина не розглядалася в якості найвищої соціальної цінності, що відображалося в побудові ряду нормативно-правових актів. В той же час, переконані, що визнавати ідею невдалою, застарілою тощо тільки через те, що вона зародилася за часів СРСР – як мінімум, не коректно. Вважаємо, що відповідну концепцію варто «судити» за змістом, а не за епохою, в якій вона зародилася, інакше подібний підхід може призвести до наукового регресу.

О. М. Кривуля та В. М. Куц наполягають на тому, що на сьогоднішній день не існує жодних підстав для повсякденного звертання правознавця до

такої високої філософської категорії, як суспільні відносини, а особливо для оперування нею при визначенні об'єкта злочину. Категорійний статус суспільних відносин більшою мірою відповідає досить абстрактному рівню соціально-філософського погляду на суспільство [93, с. 71]. Вчені також зазначають, що у злочинних діях окремих осіб нема загрози суспільним відносинам. Але як абстрактна можливість, така постановка питання має сенс лише у тому випадку, якщо протиправні дії досягають такої критичної маси, яка дорівнює діяльності великих соціальних груп. Але тоді це означає фактичну зміну підстав суспільних відносин, і функція ряду норм кримінального права втрачає своє підґрунтя [93, с. 74-75].

Думається, подібна позиція є доволі дискусійною. Неможливо уявити існування злочину поза соціумом. Суспільні відносини – невід'ємний елемент повсякденного життя людини. Безумовно, дане поняття є доволі широким та включає в себе ряд елементів, однак така широта є скоріше об'єднуючим фактором, результатом, а не абстрактною категорією. Тим паче, переконані, що подібний скептицизм та вживання терміну «абстрактність» є не зовсім доречними. Подібні характеристики можуть поширюватися на інші вагомні категорії (наприклад, «демократія»), що призводить скоріше до руйнації орієнтирів, ніж до розвитку науки.

На думку С. Колоса, визначення об'єкта злочину як сукупності суспільних відносин занадто загальне і широке. Об'єкт як елемент складу злочину вужчий і конкретніший, оскільки будь-яке злочинне діяння найчастіше посягає не на всі, а лише на окремі елементи суспільних відносин. Як підсумок, вчений пропонує трактувати «об'єкт злочину» як охоронювані кримінальним законом соціальні цінності (саме соціальні цінності, а не будь-які цінності (враховуючи концептуальні положення аксіології), проти яких спрямоване злочинне діяння і яким воно може заподіяти або заподіює шкоду [88, с. 198].

На перший погляд, основною перевагою цієї позиції виступає вказана вище ст. 3 Конституції України, відповідно до якої людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, однак слід відзначити, що в будь-якому разі такі соціальні цінності, знову ж таки, не можуть існувати поза суспільством, вони є частиною його, тому доцільно стверджувати, що об'єкт злочину «суспільні відносини» є ширшим ніж об'єкт злочину «соціальні цінності».

Слушними виглядають з цього приводу роздуми В. Я. Тація про те, що аксіологічний підхід до визначення об'єкта злочину не дає достатніх підстав для автоматичного та беззаперечного перенесення поняття «соціальні цінності» на ґрунт кримінального права. Те, що законодавець у ст. 1 КК України вказує на такі найвищі соціальні цінності, як права і свободи людини і громадянина,

аж ніяк не свідчить про те, що вони охороняються кримінальним законом поза межами суспільних відносин, адже відомо, що цінність життя та здоров'я людини, власності тощо забезпечується лише їх існуванням у суспільстві; поза межами нього будь-яке регулювання та охорона взагалі втрачають свій сенс. А тому юридична конструкція ст. 1 КК є лише своєрідним законодавчим прийомом, який дозволяє підкреслити важливість охорони суспільних відносин, що забезпечують указані соціальні цінності [175, с. 37-38].

Вважаємо, що подібна критика ідеї визнання соціальних цінностей в якості об'єкта злочину є обґрунтованою. В той же час вона в жодному разі її не руйнує. Такий підхід має право на життя та є другим за поширеністю в науці кримінального права, принаймні на сьогоднішній день. Недоліки існують в будь-якій концепції встановлення сутності об'єкта злочину. Їх складно уникнути через ряд об'єктивних причин: приналежність питання до філософсько-правової категорії, відсутність законодавчого закріплення тощо. Однак, на нашу думку, все ж таки більш вдалою є ідея визнання об'єктом суспільних відносин, поставлених під охорону кримінальним законом.

А. Ф. Зелінський та В. М. Куц вказують, що надання гіпертрофованого значення об'єкта злочину у вигляді суспільних відносин при визначенні суті злочину, а звідси і в кваліфікації злочинів та розподіленні їх на глави Особливої частини Кримінального кодексу давно себе вичерпало. По-перше, на думку вчених, викликає заперечення визнання об'єктом злочину не реальних цінностей, а голої абстракції. Більш обґрунтованим, а головне таким, що відповідає Конституції України, було б визнання об'єктом злочину охоронюваних законом благ людини та суспільства. Звичайно, люди в процесі своєї життєдіяльності вступають в різні відносини, але головне – не це, а їх добробут і спокій, нормальне функціонування суспільних та державних установ. По-друге, при систематизації матеріалу Особливої частини слід враховувати не тільки об'єкт, а весь комплекс ознак, що характеризують злочин та злочинця: форму вини, мотивацію поведінки, соціальний статус суб'єкта, спосіб скоєння злочину та інше, тобто виходити з комплексної кримінологічної характеристики злочинного прояву. Іншими словами, за основу систематизації Особливої частини КК треба взяти такий критерій, як кримінологічна характеристика злочину, а не одну-єдину ознаку-об'єкт, та ще й в образі суспільних відносин [69, с. 152].

Умовно подібну наукову позицію можна вважати третьою за популярністю (після «суспільних відносин» та «соціальних цінностей»). Без сумніву, блага людини та суспільства є важливою категорією та мають захищатися державою.

В. П. Корсун в своїх працях наголошує, що необхідно погодитися з тим, що суспільні відносини дійсно не можуть бути універсальною

характеристикою об'єкта злочину. Вбачається, що цим поняттям неможливо охопити такі значущі явища, як життя, здоров'я людей, довкілля, безпека тощо. Хоча їх захист і забезпечується системою відповідних суспільних інституцій, право фізичного існування людини в нормальних екологічно безпечних умовах – це її природне право, закріплене в Конституції України, ніким не встановлюється, а виникає з народженням людини. Так, правове благо завжди зазнає злочинного впливу а отже і шкоди, яка може бути визначена через сприйняття блага як цінності [92, с. 157].

Названа думка дійсно демонструє певні недоліки ідеї визнання об'єктом злочину суспільних відносин, однак, в той же час, така критика виглядає дещо роздутою. Крім того, автор сам вказує на факт того, що ці блага охороняються суспільними інституціями, існують всередині соціуму.

Не погоджується з ідеєю розгляду об'єкта злочину в якості блага В. В. Сухонос. На думку науковця, його споживчі властивості в різних суспільних відносинах можуть бути використані не тільки з соціально корисною, а й антисоціальною метою. Наприклад, якщо в даному контексті вважати, що життя є благом, то позбавлення життя потерпілого під час розбійного нападу – це злочин, а позбавлення життя нападника в стані необхідної оборони – правомірне поведінка, тобто благо. При вбивстві об'єктом злочину є не життя окремої людини, а встановлені й санкціоновані державою суспільні відносини, які гарантують недоторканість життя кожного, хто знаходиться в межах дії цього кримінального закону [173, с. 35].

На нашу думку, даний недолік є дуже суттєвим, тому використання підходу, згідно якого об'єктом злочину визнаються певні блага виглядає недоречним. Крім того, категорія «блага», як зазначалося вище, є вужчою та охоплюється категорією «суспільні відносини».

Додає впевненості нашій позиції В. Я. Тацій, наголошуючи на тому, що поняття «блага» є ще вужчим, ніж соціальні цінності та не охоплює деякі реалії дійсності, які охороняються законом про кримінальну відповідальність. Наприклад, діяльність пенітенціарної системи є вимушеним атрибутом державної влади, який навряд чи можна назвати для людини і людства [175, с. 38].

Очевидно, що поняття «блага» не охоплює всі, як зазначив В. Я. Тацій, «реалії дійсності», тому визнання його в якості об'єкта злочину є, як мінімум, дискусійним. Скоріше доцільніше вести мову про те, що ці блага можуть входити до об'єкта злочину, бути його частиною.

В. П. Ємельянов пропонує розглядати під об'єктом злочину сферу життєдіяльності людей. Вчений зазначає, що вчинюючи злочин, винна особа безпосередньо посягає не тільки на людей, але і на ті чи інші різновиди, аспекти, прояви життя, діяльності людини, колективів, суспільства, їх безпеку,

умови існування і функціонування, тобто на охоронювані кримінальним законом конкретні сфери життєдіяльності людей, які і виступають в якості безпосередніх об'єктів злочинів як реальних явищ дійсності. Об'єктами злочинного посягання можуть бути життя, здоров'я, гідність особи, природне середовище, громадські та державні установи, їх діяльність, умови функціонування і т.д., тобто те, що існує в реальній дійсності, піддається достовірному визначенню та оцінці, і що взято під охорони кримінального закону, незалежно від того, як до цього відносяться ті чи інші прошарки населення [64, с. 10].

Згадана позиція виглядає проміжною між ідеєю визнання об'єктом злочину суспільних відносин та визнанням в якості нього благ та цінностей. Без сумніву, вона є цікавою та містить певні переваги, однак, в будь-якому разі таке визначення поглинається «суспільними відносинами». Посягання на так звану «сферу життєдіяльності» не може відбуватись поза соціумом, як і не може відбуватись криміналізація без участі суспільства. Все наше життя опоясане суспільними відносинами, тому, вважаємо, все ж таки найбільш поширена ідея визнання об'єктом злочину саме суспільних відносин виглядає домінуючою, більш вдалою.

На думку В. К. Грищука та В. Л. Ортинського, якщо систематизувати подані в найновішій літературі погляди вчених криміналістів, то можна умовно виділити чотири підходи до визначення поняття об'єкта злочину:

а) об'єкт злочину – цінності, блага, які охороняються кримінальним законом (Є. В. Фесенко, П. С. Матишевський, А. В. Пашковська, А. В. Наумова);

б) об'єкт злочину – це цінності, блага і суспільні відносини, які охороняються кримінальним законом (С.І. Нікулін, Г.В. Чеботарьова);

в) об'єкт злочину – окремі різновидності (сфери життєдіяльності людей), які охороняються законом (В.П. Ємельянов);

г) об'єкт злочину – суспільні відносини, які охороняються кримінальним законом (І. Я. Фойницький, А. А. Піонтковський, Б. С. Нікіфіоров, Є. А. Фролов, В. Я. Тацій, М. І. Коржанський) [57, с. 30].

Три з цих чотирьох наукових позицій були нами розглянуті вище. Що ж стосується розгляду в якості об'єкта злочину цінностей, благ та суспільних відносин, що охороняються законом, слід зазначити, що така думка хоча і є в певній мірі компромісною, однак містить суттєвий недолік – як було сказано вище, суспільні відносини охоплюють соціальні цінності, а ті, в свою чергу – блага, тому не зовсім вдалим виглядає розгляд їх в якості трьох «рівноцінних» об'єктів злочину. Проведений аналіз свідчить про необхідність розгляду їх радше в ракурсі частин та цілого.

Отже нами проаналізовано чотири основні підходи визначення об'єкта злочину. Слід відзначити, що наука кримінального права не обмежується

тільки ними та містить значну кількість інших ідей з цього приводу. Втім, такі ідеї в наукових колах розглядаються або в якості майже тотожних названим, або ж такими, що містять більшу кількість недоліків.

Як слушно зауважує М. М. Панов, поняття «суспільні відносини» як об'єкт злочину з урахуванням його обсягу та змісту є більш ємним і не виключає, а навпаки, змістовно включає в себе тією чи іншою мірою також право, охоронювані блага, інтереси та цінності, а відтак, з позиції наукового підходу воно є більш широким за своїм обсягом і найбільш прийнятним [148, с. 10].

Проведений аналіз дозволяє погодитись із думкою М. М. Панова, дійсно таке розуміння цієї обов'язкової ознаки складу злочину містить чи не найменше недоліків. Отже, об'єкт злочину – це суспільні відносини на які посягає злочин та які охороняються законом про кримінальну відповідальність. В той же час зазначимо, що інші ідеї, зокрема визнання об'єктом злочину соціальних цінностей, також мають право на існування, адже, як зазначалося, на сьогоднішній день відсутня єдина думка в питанні визначення об'єкта злочину. Останній підхід (соціальних цінностей) також має ряд переваг, тому розглядається в якості альтернативного.

Погоджуємося із думкою В. В. Шаблистою та О. А. Галеміна щодо доцільності розгляду об'єкта злочину у вузькому (суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом, суб'єктам яких завдана істотна шкода або створена загроза її заподіяння) і широкому значенні (елемент складу злочину, що охоплює суспільні відносини, які охороняються кримінальним законом, суб'єктам яких завдана істотна шкода або створена загроза її заподіяння (обов'язкова ознака), а також включає в себе потерпілого від злочину та предмет злочину (факультативні ознаки)) [201, с. 47].

Отже, об'єкт злочину можна розглядати у двох значеннях, залежно від глибини та спрямованості наукового дослідження.

Визначившись із визначенням об'єкта злочину доречно висвітлити його види. У вітчизняній науці кримінального права найбільш прийнятною вважається триступенева класифікація об'єктів «по вертикалі». Згідно з нею розрізняють загальний, родовий і безпосередній об'єкти [47, с. 62].

Під загальним об'єктом прийнято розглядати абсолютно всі суспільні відносини, що поставлені під охорону кримінального закону (або соціальні цінності, в разі визнання саме їх в якості об'єкта). Таким чином, даний об'єкт злочину є спільним для злочинів, передбачених Особливою частиною КК, в тому числі і для суспільно небезпечних діянь, пов'язаних із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні.

Родовий об'єкт злочину можна визначити як окрему групу однорідних або тотожних суспільних відносин, на які посягають злочини певного виду і яким вони завдають шкоди або створюють загрозу її заподіяння [46, с. 282].

Досить часто висловлюється думка про необхідність визнання родовим об'єктом злочину групи суспільних відносин, поставлених під охорону відповідного розділу КК України. Злочини, пов'язані із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні передбачені розділом XVIII Особливої частини КК України «Злочини проти правосуддя», тому їх родовим об'єктом, саме за таким підходом, виступають суспільні відносини, що забезпечують охорону правосуддя або ж, як зазначає М. Шепітько, суспільні відносини у сфері забезпечення здійснення правосуддя [203, с. 131].

Подібний підхід визначення родового об'єкта не завжди є найбільш точним та доречним, так як деякі розділи Особливої частини КК України містять в собі ряд доволі неоднорідних суспільно небезпечних діянь. Нижче ми більш детально зупинимося на розгляді родового об'єкта досліджуваних нами злочинів.

Безпосередній об'єкт злочину – це суспільні відносини, на які посягає окремий (конкретний) злочин, заподіюючи їм шкоду чи створюючи загрозу її заподіяння, і які законодавець поставив під кримінально-правову охорону конкретної норми закону про кримінальну відповідальність [46, с. 328].

Отже, вчинюючи певний злочин злочинець в першу чергу посягає саме на безпосередній об'єкт. Безпосередній об'єкт злочину також прийнято поділяти на певні види. Така класифікація отримала назву «по горизонталі». Її сутність полягає в тому, що на рівні безпосереднього об'єкта виокремлюють основний (ті суспільні відносини, посягання на які становить суспільну сутність злочину та заради охорони яких законодавець створив відповідну кримінально-правову норму. Завдяки основному безпосередньому об'єкту визначається місце злочину в системі Особливої частини КК) та додатковий (ті суспільні відносини, яким заподіюється шкода або стосовно яких виникає загроза її заподіяння поряд з основним об'єктом) об'єкти. Це має місце тоді, коли одним і тим же злочином заподіюється шкода кільком видам суспільних відносин [47, с. 63].

Навіть з назви стає зрозумілим, що безпосередній основний об'єкт суспільно небезпечного діяння є обов'язковим елементом будь-якого складу злочину. Відсутність такого об'єкта свідчить про відсутність самого злочину.

Додатковий безпосередній об'єкт може бути двох видів: обов'язковий (такий об'єкт, який у даному складі злочину є завжди, у кожному разі вчинення певного злочину). Цьому об'єкту, як і основному, завжди заподіюється шкода в результаті вчинення злочину) і факультативний (такий

об'єкт, який при вчиненні певного злочину може існувати поряд з основним, а може й бути відсутнім) [178, с. 48-49].

Така класифікація безпосереднього об'єкта злочину є поширеною, а не єдиновірною. Особливій критиці піддається ідея поділу безпосереднього додаткового об'єкта злочину, адже такі об'єкти не впливають на кваліфікацію злочину. В своїй роботі ми, все ж таки, підтримуємо вказані вище класифікації об'єкта злочинів. На нашу думку, в цьому випадку необхідно керуватися реальною дійсністю, в якій додаткові об'єкти об'єктивно існують. Звісно, в розрізі конкретного складу злочину таких об'єктів може і не бути, але через це дані об'єкти і мають назву «додаткові».

Поряд з об'єктом суспільно небезпечного діяння існує і предмет злочину, тобто це речі матеріального світу, посягаючи на які суб'єкт заподіює шкоди охоронюваним кримінальним законом суспільним відносинам. Установлення предмета злочину в ряді випадків допомагає правильно кваліфікувати злочин [156, с. 102].

Підкреслимо, що предмет злочину не входить безпосередньо до об'єкта, а існує поряд з ним. В разі, якщо він прямо зазначений у відповідній нормі КК – він виступає обов'язковим елементом складу злочину. В інших же випадках предмет злочину є факультативним.

Перед тим, як дослідити родовий та безпосередній об'єкти злочинів, що охоплюються предметом нашого дослідження слід навести найбільш оптимальну класифікацію злочинів проти правосуддя з тим, щоб серед них визначити місце злочинів, пов'язаних із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні.

С. С. Мірошніченко [132, с. 244–246] найбільш вдалою вважає таку класифікацію злочинів проти правосуддя:

1. Злочини, які посягають на конституційні засади діяльності органів досудового розслідування, прокуратури та суду. До них належать: завідомо незаконні затримання, привід, арешт або тримання під вартою (ст. 371 КК України); притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (ст. 372 КК України); примушування давати показання (ст. 373 КК України); порушення права на захист (ст. 374 КК України); постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови (ст. 375 КК); втручання в діяльність судових органів (ст. 376 КК України); незаконне втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду (ст. 376¹ КК України); перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку (ст. 386 КК України); втручання в діяльність захисника чи представника особи (ст. 397 КК України).

2. Злочини, які посягають на життя, здоров'я, особисту безпеку, власність суддів та інших учасників судочинства. До цієї групи входять: посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя (ст. 379 КК України); посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги (ст. 400 КК України); погроза або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного (ст. 377 КК України); погроза або насильство щодо захисника чи представника особи (ст. 398 КК України); умисне знищення або пошкодження майна судді, народного засідателя чи присяжного (ст. 378 КК України); умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи (ст. 399 КК України).

3. Злочини, які посягають на відносини, що забезпечують одержання достовірних доказів та істинних висновків у справі. Сюди слід включити завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину (ст. 383 КК України); завідомо неправдиве показання (ст. 384 КК України); відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків (ст. 385 КК України).

4. Злочини, які посягають на відносини, що забезпечують своєчасне розкриття та припинення злочинних посягань. До цієї групи входять: невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист (ст. 380 КК України); розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист (ст. 381 КК України); розголошення даних досудового слідства або дізнання (ст. 387 КК України); приховування злочину (ст. 396 КК України).

5. Злочини, які посягають на відносини, що забезпечують належне виконання рішень, вироків, ухвал, постанов суду і призначеного покарання. Це невиконання судового рішення (ст. 382 КК України); незаконні дії щодо майна, на яке накладено арешт, або яке описане чи підлягає конфіскації (ст. 388 КК України); ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі (ст. 389 КК України); ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі (ст. 390 КК України); злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань (ст. 391 КК України); дії, що дезорганізують роботу виправних установ (ст. 392 КК України); втеча з місця позбавлення волі або з-під варти (ст. 393 КК України); втеча із спеціалізованого лікувального закладу (ст. 394 КК України); порушення правил адміністративного нагляду (ст. 395 КК України).

Така класифікація запропонована В.І. Тютюгіним та є на сьогодні найбільш вдалою [49, с. 8–9; 100, с. 506–507; 70, с. 8–10]. Більш того, учений навіть дещо її удосконалив з урахуванням змін та доповнень до КК України. Так, виходячи зі сфери тих суспільних відносин щодо відправлення правосуддя,

на які посягають ті чи інші злочини проти правосуддя, а також урахуваючи специфіку їх об'єктивної сторони і суб'єктів, усі вони можуть бути розподілені на певні групи, які посягають на відносини, що забезпечують:

1) належну реалізацію конституційних принципів здійснення правосуддя (ст.ст. 371, 372, 374, 375, 376, 376¹ і 397 КК України);

2) охорону життя, здоров'я, власності, особисту безпеку суддів, присяжних та інших учасників провадження (ст. 377–379, 398 КК України);

3) одержання достовірних доказів та істинних висновків під час здійснення провадження (ст. 373, 383–386 КК України);

4) своєчасне розкриття та припинення злочинних посягань (ст. 380, 381, 387, 395, 396 КК України);

5) належне виконання судових актів та заходів впливу, що ними призначені (ст. 382, 388, 389, 389¹, 390–394 КК України) [15, с. 341–344].

Наведена класифікація дає нам підстави визначення родового об'єкта злочинів проти правосуддя. З одного боку, під родовим об'єктом слід розглядати нормальне (законне) функціонування державних органів та різну за родом і характером діяльність їхніх ланок як комплекс таких представників (органи досудового розслідування: Національна поліція, СБУ, прокуратури, органи виконання покарань тощо). З іншого боку, завідомо незаконне затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою, притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, примушування давати показання, вчинені поза сферою здійснення судом правосуддя, заважають виконанню завдань, які стоять перед правосуддям, створюючи неможливим чи ускладненим судовий розгляд кримінальних справ або зводячи нанівець результати цієї діяльності. В усіх подібного роду випадках, як і тоді, коли злочин спрямований безпосередньо проти діяльності суду, правосуддя не досягає своєї мети, його завдання залишаються невиконаними. Вбачається, що саме ця обставина схиляє законодавця назвати ці злочини «Злочини проти правосуддя», хоча безпосередньо проти діяльності суду спрямована менша їх частина. Надаючи визначення родового об'єкта злочинів проти правосуддя, заслуговує на увагу найбільш поширена точка зору, що родовим об'єктом злочинів у сфері службової діяльності є нормальне функціонування органів управління незалежно від форм власності (або ж суспільні відносини, що забезпечують нормальне функціонування органів управління незалежно від форм власності – прим. О. Ч.). І якщо, відходячи від того істотно важливого факту, що органи, які виконують завдання правосуддя (як невід'ємний компонент родового об'єкта злочинів проти правосуддя), є особливим «механізмом», на який покладено виконання суто специфічних функцій, то можна стверджувати, що вони теж є певною частиною (ланкою) державного апарату.

Обґрунтовуючи визначення, що родовим об'єктом злочинів проти правосуддя є встановлений законом порядок діяльності його органів, то тим самим є підстави зазначити, що ці злочини є різновидом (дуже важливим) окремих злочинів проти правосуддя, а в силу спільності об'єкта є й підстави для виділення цих злочинів в окремий розділ Особливої частини КК України згідно з наукою кримінального права. Підставами для зазначеного є й той факт, що родовий об'єкт (як зазначалося) усіх злочинів, які передбачені розділом XVIII Особливої частини КК України «Злочини проти правосуддя», не має спільних ознак. Отже, розбіжності полягають не тільки в тому, що в цьому разі ми маємо справу зі специфічними представниками (суб'єктами) органів державної влади (досудове слідство тощо). У різних сферах діяльності органів кримінального судочинства законодавець може захищати від злочинних посягань і інший установлений законом порядок діяльності державних органів та їх представників, в яких є дещо спільне, та поєднує їх разом як об'єкт злочинного посягання в процесі здійснення правосуддя [50, с. 32–33].

Наприклад, безпосереднім об'єктом ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі є нормальна діяльність кримінально-виконавчих установ у частині порядку надання та здійснення виїздів засудженими особами за межі місця відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі, а також дотримання встановлених правил виконання робіт під час відбування покарання у виді обмеження волі, правил проживання у виправному центрі та перебування за межами виправного центру [165, с. 116].

Отже, на підставі викладеного вважаємо, що об'єктом злочинів, пов'язаних із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні (ст.ст. 382, 389, 389¹, 390 КК України) є встановлений порядок належного виконання вироків, ухвал та постанов суду і призначеного ними покарання або іншого заходу кримінально-правового впливу.

Певним підтвердженням такого висновку є таке рішення суду. 03 серпня 2017 р. Самарський районний суд м. Дніпропетровська ОСОБУ_1 визнав винуватим у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 390 КК України та призначив йому покарання у вигляді 1 (одного) року позбавлення волі. ОСОБА_1 вчинив 9 дисциплінарних проступків, тобто систематично порушував встановлені для засуджених правила проживання в Ігреньському виправному центрі УДПтСУ у Дніпропетровській області №133. Обвинувачений ОСОБА_1 підтвердив обставини, викладені в обвинувальному акті, вину у вказаному злочині визнав у повному обсязі, вказавши, що дійсно 9 разів порушував умови відбування покарання у вигляді обмеження волі, за що адміністрацією ІВЦ № 133 на нього накладалися стягнення, які він не оскаржував, та на

момент його прибуття до даної установи його було під особистий підпис ознайомлено з умовами та порядком відбування покарання у вигляді обмеження волі. Просив застосувати покарання у вигляді обмеження волі, оскільки перебування в умовах колонії має для нього негативний вплив, бо він знову почне вживати наркотики, тоді як в умовах виправного центру з ним проводиться профілактична робота.

Суд встановив, що ОСОБА_1 порушив порядок відбування покарання у вигляді обмеження волі, який відповідно до ч. 2 ст. 61 КВК України, встановлюється нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України, зокрема «Правилами внутрішнього розпорядку установи виконання покарань», затвердженими наказом Міністерства юстиції України № 2186/5 від 29.12.2014 року, обов'язками, встановленими Правилами внутрішнього розпорядку [38].

Таким чином нами доведено, що об'єктом злочинів, пов'язаних із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні (ст.ст. 382, 389, 389¹, 390 КК України), є встановлений порядок належного виконання вироків, ухвал та постанов суду і призначеного ним покарання або іншого заходу кримінально-правового впливу. Враховуючи, що за вчинення вказаних злочинів суд може призначити тільки покарання, таке твердження має бути правильним. Однак, з 11 січня 2019 року (з набранням законної сили ст. 390¹), за невиконання рішення суду у кримінальному провадженні суд може призначити поряд із покаранням і визначені у ст. 91¹ [102] обмежувальні заходи, правова природа яких поки що науковій громадськості невідома.

У зв'язку із цим стверджуємо, що об'єктом злочину, передбаченого ст. 390¹ КК України, є встановлений порядок належного виконання вироків, ухвал та постанов суду і призначеного ним покарання та додаткових обмежувальних заходів у випадку їх застосування [196, с. 143].

Слід також зауважити, що все частіше трьохступеневу систему об'єктів злочинів «по вертикалі» розглядають в якості чотирьохступеневої, додаючи видовий об'єкт, що займає проміжну ланку між безпосереднім та родовим об'єктами.

Думається, необхідність встановлення названого виду об'єкта злочину залежить від спрямованості наукового дослідження.

Проаналізувавши злочини, передбачені розділом XVIII Особливої частини КК України М. Шепітько дійшов висновку щодо необхідності виокремлення наступних видових об'єктів:

1) суспільні відносини, що забезпечують формування доказів або іншої інформації, що має оціночний характер, під час здійснення правосуддя (статті 371, 372, 373, 383, 384, 385, 386, 387, 396 КК);

2) суспільні відносини, що забезпечують вирішення завдань суду під час здійснення правосуддя (статті 375, 376, 376¹, 377, 378, 379, 380, 381 КК);

3) суспільні відносини, що забезпечують вирішення завдань, які стоять перед захисником (представником) особи під час здійснення правосуддя (статті 374, 397, 398, 399, 400 КК);

4) суспільні відносини, що забезпечують виконання судового рішення під час здійснення правосуддя (статті 382, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395 КК) [203, с. 132].

Безперечно, з огляду на зміст складів злочинів, що передбачені даним розділом Особливої частини КК України, запропоновані видові об'єкти виглядають науково обґрунтованими.

Злочини, пов'язані із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні мають наступний видовий об'єкт – суспільні відносини, що забезпечують виконання судового рішення під час здійснення правосуддя. З огляду на останню криміналізацію деяких суспільно небезпечних діянь цей видовий об'єкт характерний і для злочинів, передбачених ст. ст. 389¹ «Умисне невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості» та 390¹ «Невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників».

Також ми повністю підтримуємо позицію В.І. Тютюгіна стосовно того, що предметом злочину за частинами 1, 2 і 3 ст. 382 КК України є судовий акт органів правосуддя (рішення, вирок, ухвала, постанова), який:

- 1) постановлений або ухвалений тільки судом;
- 2) судом будь-якої юрисдикції (загальної чи спеціалізованої);
- 3) судом будь-якої інстанції (першої, апеляційної чи касаційної);
- 4) із будь-якої категорії судових справ (цивільних, господарських, адміністративних, кримінальних);
- 5) набрав законної сили [70, с. 110].

На цій підставі констатуємо, що предметом злочинів, пов'язаних із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні (ст.ст. 382, 389, 389¹, 390 КК України) є:

1) для ст. 382 КК України – постановлене рішення суду, що набрало законної сили у кримінальному провадженні;

2) для ст. 389 КК України – основний безпосередній об'єкт ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, є суспільні відносини у сфері правосуддя, з приводу забезпечення нормальної діяльності органів державної влади щодо належного виконання покарання, не пов'язаного з позбавленням волі. Предметом злочину, передбаченого ст. 389 КК України, у формі ухилення

від сплати штрафу та відбування виправних робіт є грошові кошти, які повинен сплатити засуджений за вироком суду [162, с. 48];

3) для ст. 389¹ КК України – угода про примирення або про визнання винуватості, умови якої не виконуються. Разом з тим, якщо суд переконається, що угода відповідає вимогам закону (ч. 7 ст. 474 КПК України) і може бути затверджена, він ухвалює вирок, яким затверджує угоду (ч. 1 ст. 475 КПК України) і призначає узгоджену сторонами міру покарання (ч. 5 ст. 65 КК України). Отже, предметом злочину є вирок, яким затверджено угоду про визнання винуватості і умови якої не виконуються;

4) для ст. 390 КК України – предмета злочину немає, оскільки засуджений порушує умови відбування покарання у виді обмеження волі або у виді позбавлення волі. Цей порядок встановлюється іншими нормативно-правовими актами [198, с. 271];

5) для ст. 390¹ КК України – рішення суду, що набрало законної сили у кримінальному провадженні про застосування обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або направлення на проходження програми для кривдників. Вид такого рішення на сьогоднішній день залишається невідомим через новизну даної норми.

2.2. Об'єктивна сторона злочинів, пов'язаних із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні

Проаналізувавши об'єкт злочинів, пов'язаних із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні розглянемо їх об'єктивну сторону. На думку В. Яворської та Ю. Тимошук, об'єктивна сторона складу злочину є чи не найважливішим для практичної діяльності елементом складу злочину. Шляхом дослідження об'єктивної сторони робиться висновок про зміст інших елементів складу злочину, а будь-який висновок у кримінальній справі може бути здійснений виключно за матеріальними слідами, які залишає після себе злочин у реальній дійсності. Так, під час досудового розслідування і під час судового розгляду у кримінальному провадженні на практиці в першу чергу, як правило, встановлюється саме об'єктивна сторона складу злочину, на підставі якої з'ясовуються ознаки суб'єктивної сторони [206, с. 139].

Зрозуміло, що всі обов'язкові елементи складу злочину є однаково важливими, адже відсутність хоча б одного з них свідчить про відсутність злочину, однак вищевказане судження є справедливим. Дійсно, саме об'єктивна сторона допомагає встановити інші обов'язкові елементи та є відображенням впливу суб'єкта злочину на об'єкт.

А. В. Савченко та Ю. Л. Шуляк відмічають, що під об'єктивною стороною складу злочину розуміють сукупність ознак, що характеризують зовнішній прояв злочину, тобто зміни в навколишньому середовищі [161, с. 39].

Без жодних сумнівів даний умовивід влучно характеризує сутність об'єктивної сторони, однак він, на нашу думку, є дещо широким та поверхневим. Перш ніж перейти до досліджень об'єктивної сторони злочинів, пов'язаних із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні необхідно встановити її ознаки.

Найбільш поширеною є ідея виокремлення наступних ознак об'єктивної сторони:

- суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність);
- суспільно небезпечний наслідок;
- причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням і суспільно небезпечним наслідком;
- спосіб, місце, час, обстановка, знаряддя й засоби вчинення злочину [47, с. 62].

При цьому тільки суспільно небезпечне діяння є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони будь-якого складу злочину. Всі ж інші елементи за загальним правилом є факультативними, хоча і можуть виступати в ролі обов'язкових для певних злочинів в разі, якщо це передбачено відповідною нормою КК України.

Окремі вчені до обов'язкових ознак відносять ще й суспільно небезпечні наслідки (загрозу їх настання) [47, с. 62]. Здається, що подібні погляди є досить дискусійними, тому що загроза настання наслідків так і залишається загрозою, не перетікаючи в практичну площину. Такі наслідки не можливо виміряти. Вони виглядають абстрактними. Подальші міркування в цьому напрямку виходять за межі предмета нашого дослідження, тому зупинимося на наведеній вище позиції щодо обов'язковості (за загальним правилом) діяння.

Це загальне правило притаманне злочинам із формальним складом, тобто таким, які вважаються закінченими з моменту вчинення діяння і для яких суспільно небезпечні наслідки не є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони. Водночас, для злочинів із матеріальним складом обов'язковими є як суспільно небезпечне діяння, так і суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням та суспільно небезпечним наслідком [46, с. 361]. Окрім злочинів із формальним і матеріальним складом, виокремлюють злочини з усіченим складом, тобто такі, у яких дії, які зазвичай належать до готування чи замаху на злочин, визнані КК України закінченим злочином. Їх вважають різновидом злочинів із формальним складом. Ці злочини вважаються закінченими з моменту вчинення зазначених у законі дій [46, с. 361].

Суспільно небезпечні діяння, передбачені ст. ст. 389, 389¹, 390 та 390¹ за конструкцією об'єктивної сторони відносяться саме до злочинів з формальним складом, адже для них обов'язковим є вчинення суб'єктом злочину лише діяння.

Що стосується ст. 382 КК України – склад злочину може бути як формальним так і матеріальним. Як зазначають автори навчального посібника «Злочини проти правосуддя» (за загальною редакцією В. І. Борисова та В. І. Тютюгіна), згідно із ч. 1 ст. 382 КК України об'єктивна сторона злочину полягає в невиконанні судового акта або перешкоджанні його виконанню; за ч. 2 караються ті самі діяння, вчинені службовою особою; за ч. 3 – ті самі діяння, вчинені службовою особою, яка займає відповідальне чи особливо відповідальне становище, або особою, раніше судимою за злочин, передбачений ст. 382 КК України; а ч. 4 встановлює відповідальність за сам факт невиконання службовою особою рішення Європейського суду з прав людини. Таким чином, у всіх цих випадках об'єктивна сторона злочину вичерпується вчиненням певного діяння (дії чи бездіяльності), і саме з цього моменту злочин визнається закінченим і набуває характеру триваючого злочину. У частині 3 ст. 382 КК України встановлено також відповідальність і за таке невиконання судового акта чи перешкоджання його виконанню, які заподіяли істотну шкоду

охоронюваним законом правам і свободам громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб. Отже, у цьому випадку обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину є настання певних наслідків – істотної шкоди, з моменту заподіяння якої злочин і визнається закінченим [70, с. 111].

Натомість, наприклад, у злочинах, передбачених ст. ст. 364-365¹, 367 КК України істотною шкодою вважається така шкода, яка у двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Для ст. 382 чіткий розмір шкоди не встановлений, але навіть керуючись наведеними у примітці 3 до ст. 364 КК України цифрами стає зрозумілим, що подібні наслідки характерні для невиконання рішень суду в інших, не кримінальних провадженнях (ці суспільно небезпечні діяння, як правило, пов'язані із невиконанням судового рішення щодо заміни невідбутої частини покарання більш м'яким).

Проаналізувавши близько двохсот вироків за ст. 382 нами не виявлено жодного випадку невиконання судового рішення (в кримінальному провадженні), яке заподіяло істотну шкоду охоронюваним законом правам і свободам громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб. Тому стає очевидним, що обов'язковим елементом об'єктивної сторони невиконання судового рішення (в кримінальному провадженні) є виключно діяння, а такий злочин відноситься до злочинів з формальним складом. Крім того, невиконання судового рішення в кримінальному провадженні може бути кваліфіковано тільки за ч. 1 ст. 382 або за ч. 3 ст. 382 КК України (в разі, якщо дії, передбачені ч. 1 вчинені особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею).

Отже, розпочнемо розгляд об'єктивної сторони злочинів, пов'язаних із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні з діяння, що, як вже було зазначено, є обов'язковим елементом складу будь-якого злочину.

Ч. 1 ст. 11 КК України декларує, що злочином є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину [102].

Отже, діяння як обов'язкова ознака об'єктивної сторони складу злочину має бути, по-перше, передбаченим КК, а, по-друге, бути суспільно небезпечним. Ці два атрибути діяння є взаємопов'язаними. Умовно можна їх розглядати в якості загального та особливого. Суспільна небезпечність характерна ознака для будь-якого злочину в цілому, а передбаченість діяння в КК – характеризує конкретну норму Особливої частини КК, яка і визнає таке діяння злочинним (безумовно в єдності з іншими обов'язковими елементами складу злочину).

Стосовно «суспільної небезпечності» в підрозділі 1.2 нашої роботи вже освітлювалась думка В. В. Шаблістого про те, що дане поняття є штучно створеним рудиментом радянської правової системи [200, с. 120], тому його, можливо, доцільно переосмислити. Ми погоджуємось із даною думкою, однак вважаємо, що в рамках розгляду об'єктивної сторони злочинів, пов'язаних із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні доцільно керуватись саме законодавчо встановленим атрибутом злочинного діяння – суспільна небезпечність, так як подальші роздуми з цього питання виходять за предмет нашого дослідження.

Як вдало вказує М. І. Панов, суспільна небезпечність злочину – обов'язкова (матеріальна) ознака поняття злочину (ч. 1 ст. 11 КК) – означає, що злочином визнається діяння (дія чи бездіяльність) суб'єкта злочину, яке заподіює істотну шкоду суспільним відносинам (і відповідним соціальним цінностям) охоронюваним кримінальним законом від злочинних посягань, або ж створює реальну загрозу її заподіяння. Суспільна небезпечність є об'єктивною властивістю злочину, органічно притаманна йому і виступає сутнісною його ознакою як неодмінним і обов'язковим атрибутом [15, с. 942].

Думається, з огляду на те, що дане поняття є загальним для будь-якого злочину, доцільно зупинитися саме на цьому визначенні та перейти безпосередньо до розгляду діянь, пов'язаних із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні.

З наведеного вище законодавчого визначення злочину стає зрозумілим, що діяння може виражатися в двох формах: у формі дії та бездіяльності.

Дія – конкретний акт активної суспільно небезпечної, протиправної поведінки особами. Найпростішими одиницями дії є рух тіла, слово або жест щодо певного об'єкта, або їх комплекс (кількість) об'єднаних єдиним задумом і метою, що становлять у такому випадку єдиний акт вольової поведінки. Дії поділяються на прості (елементарні) і складні (включають комплекс дій), а також на фізичні (полягають у застосуванні фізичної сили, спрямовані на зміну зовнішньої фізичної середовища або предметів матеріального світу) та інформаційні (виявляються у передачі певної інформації іншим особам). Інформація передається у вербальній, тобто словесній (усній чи письмовій) формі або за допомогою конклюдентних дій, значеннєвих жестів і рухів тіла. Іноді має місце поєднання фізичних та інформаційних дій: погроза насильством при розбої, обман при заволодінні чужим майном шляхом шахрайства та ін. [15, с. 629].

Таким чином, дія може виражатись не тільки у фізичному контексті, але і інформаційному. Додамо, що інформаційні дії можуть полягати не

тільки у передачі певної інформації іншим особам, як зазначено вище, але і, наприклад, в поданні команд тваринам, які виступають в ролі знаряддя злочину.

Бездіяльність – пасивна форма суспільно небезпечної, протиправної поведінки особи. Кримінальна відповідальність за бездіяльність має обмежений характер і настає тільки за таких умов: а) особа повинна була вчинити певні дії, які відвернули б заподіяння суспільно небезпечної шкоди; б) особа могла вчинити вказані дії. Обов'язок учинення конкретних дій (зобов'язальність) випливає з різних джерел (підстав), які мають правовий характер, і містять приписи, які зобов'язують особу до певної активної поведінки. Можливість учинити дію, яку особа повинна була виконати, вимагає наявності у неї в даній конкретній ситуації як об'єктивних так і суб'єктивних умов щодо можливості вчинення таких дій [15, с. 629-630].

Отже, бездіяльність виступає протилежністю дії. Деякі злочини відповідно до КК України можуть бути вчинені в альтернативній формі (як шляхом дії, так і бездіяльності, інші ж – виключно в конкретній формі (дія чи бездіяльність).

В диспозиції ч. 1 ст. 382 КК України передбачено, що діяння може виражатись у невиконанні судового рішення, яке набрало законної сили або у перешкоджанні його виконання [102].

Перш ніж їх розглянути необхідно встановити види судових рішень, що приймаються судами саме в кримінальному провадженні. Відповідно до ст. 369 КПК України, існують наступні види судових рішень:

1. Вироки – судові рішення, у яких суд вирішує обвинувачення по суті.
2. Ухвали – судові рішення, у яких суд вирішує інші питання.
3. Постанови – судові рішення, що приймаються судами касаційної інстанції у випадках, передбачених КПК [105].

В той же час слід відзначити, що відповідно до ч. 5 ст. 52 КК України ухилення від покарання, призначеного вироком суду, має наслідком відповідальність, передбачену статтями 389 та 390 цього Кодексу [102]. Однозначно цей перелік має бути доповнений.

Проаналізувавши вироки суду за ст. 382 (в частині невиконання судового рішення в кримінальному провадженні) встановлено, що в разі заміни невідбутої частини покарання більш м'яким особа дійсно не виконує судове рішення у формі ухвали [44] чи постанови [29].

В той же час виявлені випадки притягнення особи до кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 382 за невиконання вироку суду в частині додаткового покарання під час звільнення від відбування основного покарання. Так, наприклад, у вироку Дніпровського районного суду м. Києва від 18.02.2013 по справі № 755/3125/13-к зазначено, що ОСОБА_2 будучи засудженим вироком Баришівського районного суду Київської області за ч. 3 ст. 286 КК України

до 5 років позбавлення волі з позбавленням права керування транспортними засобами на 3 роки із застосуванням ст. 75 КК України зі звільненням від відбування покарання строком на 3 роки, 05.04.2011 року був ознайомлений з порядком та умовами відбування додаткового покарання у виді позбавлення права керування транспортним засобом, а також був попереджений, що у разі ухилення від відбування покарання матеріали відносно нього будуть направлені до прокуратури для вирішення питання про порушення кримінального провадження, умисно не виконав вирок суду, що набав законної сили.

Так, 05.08.2012 року близько 14.00 години ОСОБА_2, будучи позбавленим права керування транспортним засобом, керував автомобілем НОМЕР_1 по пр. Броварський в м. Києві, де на КП ДАІ Дніпровського РУГУ МВС України в м. Києві був зупинений співробітниками ДАІ Дніпровського РУГУ МВС України в м. Києві, та 21.08.2012 року його було притягнуто до адміністративної відповідальності за ч. 3 ст. 126 КУпАП й накладено адміністративне стягнення у виді штрафу на користь держави. Дії ОСОБА_2 кваліфіковані за ч.1 ст. 382 КК України, оскільки він своїми навмисними діями вчинив умисне *невиконання вироку суду, що набрав законної сили (курсив наш – О.Ч.)* [22].

Подібні ситуації, на жаль, не є поодинокими та описуються, наприклад, у вироках Краснолуцького міського суду від 04.02.2013 по справі № 413/217/13-к (номер провадження: 1-кп/413/13/13) [28], Дніпровського районного суду м. Києва від 21.02.2013 по справі № 755/3450/13-к (номер провадження: 1/755/112/2013) [23] тощо.

В той же час, проаналізувавши судові вироки за ч. 1 ст. 389 КК України нами виявлені рішення, що суперечать вищеназваним. Наприклад, вироком Сихівського районного суду м. Львова від 19.03.2018 року по справі № 464/7893/17 (номер провадження: 1-кп/464/108/18) встановлено, що ОСОБА_3, будучи засудженим вироком Сихівського районного суду м. Львова від 02 серпня 2016 року (який вступив в законну силу 01.09.2016 р.) за ч.1 ст.286 КК України *до 1 року обмеження волі з позбавленням права керувати транспортними засобами на 1 р. та на підставі ст.75 КК України звільнений від відбування основного покарання у виді обмеження волі з іспитовим строком 1 р (курсив наш – О.Ч.)*, перебуваючи на обліку в Сихівському РВ м. Львова КВІ УДПтС України у Л/о (на даний час Сихівський РС ЛМВ з питань пробації ЗМУ з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції), будучи ознайомлений 16.09.2016 р. з порядком та умовами відбування покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами на строк 1 рік, а також попереджений, що в разі ухилення від відбування покарання буде притягнутий до кримінальної відповідальності за ч.1 ст.389 КК України, умисно ухилився від відбування покарання у виді позбавлення

права займатися певною діяльністю, а саме позбавлення права керувати транспортними засобами на строк 1 рік.

Так, ОСОБА_3, будучи позбавлений, згідно з вироком Сихівського районного суду м. Львова від 02.08.16 р., права керування транспортними засобами на строк 1 рік, 27.09.2016 року о 10.15. год. на просп. Червоної Калини у м. Львові здійснював керування транспортним засобом «GREAT WALL HOVER» д.н.з. НОМЕР_1 та вчинив адміністративні правопорушення, передбачені ч.1 ст.122, ч.1 ст.126, ч.3 ст.126 КУпАП, у зв'язку з чим був притягнутий до адміністративної відповідальності; 14.02.2017 року о 13.30 год. на 21 км автодороги Львів-Луцьк (Н-17) здійснював керування транспортним «GREAT WALL HOVER» д.н.з. НОМЕР_1 та вчинив адміністративні правопорушення, передбачені ч.2 ст.122, ч.3 ст.126 КУпАП, у зв'язку з чим був притягнутий до адміністративної відповідальності; 13.03.2017 р. о 21.45 год. на просп. Червоної Калини, 46 в м. Львові здійснював керування транспортним засобом «GREAT WALL HOVER» д.н.з. НОМЕР_1 та вчинив адміністративні правопорушення, передбачені ч.1 ст.121, ч.3 ст.126 КУпАП, у зв'язку з чим був притягнутий до адміністративної відповідальності; 09.05.2017 року об 11.40 год. по вул. Козловського, 9 в м. Львові здійснював керування транспортним засобом «VOLKSWAGEN TRANSPORTER» та вчинив адміністративне правопорушення, передбачене ч.2 ст.126 КУпАП, у зв'язку з чим був притягнутий до адміністративної відповідальності; 09.08.2017 року о 22.00 год. по вул. Трильовського, 7 в м. Львові, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, здійснював керування транспортним засобом «GREAT WALL HOVER» д.н.з. НОМЕР_1 та вчинив адміністративні правопорушення, передбачені ч.2 ст.126, ч.1 ст.130 КУпАП, у зв'язку з чим був притягнутий до адміністративної відповідальності.

Дії ОСОБА_3 вірно кваліфіковано за ч.1 ст.389 КК України, так як він вчинив ухилення від відбування покарання у виді позбавлення права займатись певною діяльністю (курсив наш – О.Ч.) [39].

Таким чином, в майже однакових за своїм змістом (з юридичної точки зору) ситуаціях суд по-різному кваліфікував діяння та, як результат, виніс рішення по різних статтях КК України. Кваліфікація подібних діянь за ст. 389 КК України також розповсюджена. Окрім наведеного рішення, наприклад, такими є рішення Солом'янського районного суду м. Києва від 25.05.2012 року по справі № 1- 2609/608/12 [40], Маневицького районного суду Волинської області від 16.03.2018 по справі № 164/288/18 (номер провадження: 1-кп/164/57/2018) [33] Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 07.06.2017 року по справі № 686/19616/16-к [42] тощо.

Зрозуміло, що різний підхід під час кваліфікації таких діянь є не правильним та недопустимим, тому необхідно визначитись в цьому питанні. На нашу думку, як мінімум з двох причин останній підхід (кваліфікація діяння за ч. 1 ст. 389 КК України) виглядає більш вдалим. По-перше, в названих ситуаціях норма ч. 1 ст. 389 КК України виступає спеціальною, а ч. 1 ст. 382 КК України – загальною, а, по-друге, як вже було зазначено вище ч. 5 ст. 52 КК України прямо передбачає, що ухилення від покарання, призначеного вироком суду, має наслідком відповідальність, передбачену статтями 389 та 390 цього Кодексу [102]. В даному переліку відсутня ст. 382, тому, думається, предметом злочину, передбаченого останньою нормою (в кримінальному провадженні) виступає виключно постанова або ухвала.

В. І. Тютюгін переконаний, що невиконання судового акта може виражатися тільки шляхом бездіяльності, а перешкодження його виконанню – виключно шляхом дії [100, с. 597]. При цьому під невиконанням судового акта вчений розуміє ухилення від застосування передбачених законом і судовим актом заходів, необхідних для його виконання, за умови, що суб'єкт був зобов'язаний і мав реальну можливість виконати судовий акт, а під перешкодженням – вчинення дій, які становлять протидію реалізації вимог, що містяться в цьому акт [100, с. 598].

Даний умовивід підтверджується судовою практикою. Прикладом невиконання судового акта (в кримінальному провадженні) виступають обставини, описані у вирокі Шевченківського районного суду м. Києва від 07.02.2019 по справі № 761/20483/18 (номер провадження: 1-кп/761/971/2019). Так, 21 серпня 2017 року ОСОБА_1 був ознайомлений з ухвалою Ірпінського міського суду Київської області про заміну покарання у вигляді 1 року 1 місяця 21 дня обмеження волі більш м'яким, а саме громадськими роботами строком на 240 годин. Того ж дня ОСОБА_1 під розпис було ознайомлено про необхідність в триденний термін після звільнення з'явитися до підрозділу кримінально-виконавчої інспекції та попереджено про наслідки нез'явлення до установи без поважних причин.

ОСОБА_1 на неодноразові виклики до Шевченківського РС КМВ з питань пробації ЦМУ ПВ КППП Міністерства юстиції *не з'являвся (курсив наш – О.Ч.)*, про зміну місця проживання не повідомив, а також зникнув з метою ухилення від відбування покарання, чим порушив обов'язки покладені на нього ст. 40 Кримінально-виконавчого кодексу, в повному обсязі не виконав суспільно корисні роботи, визначені останньому Комунальним підприємством по утриманню зелених насаджень Шевченківського району м. Києва, тим самим умисно не виконав ухвалу Ірпінського міського суду Київської області від 10 серпня 2017 року про заміну не відбутої частини покарання у вигляді 1 року

1 місяця 21 дня обмеження волі громадськими роботами строком на 240 годин, що набрала законної сили.

Таким чином, ОСОБА_1 умисно не виконав ухвалу суду, що набрала законної сили, тобто своїми умисними діями вчинив злочин, передбачений ч. 1 ст. 382 КК України [44].

Безперечно, зміна місця проживання, переховування тощо є активними діями, а не бездіяльністю. Однак, у даному випадку, злочин розпочинається саме з моменту нез'явлення особи до місця виконання покарання.

Схожою в питанні розуміння діяння у вигляді невиконання судового рішення є судова позиція. Наприклад, у вироку Нижньосірогозького районного суду Херсонської області від 07.02.2019 по справі № 659/1012/18 (номер провадження: 1-кп/659/27/19) зазначається, що невиконання судового рішення полягає у невжитті особою, до якої звернуто виконання вироку, рішення, ухвали або постанови суду, що набрали законної сили, передбачених законом заходів щодо їх виконання. Невиконання може виражатися у прямій відмові виконати судові рішення або в ухиленні від його виконання [35].

Теоретично можна уявити, що засуджений спробує не виконати судові рішення шляхом дії (наприклад, підкупом), однак на практиці нами виявлені лише діяння у формі бездіяльності, тому ми погоджуємося з наведеною думкою В. І. Тютюгіна про те, що означені злочини вчинюються лише шляхом бездіяльності.

Що стосується перешкоджання виконанню судового рішення в кримінальному провадженні, то дослідивши близько 200 вироків за ст. 382 КК України за період з 2016 по березень 2019 рр. нами не виявлено жодного подібного випадку. Здебільшого такі справи мали місце в частині перешкоджання виконанню судового рішення в господарському провадженні.

Враховуючи той факт, що дані злочини (саме в частині невиконання судового рішення в кримінальному провадженні), як правило, пов'язані із невиконанням судового рішення щодо заміни невідбутої частини покарання більш м'яким, досить складно уявити можливість саме перешкоджання їм (інша річ щодо невиконання цих рішень).

Таким чином, спираючись на судову практику припускаємо, що злочин, передбачений ст. 382 (в частині кримінального провадження) може бути вчинений тільки шляхом бездіяльності та полягає у невиконанні судового рішення.

Відповідно до ст. 389 діяння може виражатись в ухиленні засудженого:

- 1) від сплати штрафу (ч. 1 ст. 389 КК України);
- 2) від відбування покарання у виді обіймати певні посади чи займатись певною діяльністю (ч. 1 ст. 389 КК України);

3) від відбування покарання у виді громадських робіт (ч. 2 ст. 389 КК України);

4) від відбування покарання у виді виправних робіт (ч. 2 ст. 389 КК України) [102].

Спільною рисою цих діянь є ухилення засудженого від відбування відповідного покарання.

В науці кримінального права поширеною є думка В. І. Тютюгіна про те, що об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 389 КК України виражається в пасивній формі поведінки – бездіяльності, яка полягає в ухиленні від покарання, тобто невиконанні обов'язку щодо відбування (виконання) покарання, призначеного обвинувальним вироком суду, який набрав законної сили [100, с. 602].

Спробуємо розібратися в даному питанні шляхом розгляду означених діянь, їх змісту.

Під час розгляду справ суди інколи керуються думкою про те, що ухилення – відмова, яка має завуальований характер: особа відкрито не заявляє про відмову виконати судові рішення, але діє таким чином, що фактично унеможливує його виконання [36].

В контексті ст. 389 КК України можна стверджувати, що ухилення – це невиконання засудженим відповідного покарання або недотримання умов його відбування.

Як зазначає А. М. Бойко, під ухиленням від сплати штрафу доцільно розуміти невиконання особою, яка засуджена до цього виду покарання, обов'язку сплатити штраф. Засуджений зобов'язаний сплатити штраф і повідомити про це кримінально-виконавчу інспекцію за місцем проживання. Ухилення полягає у несплаті штрафу в розмірі та строки, встановлені вироком суду [141, с. 1232].

З наведеного стає зрозумілим, що ухилення від сплати штрафу можливе виключно шляхом бездіяльності. Так, наприклад, відповідно вироку Московського районного суду м. Харкова від 03.03.2016 по справі № 643/19787/15-к (провадження номер: 1-КП/643/310/16) обвинувачений ОСОБА_1, діючи умисно, достовірно знаючи порядок виконання покарання у виді штрафу та наслідки ухилення від відбування цього виду покарання, призначений йому 24.02.2015 року вироком Московського районного суду м. Харкова за ч.1 ст.190 КК України суму штрафу в розмірі 50 неоподаткованих мінімумів доходів громадян не сплатив, ніяких заходів щодо відбування призначеного йому покарання не вжив, *проявивши злочинну бездіяльність (курсив наш – О. Ч.),* чим злісно ухилився від сплати штрафу до встановленого судом строку.

Суд вважає доведеною винуватість ОСОБА_1 у скоєні ним злочину, та кваліфікує дії обвинуваченого за ч.1 ст.389 КК України, а саме: ухилення від сплати штрафу особою, засудженою до цього виду покарання [34].

Даний приклад та зміст такого складу злочину дозволяють погодитись із думкою В. І. Тютюгіна. Дійсно, злочин у вигляді ухилення від сплати штрафу (ч. 1 ст. 389 КК України) може бути вчинений виключно шляхом бездіяльності.

Відповідно до ч. 2 ст. 35 КВК України, ухиленням від відбування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю є невиконання засудженим обов'язків, передбачених статтею 34 КВК [106]. Стаття ж 34 даного нормативно-правового акту передбачає наступні обов'язки:

- 1) виконувати судові рішення;
- 2) надавати на вимогу уповноваженого органу з питань пробації документи, пов'язані з виконанням даного покарання;
- 3) повідомляти уповноважений орган з питань пробації про місце роботи і проживання чи їх зміну;
- 4) з'являтися за викликом до уповноваженого органу з питань пробації [106].

З названого випливає, що невиконання будь-якого з цих обов'язків і є ухиленням від відбування покарання у виді позбавлення права обіймати певну посаду чи займатись певною діяльністю.

Зрозуміло, що невиконання останніх трьох обов'язків можливо виключно шляхом бездіяльності. Що ж стосується першого, на нашу думку, це питання є досить дискусійним.

Побутує думка, що форми (способи) ухилення від покарання (в рамках розгляду злочину, передбаченого ст. 389 КК України) можуть бути різними і залежать, передусім, від того виду покарання, який призначений вироком, а ухилитися від виконання обов'язку щодо його відбування особа може як шляхом вчинення активних дій (зокрема, зміна місця проживання без повідомлення про це в органи, що виконують покарання, приховування доходів при несплаті штрафу тощо), так і шляхом бездіяльності (наприклад, нез'явлення до місця відбування громадських робіт, несплата штрафу у встановлений для цього строк тощо), однак в будь-якому разі об'єктивна сторона даного злочину полягає виключно в бездіяльності, так як суб'єкт цього злочину не виконує обов'язок щодо відбування покарання [70, с. 121].

Ми частково погоджуємось з даною думкою. Дійсно, наведений приклад про зміну місця проживання без повідомлення про це в органи, що виконують покарання відноситься до бездіяльності. Більше того, переховування, наприклад,

особи з метою ухилення від даних покарань хоча і є активними діями, однак відносяться до злочинної бездіяльності, так як злочин буде вважатися вчиненим з моменту її нез'явлення до визначеного місця відбування покарання.

В той же час, на нашу думку, невиконання судового рішення у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю можливі і шляхом дії. Приклад, що підтверджує цю думку був наведений нами вище (вирок Сихівського районного суду м. Львова від 19.03.2018 року по справі № 464/7893/17 (номер провадження: 1-кп/464/108/18)). Особа, сідаючи за кермо авто, або влаштовуючись на певну посаду вчиняє дії, а не бездіяльність.

Прикладів невиконання судового рішення у виді позбавлення права обіймати певні посади шляхом дії також достатньо. Наприклад, вироком Голопристанського районного суду Херсонської області від 10.12.2014 року по справі № 654/3851/14-к (номер провадження: 1-кп/654/254/2014) встановлено, що ОСОБА_1, будучи засудженою вироком Суворовського районного суду м. Херсона від 07.06.2013 року за ч. 3 ст. 191 КК України до чотирьох років позбавлення волі з позбавленням права займати посади, пов'язані з матеріальною відповідальністю, строком на два роки, відповідно до ст. 75 КК України, звільнена від відбуття покарання та встановлено іспитовий строк два роки, достовірно знаючи, що відповідно до вказаного вироку суду, вона не має право обіймати посади, пов'язані з матеріальною відповідальністю протягом двох років, про що їй було роз'яснено 19.11.2013 року та відібрано підписку, не повідомивши про своє працевлаштування Голопристанський РП КВІ, *подала до ТОВ «Фоззі-Фуд» заяву і необхідні документи для працевлаштування, та у період з 28.11.2013 року по 23.05.2014 року згідно наказу № 289/МПД 181 К від 28.11.2013 року займала посаду завідувача відділу ТОВ «Фоззі-Фуд» (курсив наш – О.Ч.)* та відповідно до своєї посадової інструкції від 28.11.2013 року та договору про повну матеріальну відповідальність від 28.11.2013 р., а саме: п. 1.3 «вести облік, складати і подавати в установленому порядку товарно-грошові та інші звіти про рух і залишки доручених йому матеріальних цінностей», п. 1.4 «ознайомитися та додержуватися інструкції, правил, нормативів приймання, зберігання, обробки, перевезення, передачі, продажу/відпустку матеріальних цінностей», була матеріально-відповідальною особою та несла повну матеріальну відповідальність перед ТОВ «Фоззі-Фуд», тобто ухилилася від позбавлення права обіймати певні посади згідно вироку суду [20].

Подача заяви та працевлаштування – дії. Особа, всупереч рішення суду шляхом дій вчинила злочин, передбачений ч. 1 ст. 389 КК України. Інша річ, якби вона вже працювала на даній посаді та, всупереч рішення суду, продовжила її займати, як, наприклад, у ситуації, описаній у вироку Автозаводського районного суду м. Кременчука Полтавської області від 21.11.2014 року по

справі № 524/8880/14-к. Відтак, згідно з обвинувальним актом, ОСОБА_1 обвинувачується у тому, що вона будучи засудженою згідно вироку Кременчуцького районного суду від 09.08.2013 року до додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати посади, пов'язані з організаційно-розпорядчими та адміністративно-господарськими функціями строком на 1 рік і ознайомленою з порядком і умовами відбуття даного покарання, *продовжила займати посаду голови газопобутового обслуговуючого кооперативу «Озраско-вогник», що є посадою яка пов'язана з організаційно-розпорядчими та адміністративно-господарськими функціями (курсив наш – О.Ч.)* [17].

Без сумніву, таке залишення на посаді є злочинною бездіяльністю. Особа не вчинила жодних дій, чим ухилилася від покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади.

Якщо ж керуватись думкою, що особа не виконала обов'язок щодо відбування покарання, встановлений судом, а таке порушення апіорі відноситься до бездіяльності (так як невиконання – це бездіяльність), то подібний принцип порушує окреслену юридичну концепцію визнання поняття дії у вигляді конкретного акту активної суспільно небезпечної, протиправної поведінки [15, с. 629].

Отже, питання форми діяння в об'єктивній стороні складу злочину у вигляді ухилення від відбування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатись певною діяльністю є дискусійною та залежить від оперування змісту термінів «дія» та «бездіяльність». На нашу думку, даний злочин може бути вчинений як шляхом дії, так і бездіяльності. При цьому керуємося не тільки власними умовиводами та припущеннями, але і судовою практикою.

Що стосується ухилення від відбування покарання у виді громадських робіт, то, на перший погляд, даний злочин може бути вчинено виключно шляхом бездіяльності. Однак, для того аби остаточно стверджувати подібне необхідно розібратися зі змістом цього ухилення. Згідно ч. 3 ст. 40 КВК, ухиленням від відбування покарання у виді громадських робіт є:

1) систематичне невиконання встановлених обов'язків, порушення порядку та умов відбування покарання, а також притягнення до адміністративної відповідальності за правопорушення, які були вчинені після письмового попередження;

2) невихід більше двох разів протягом місяця на громадські роботи без поважних причин, а також допущення більше двох порушень трудової дисципліни протягом місяця, поява на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння [106].

Безперечно, невихід на громадські роботи може бути вчинений тільки шляхом бездіяльності (пасивна форма поведінки), однак притягнення до адміністративної відповідальності (вчинення особою відповідного правопорушення), поява в нетверезому стані проявляється у формі дії.

Ч. 6 ст. 46 КВК України передбачає, що ухиленням засудженого від відбування покарання у виді виправних робіт є:

- 1) систематичне невиконання встановлених обов'язків;
- 2) порушення порядку та умов відбування покарання;
- 3) вчинення проступку, за який його було притягнуто до адміністративної відповідальності;
- 4) допущення більше двох разів протягом місяця прогулів, а також більше двох порушень трудової дисципліни протягом місяця або поява на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння [106].

Зміст ухилення від виправних робіт схожий зі змістом ухилення від громадських робіт, тому також вважаємо, що дане діяння може виражатися як у формі дії, так і бездіяльності.

Виходить, всі злочини передбачені ст. 389 КК України, окрім ухилення від сплати штрафу, можуть бути вчинені як шляхом бездіяльності так і дії. Ухилення ж засудженого від сплати штрафу може виражатись тільки у формі бездіяльності.

Перейдемо до розгляду діяння, передбаченого ст. 389¹ КК України. Як зауважують автори 5-го видання підручника «Кримінальне право України: Особлива частина» (за ред. проф. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна), відповідно до ст. 468 КПК особа може бути засуджена вироком суду (ст. 475 КПК України) на підставі угоди: а) про примирення, яка укладається між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим, або б) про визнання винуватості, яка укладається між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим. Згідно зі статтями 471 і 472 КПК до змісту цих угод, окрім іншого, входять і певні зобов'язання, які бере на себе засуджений (щодо розміру і строку відшкодування завданої злочином шкоди або суми грошової компенсації чи вчинення інших дій на користь потерпілого, щодо співпраці у викритті злочину, вчиненого іншою особою, тощо). Умисне невиконання цих умов з боку особи, засудженої на підставі угоди, і може мати наслідком відповідальність за ст. 389¹ КК України [100, с. 601].

Проаналізувавши наявні станом на 07.01.2019 року судові вироки за ст. 389¹ КК України (41 вирок) нами було виявлено, що даний злочин на практиці вчинюється виключно шляхом бездіяльності.

Яскравим прикладом злочинної бездіяльності слугують обставини, описані у вирокі Єланецького районного суду Миколаївської області від

20.09.2018 року по справі № 476/793/17 (номер провадження: 1-кп/476/5/2018), згідно якого Суд визнав доведеним, що обвинувачений ОСОБА_1, будучи засудженим вироком Єланецького районного суду Миколаївської області за ч.1 ст. 125 КК України до покарання у вигляді 200 годин громадських робіт, маючи умисел на невиконання угоди про примирення затвердженої вищевказаним вироком, не вчинив дій спрямованих на її виконання, маючи реальну можливість виконати умови угоди про примирення, *відмовився від відбування покарання (курсив наш – О.Ч.)* у виді 200 годин громадських робіт призначених вищевказаним вироком [24].

Відмова від відбування покарання є бездіяльністю. Такі випадки вже встигли стати «типовими» за доволі невеликий проміжок часу існування ст. 389¹ КК України. Теоретично можливо уявити ситуацію, за якої особа заключає угоду про примирення та отримує судом покарання у вигляді тих самих громадських робіт, однак порушує її шляхом активних дій (допущення більше двох порушень трудової дисципліни протягом місяця, поява на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння тощо). Проте, на сьогоднішній день в судовій практиці подібних випадків не зафіксовано.

В. І. Тютюгін вважає, що об'єктивна сторона цього злочину – пасивна форма поведінки – бездіяльність, яка полягає в ухиленні від виконання (невиконання) угоди за наявності у суб'єкта обов'язку і реальної можливості її виконати [100, с. 601].

Як бачимо, дана думка на сьогоднішній день є обґрунтованою, адже підкріплена судовою практикою.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 390 КК України характеризується діями або бездіяльністю і проявляється у формах: 1) самовільне залишення місця обмеження волі; 2) злісне ухилення від робіт особою, засудженою до обмеження волі; 3) систематичне порушення громадського порядку чи встановлених правил проживання особою, засудженою до обмеження волі (ч. 1 ст. 390 КК України); 4) неповернення до місця відбування покарання особи, яка відбуває покарання у виді обмеження волі, якій було дозволено короткочасний виїзд після закінчення строку виїзду (ч. 2 ст. 390 КК України); 5) неповернення до місця відбування покарання особи, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі, якій було дозволено короткочасний виїзд, після закінчення строку виїзду (ч. 3 ст. 390 КК України) [141, с. 1234-1235].

Згідно ч. 4 ст. 59 КВК України, особи, засуджені до обмеження волі, зобов'язані постійно знаходитися в межах виправного центру під наглядом, залишати його межі лише за спеціальним дозволом адміністрації цього

центру, проживати за особистим посвідченням, яке видається взамін паспорта [106].

На підставі викладеного вище можна зробити висновок, що самовільне залишення місця обмеження волі – це залишення виправного центру без спеціального дозволу адміністрації цього центру.

КВК України передбачає, що особи, засуджені до обмеження волі, зобов'язані сумлінно працювати у місці, визначеному адміністрацією виправного центру. Засуджені до обмеження волі залучаються до суспільно корисної оплачуваної праці за строковим трудовим договором, як правило, на виробництві виправних центрів, а також на договірній основі на підприємствах, в установах чи організаціях усіх форм власності за умови забезпечення належного нагляду за їхньою поведінкою [106].

В даному випадку постає питання щодо змісту діяння у вигляді злісного ухилення від робіт особою, засудженою до обмеження волі. Відповіді на це питання ст. 390 КК України не дає. Втім, примітка до ст. 389² «Злісне ухилення особи від відбування адміністративного стягнення у виді суспільно корисних робіт» передбачає, що під злісним ухиленням особи від відбування адміністративного стягнення у виді суспільно корисних робіт для цілей цієї статті слід розуміти продовження ухилення від відбування суспільно корисних робіт особою, яку притягнуто до адміністративної відповідальності на підставі статті 183-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення, тобто неприбуття до місця виконання суспільно корисних робіт (підприємства, установи, організації) протягом двох днів з дати, визначеної у направленні уповноваженою посадовою особою уповноваженого органу з питань пробації без поважних причин, невихід на суспільно корисні роботи або відмова від виконання роботи, вид якої визначений підприємством, установою, організацією, більше двох разів протягом місяця без поважних причин, а також поява на робочому місці у стані алкогольного, наркотичного або токсичного сп'яніння [102].

Переніши частину цього визначення в площину нашого дослідження можна припустити, що злісне ухилення від робіт особою, засудженою до обмеження волі – це невихід на суспільно корисні роботи або відмова від виконання роботи, вид якої визначений адміністрацією виправного центру, більше двох разів протягом місяця без поважних причин, а також поява на робочому місці у стані алкогольного, наркотичного або токсичного сп'яніння.

До систематичних порушень громадського порядку чи встановлених правил проживання (систематичність передбачає здійснення таких порушень три і більше разів) відносяться, зокрема, куріння тютюнових виробів в недозволених місцях, доставляння і зберігання в приміщеннях, де вони

проживають, предметів, виробів і речовин, перелік яких визначений нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України, вживання спиртних напоїв і пива, наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи інших одурманюючих засобів за місцем проживання, розпивання пива, алкогольних, слабоалкогольних напоїв у заборонених законом місцях або поява у громадських місцях у п'яному вигляді тощо, за які засуджений притягувався до адміністративної відповідальності чи до нього застосовувалися стягнення, передбачені ст. 68 КВК України [135, с. 683].

Що стосується діяння у вигляді неповернення до місця відбування покарання особи, яка відбуває покарання у виді обмеження волі, якій було дозволено короткочасний виїзд після закінчення строку виїзду, зауважимо, що відповідно до ч. 3 ст. 59 КВК України, засудженим може бути дозволено короткочасні виїзди за межі виправного центру за обставин, передбачених законом для осіб, засуджених до позбавлення волі, а також з інших поважних причин у таких випадках:

- 1) за необхідності звернутися в медичний заклад з приводу захворювання чи лікування за наявності відповідного медичного висновку;
- 2) для складання іспитів у навчальному закладі;
- 3) за викликом слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду – на період здійснення кримінального провадження;
- 4) для попереднього вирішення питань трудового і побутового влаштування після звільнення – строком до семи діб, без урахування часу на дорогу;
- 5) у разі необхідності оформлення документів для призначення та виплати пенсії;
- 6) у разі виникнення інших життєво необхідних обставин, які потребують присутності засудженого [106].

Неповернення особи, яка відбуває покарання у виді обмеження волі з такого короткочасного виїзду без поважних причин до місця відбування покарання у строк, встановлений адміністрацією виправного центру і становить об'єктивну сторону злочину, передбаченого ч. 2 ст. 390 КК України.

Що ж стосується діяння у вигляді неповернення до місця відбування покарання особи, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі та якій було дозволено короткочасний виїзд, після закінчення строку виїзду (ч. 3 ст. 390 КК України), то відповідно до ст. 111 КВК України, строк такого виїзду складає не більше семи діб (не включаючи час, необхідний для проїзду в обидва кінці (але не більше трьох діб)). При цьому, дозвіл на такий виїзд надає начальник колонії з урахуванням особи і поведінки засудженого, а підставами такого дозволу можуть слугувати наступні виняткові обставини: смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого; стихійне лихо, що

спричинило значну матеріальну шкоду засудженому або його сім'ї; одержання медичної допомоги, якщо така допомога не може бути надана установою виконання покарань, за наявності відповідного висновку лікаря такої установи [106].

На підставі названого можна стверджувати, що неповернення до місця відбування покарання особи, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі – це неповернення у встановлений начальником колонії строк (але не більше семи діб, не включаючи часу необхідного для проїзду в обидві кінці (не більше трьох діб)) до виправної чи виховної колонії засудженого до позбавлення волі, якому на підставі ч. 1 ст. 111 КВК України був дозволений короточасний виїзд.

Як слушно зазначає А. М. Бойко, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього злочину є місце. Ним у перших чотирьох формах злочину є місце обмеження волі – кримінально-виконавча установа відкритого типу (виправні центри), розташована, як правило, у межах адміністративно-територіальної одиниці відповідно до місця проживання особи, засудженої до обмеження волі, а у п'ятій формі – місце позбавлення волі – відповідна кримінально-виконавча установа закритого типу (виправні колонії мінімального, середнього і максимального рівнів безпеки) [141, с. 1235].

Таким чином, для об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 390 КК України характерні два обов'язкових елементи: діяння (у формі дії або бездіяльності) та місце (обмеження або позбавлення волі).

Об'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст. 390¹ матиме місце лише у випадку попереднього здійснення суб'єктом даного злочину домашнього насильства. Нагадаємо, на початку 2019 року набрала чинності ст. 126¹ «Домашнє насильство»:

Домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи, –

карається громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до двох років.

З наведеної законодавчої новели однозначного розуміння вимагає ознака систематичності, оскільки тільки при її наявності може мати місце єдиний злочин, що може потягнути за собою застосування обмежувальних заходів до сімейних дебоширів.

Ознака «систематичність» для об'єктивної сторони будь-якого складу злочину є «обтяжуючою» обставиною для правозастосовника, оскільки йому потрібно встановити не тільки кількісну (три і більше) її характеристику, а й якісну (всі вчинені діяння повинні бути тотожними та об'єднані спільним умислом). Тільки врахування всіх цих особливостей може полегшити застосування норм кримінального закону і, як наслідок, сприяти відновленню порушених прав потерпілого [194, с. 431].

Отже, саме кількісна характеристика (три і більше) у поєднанні із якісною (єдиний злочинний умисел щодо постійного вчинення домашнього насильства) складають зміст систематичності у складі злочину, передбаченого ст. 126¹ КК України, оскільки одиничні такі діяння є незлочинними, і лише їх сукупність складає продовжуваний злочин.

Наведе підтверджується результатами інтерв'ювання близько 200 працівників Національної поліції України (слідчих, оперуповноважених, дільничних офіцерів поліції та патрульних), які проходили курси підвищення кваліфікації та спеціалізації у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ протягом січня-лютого 2018 років та в цілому представляють всю країну – на окремих осіб чоловічої статті складають по 10-20 протоколів про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 173² Кодексу України про адміністративні правопорушення «Домашнє насильство».

В Україні за даними досліджень близько 70% жінок зазнають різноманітних форм сімейного насильства. До 35% неповнолітніх систематично застосовуються жорстокі форми покарання, майже половина усіх випадків зґвалтувань, більше третини усіх навмисних убивств і злочинів із нанесенням тяжких тілесних ушкоджень вчиняються в сім'ї [61, с. 226].

У Законі України № 2229-VIII від 07.12.2017 «Про запобігання і протидію домашньому насильству» зазначається, що «домашнє насильство – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь» [158].

Враховуючи той факт, що домашнє насильство в Україні буде злочином невеликої тяжкості, то можемо припустити, що у кожному випадку притягнення до кримінальної відповідальності за такий продовжуваний злочин суди будуть

застосовувати певні обмежувальні заходи, а отже їх невиконання також матиме місце.

Для того, аби встановити об'єктивну сторону злочину у вигляді невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників (ст. 390¹), необхідно розібратися зі змістом цих понять.

Відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 1 Закону України від 07.12.2017 № 2229-VIII «Про запобігання та протидію домашньому насильству», обмежувальний припис стосовно кривдника – встановлений у судовому порядку захід тимчасового обмеження прав чи покладення обов'язків на особу, яка вчинила домашнє насильство, спрямований на забезпечення безпеки постраждалої особи [158].

Щоб зрозуміти сутність цих обмежень прав чи покладання обов'язків на кривдника, розглянемо їх види. Ч. 2 ст. 26 названого нормативно-правового акту передбачає, що обмежувальним приписом визначаються один чи декілька таких заходів тимчасового обмеження прав кривдника або покладення на нього обов'язків:

1) заборона перебувати в місці спільного проживання (перебування) з постраждалою особою;

2) усунення перешкод у користуванні майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності або особистою приватною власністю постраждалої особи;

3) обмеження спілкування з постраждалою дитиною;

4) заборона наближатися на визначену відстань до місця проживання (перебування), навчання, роботи, інших місць частого відвідування постраждалою особою;

5) заборона особисто і через третіх осіб розшукувати постраждалу особу, якщо вона за власним бажанням перебуває у місці, невідомому кривднику, переслідувати її та в будь-який спосіб спілкуватися з нею;

6) заборона вести листування, телефонні переговори з постраждалою особою або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб [158].

Таким чином, на сьогоднішній день існує шість видів обмежувальних приписів, за невиконання яких особу можуть притягнути до кримінальної відповідальності за ст. 390¹ КК України. Однак для, того, щоб встановити відповідність даного злочину предмету нашого дослідження необхідно зрозуміти порядок його видання.

Ч. 8 ст. 26 Закону України від 07.12.2017 № 2229-VIII «Про запобігання та протидію домашньому насильству» зазначає, що порядок видачі судом обмежувального припису визначається Цивільним процесуальним кодексом

України [158]. Стаття ж 350¹ Цивільного процесуального кодексу України закріплює, що заява про видачу обмежувального припису подається до суду за місцем проживання (перебування) особи, яка постраждала від домашнього насильства або насильства за ознакою статі, а якщо зазначена особа перебуває у закладі, що належить до загальних чи спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб, – за місцезнаходженням цього закладу [193].

Через те, невиконання обмежувального припису не відноситься до злочинів у вигляді невиконання рішень суду саме в кримінальному провадженні.

Що стосується обмежувальних заходів, то згідно ч. 1 ст. 91¹ КК України, в інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням з підстав, передбачених цим Кодексом, від кримінальної відповідальності чи покарання, суд може застосувати до особи, яка вчинила домашнє насильство, один або декілька обмежувальних заходів, відповідно до якого (яких) на засудженого можуть бути покладені такі обов'язки:

1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства;

2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності;

3) заборона наблизитися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин;

4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб;

5) направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми [102].

Дані заходи за своїм змістом є майже аналогічними з обмежувальними приписами, що були розглянуті нами вище (відмінність складає наявність серед приписів усунення перешкод у користуванні майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності або особистою приватною власністю постраждалої особи та заборона особисто і через третіх осіб розшукувати постраждалу особу, якщо вона за власним бажанням перебуває у місці, невідомому кривднику, переслідувати її та в будь-який спосіб спілкуватися з нею, а серед заходів – направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми), однак підкреслимо, що вони застосовуються саме в рамках кримінального провадження. Тому, їх невиконання є злочином, який охоплюється предметом нашого дослідження.

Ознайомившись зі змістом перших чотирьох видів обмежувальних заходів стає зрозумілим, що вони являють собою заборону певних дій, тому, цілком логічно, що їх невиконання можливо лише шляхом дії.

Відмітимо наявність у даному списку п'ятого обмежувального заходу – направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми. Нагадаємо, непроходження програми для кривдників прямо передбачено в ч. 1 ст. 390¹ як злочин. Таке виокремлення окремого виду обмежувального заходу (знову ж таки, спираючись на ч. 1 ст. 91¹ КК України), на перший погляд, виглядає недоречним, адже безпідставно розширює диспозицію статті.

Для того аби встановити сутність злочину у вигляді непроходження програми для кривдників слід визначити зміст даного поняття.

Відповідно до п. 6 ст. 1 Закону України від 07.12.2017 № 2229-VIII «Про запобігання та протидію домашньому насильству» кривдником є особа, яка вчинила домашнє насильство у будь-якій формі, а п. 10 ст. 1 даного законодавчого акту вказує, що програма для кривдника – комплекс заходів, що формується на основі результатів оцінки ризиків та спрямований на зміну насильницької поведінки кривдника, формування у нього нової, неагресивної психологічної моделі поведінки у приватних стосунках, відповідального ставлення до своїх вчинків та їх наслідків, у тому числі до виховання дітей, на викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків.

Згідно ст. 28 кривдника може бути направлено судом на проходження програми для кривдників на строк від трьох місяців до одного року у випадках, передбачених законодавством. При цьому кривдник повинен мати можливість відвідувати програму для кривдників за власною ініціативою на добровільній основі. У разі ж неявки кривдника для проходження програми для кривдників або ухилення від проходження програми без поважних причин суб'єкти, відповідальні за виконання програм для кривдників, надають протягом трьох робочих днів письмове повідомлення про це уповноваженому підрозділу органів Національної поліції України для вжиття заходів. Притягнення кривдника до відповідальності за непроходження програми для кривдників не звільняє його від обов'язку пройти таку програму [158].

Невиконання програми для кривдників, безперечно, несе суспільну небезпеку та не дарма розглядається як злочин. Однак під час дослідження даного злочину все ще залишається питання щодо доцільності виокремлення в диспозиції даного злочину окремо від невиконання обмежувальних заходів, складовою частиною яких ця програма є. На нашу думку, аргументована відповідь на нього все ж таки є. Річ у тому, що ст. 39¹ КУпАП передбачає

«Направлення на проходження програми для особи, яка вчинила домашнє насильство чи насильство за ознакою статі» передбачає, що у разі вчинення домашнього насильства чи насильства за ознакою статі суд під час вирішення питання про накладення стягнення за адміністративне правопорушення має право одночасно вирішити питання про направлення особи, яка вчинила домашнє насильство чи насильство за ознакою статі, на проходження програми для таких осіб, передбаченої Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» чи Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [87].

Повертаючись до визначення поняття «кривдника», закріпленого в Законі України від 07.12.2017 № 2229-VIII «Про запобігання та протидію домашньому насильству» стає зрозумілим, що ст. 39¹ передбачає можливість направлення особи для проходження програми для кривдників і в рамках адміністративного провадження.

Тому, на нашу думку, законодавець у змісті диспозиції ст. 390¹ не дублює злочин у вигляді невиконання програми для кривдника, а акцентує увагу на тому, що кримінальна відповідальність передбачена як за невиконання обмежувального заходу у вигляді проходження програми для кривдника (в рамках кримінального провадження) так і за невиконання програми для кривдника, яка була призначена в рамках адміністративного провадження.

На підставі вищевикладеного можна зробити висновок про те, що до злочинів у вигляді невиконання рішень суду саме у кримінальному провадженні відноситься виключно невиконання обмежувальних заходів. Невиконання ж обмежувальних приписів та непроходження програми для кривдників (не як вид обмежувального заходу) відносяться до злочинів у вигляді невиконання рішень суду у цивільному та адміністративному провадженнях.

В той же час для подолання можливих помилок та конкретизації диспозиції ст. 390¹ пропонуємо викласти її в такій редакції:

«Стаття 390¹. Невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для особи, яка вчинила домашнє насильство чи насильство за ознакою статі

Умисне невиконання обмежувальних заходів, передбачених статтею 91-1 цього Кодексу, або умисне невиконання обмежувальних приписів, або умисне ухилення від проходження програми для особи, яка вчинила домашнє насильство чи насильство за ознакою статі, щодо якої такі заходи застосовані судом, -

караються арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до двох років».

Використання аналогічної з КУпАП назви програми, дозволить чітко розмежувати обмежувальних захід у вигляді направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми від рішення суду в адміністративному провадженні у вигляді направлення на проходження програми для особи, яка вчинила домашнє насильство чи насильство за ознакою статі. Таке розмежування дозволить уникнути можливих непорозумінь та зніме всі питання щодо можливості притягнення особи до кримінальної відповідальності за ст. 390¹ за невиконання рішення суду в адміністративному провадженні.

Що стосується самого діяння у вигляді невиконання обмежувального заходу у виді непроходження програми для кривдників або пробаційної програми, то, на нашу думку, воно можливе як шляхом дії (наприклад, вчинення дій, спрямованих на зрив занять) так і бездіяльності (нез'явлення на заняття).

Отже, нами встановлено, що умисне невиконання обмежувальних заходів, передбачених статтею 91¹ КК України, як правило, можливо лише шляхом дії. Виключення становить обмежувальний захід у вигляді направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми. Невиконання його теоретично можливо як шляхом дії, так і бездіяльності.

2.3. Суб'єкт злочинів, пов'язаних із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні

Невиконання рішення суду як незалежної гілки державної влади України набуває катастрофічних масштабів для майбутнього кожного із нас. Засоби масової інформації (далі – ЗМІ) все частіше повідомляють про випадки самосуду як наслідок зневіри громадян до держави та її здатності сприяти захисту порушених прав і свобод або відновлення порушеного права. На жаль, навіть рішення суду у кримінальному провадженні все частіше не виконуються – засуджені ухиляються від відбування призначеного їм покарання, що, у свою чергу, зводить нанівець досягнення його цілей.

За офіційними даними Державної судової адміністрації України, протягом 2017 року за вчинення злочину, передбаченого ч.ч. 1-3 ст. 382 КК України (невиконання судового рішення), засуджено 44 особи (з урахуванням невиконання всіх рішень судів), 2016 рік – 69 осіб, 2015 рік – 88 осіб, 2014 рік – 160 осіб, 2013 рік – 143 особи; 2012 рік – 143 особи, 2011 – 133 особи; за ст. 389 КК України (ухилення від покарання, не пов'язаного із позбавленням волі) – 613 осіб, 2016 рік – 735 осіб, 2015 рік – 799 осіб, 2014 рік – 1018 осіб, 2013 рік – 1394 особи; 2012 рік – 1581 особа, 2011 – 1216 осіб; за ст. 389¹ КК України (умисне невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості з 2013 року) – 6 осіб, 2016 рік – 10 осіб, 2015 рік – 15 осіб, 2014 рік – 20 осіб, 2013 рік – 4 особи; за ст. 390 КК України (ухилення від покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі) – 51 особу, 2016 рік – 23 особи, 2015 рік – 30 осіб, 2014 рік – 49 осіб, 2013 рік – 60 осіб; 2012 рік – 89 осіб, 2011 – 58 осіб; за ст. 390¹ КК України (невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників з 2019 року) – 0 (враховуючи той факт, що стаття вступила в силу лише 11 січня 2019 року).

Як бачимо, в цілому кількість засуджених за невиконання рішення суду у кримінальному провадженні має тенденцію до зниження. Разом з тим, для правового забезпечення охорони виконання рішень судів, пов'язаних із нововведеннями до кримінального та кримінального процесуального законодавства, КК України доповнено двома новими статтями 2013 та 2017 року. Можливо, відповідь на таку дисгармонію по зменшенню застосування розглядуваних статей при криміналізації нових суспільно небезпечних діянь знайдемо саме у характеристиках тих осіб, які їх вчиняють. Особливої актуальності цьому надає рішення ЄСПЛ щодо визнання невиконання рішення судів в Україні системною проблемою.

Відаючи належне вченим, праці яких є підґрунтям для нашого дослідження, прийнятий КПК України 2012 року, ратифікація Україною Конвенції Ради Європи «Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [90] та зміни у КК України, що прийняті відповідно до вказаних нормативно-правових актів, вимагають свого нового осмислення з точки зору кримінально-правових ознак суб'єктів відповідних злочинів та ознак осіб злочинців, які їх вчиняють.

Отже, розглянемо суб'єктів злочинів, пов'язаних із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні (ст.ст. 382, 389, 389¹, 390, 390¹ КК України), але перед цим черговий раз підкреслимо, що без виконання законних судових рішень реформа судової гілки влади не буде успішною, а українці не матимуть гарантій верховенства права. Проблема невиконання судових рішень ставить під сумнів всю судову реформу і гарантії верховенства права в Україні. Для України питання невиконання судових рішень є історичною проблемою, яка була висвітлена ЄСПЛ. Рада Європи дуже серйозно ставиться до ситуації, яка визначена у вже згаданій нами справі «Бурмич та інші проти України», адже й нині пілотне рішення «Іванов та інші проти України» не виконане повністю. Тільки спільними зусиллями ми зможемо знайти вихід з ситуації, яка склалася. Це стосується і питання історичної заборгованості, і питання ліквідації підстав, які генерують нові рішення проти держави. Державна казначейська служба виконала у 2013 році 8143 рішень ЄСПЛ, у 2014 – 4000 рішень, у 2015 році – 7468, у 2016 році – 7157 рішень. А вже минулого року за 9 місяців було виконано 30 тисяч рішень, тобто більше, ніж на попередні 4 роки разом. Уряд України перебуває у постійному пошуку належного механізму забезпечення виконання рішень Європейського суду з прав людини. Такий механізм має складатися з 2 елементів – загального подолання проблеми невиконання судових рішень та підмеханізму виконання заяв, які увійшли до рішення у «справі Бурмича». Є низка пропозицій, які вже напрацювали спеціалісти. Серед них – ліквідація законодавчих норм, які вводять мораторій на відчуження майна, збільшення обсягів фінансування виплат за рішеннями національних судів до 1 млрд. грн., збільшення розміру відшкодування за тривале невиконання з 3 до 10% від присудженої суми, але не більше 1 мінімальної заробітної плати. Таке відшкодування покращило б ситуацію позивачів, чий позовні вимоги становлять менше 37 тисяч гривень – це здебільшого вимоги щодо соціальних виплат. З іншого боку вони не допустять несправедливого збагачення щодо осіб, які подавали господарські позови [72].

Переходячи безпосередньо до розгляду суб'єкта злочину зазначимо, що він є обов'язковою ознакою будь-якого злочину. Зрозуміло, що без нього

відсутній і сам злочин, адже саме суб'єкт є ключовою фігурою, яка породжує інші обов'язкові елементи складу злочину або посягає на них.

Питання розуміння сутності поняття «суб'єкт злочину» пройшло довгий шлях еволюції. Провівши ряд досліджень в зазначеній науковій сфері М. О. Дьяконов дійшов висновку, що в історії були поширені випадки визнання суб'єктом злочину навіть тварин чи неживих істот. Як вказував вчений, дикуни карали за заподіяну шкоду звірів та навіть предмети: помста тигру, розрубання дерева за вбивство тощо. Подібні випадки мали місце і на більш пізніх етапах історії. Наприклад, в Англії застосовувалась страта півня за виклювані очі дитині; або конфіскація колеса, що роздавило когось. В Середні віки відомий цілий ряд процесів проти тварин як на світських судах, так і на духовних у XIV-XVI ст. ст. Так, у Франції на лаві підсудних фігурували свині та бики, а сам суд проходив за всією формою. Бики засуджувалися до повішення за задні копита. А в 1474 р. півень засуджений до спалення за те, що нібито зніс яйце. В католицьких церковних судах процеси проти мишей, саранчі і т. д. проводились ще більш урочисто та припадали навіть на початок XVIII ст. Винні засуджувалися до анафеми, після трьохразового повішання. Зустрічаються постанови про кримінальну відповідальність тварин і у німецькому праві XIV-XV ст.ст. [63, с. 4].

Зрозуміло, що на сьогоднішній день подібні підходи викликають подив і непорозуміння та не можуть існувати в розвиненій правовій державі. Враховуючи сутність інших обов'язкових ознак складу злочину логічним є твердження про те, що суб'єктом злочину виступає виключно людина.

До подібних висновків дійшли і П. С. Берзін та В. О. Гацелюк, зазначивши, що з розвитком людства визначення того, хто вчинив злочин і підлягає за нього певному покаранню, проходило відому «еволюцію» (починаючи із тварин, які заподіювали шкоду господарству, і закінчуючи неживими предметами, що заподіювали шкоду людині, закликали до певних вчинків (наприклад, повстання) і навіть (в епоху середньовіччя) були залучені до чаклунства і потойбічних сил. Проте визнання на певному етапі розвитку кримінального права злочином діяння саме як вольового акту фактично «звучило» зміст суб'єкта злочину лише до людини (фізичної особи), наділеної «відповідальною волею», що виключало кримінальну відповідальність однієї людини за дії іншої (наприклад, батьків за дітей). Отже, на теоретичному і нормативному рівнях виникали питання, пов'язані з визначенням ознак суб'єкта злочину, їх змістовною характеристикою, а саме: про поняття «особистої відповідальності суб'єкта», здатність юридичної особи вчиняти злочин, доцільність притягувати до кримінальної відповідальності батьків за вчинки дітей, господарів за заподіяну тваринами шкоду, керівників підприємств за виробництво і

реалізацію шкідливої продукції, жебраків за шкоду, заподіяну потребою прогледувати себе, тощо [8, с. 144-145].

На сьогоднішній день наука кримінального права зробила багато кроків уперед в питанні розуміння та визначення суб'єкта злочину як обов'язкової ознаки складу злочину. Із всіх елементів складу злочину чи не «найспокійнішим» у проблемно-теоретичному сенсі є саме суб'єкт. У той час, коли не вщухають дискусії з приводу об'єктивної та суб'єктивної сторін і, особливо, об'єкта злочину, проблема суб'єкта практично випала з поля зору теорії кримінального права. Її ніби не існує взагалі. Все, що пов'язане із суб'єктом як елементом складу злочину почало сприйматись в теорії та практиці боротьби зі злочинністю аксіоматично, без найменшого натяку на критику. Винятком є лише питання про юридичну особу як суб'єкт злочину, котре виникло досить недавно [108, с. 17-18].

Такий науковий консенсус призвів до законодавчого закріплення терміну «суб'єкт злочину». Відповідно до ч. 1 ст. 18 КК України, суб'єктом злочину є фізична, осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого може наступати кримінальна відповідальність [102].

Дане визначення стосується суб'єкта злочину в цілому, однак існують і спеціальні суб'єкти злочинів. В. В. Севрюков та О. Р. Полегенька вказують, що ознаки спеціального суб'єкта завжди доповнюють загальне поняття, і тому є додатковими. Серед ознак спеціального суб'єкта можна виокремити такі: 1) він завжди є представником певної соціальної групи, що сформувалася за певною ознакою; 2) спеціальний суб'єкт як категорія і правове явище в теорії і на практиці слугує розширенню або обмеженню змісту загального суб'єкта; 3) спеціальний суб'єкт відрізняється здатністю мати конкретні права і обов'язки на рівні окремих соціальних груп, які регулюються різними галузями права [163, с. 292].

Отже, суб'єкти умовно можна поділити на загальні та спеціальні. Втім, досліджуючи навіть спеціальних суб'єктів злочинів, ознаки загального все одно виступають базисом, з якого доцільно розпочинати наукове дослідження, адже будь-який спеціальний суб'єкт повинен відповідати цим ознакам.

Поняття суб'єкта злочину в цілому відповідає вимогам практики застосування кримінального закону і на сьогодні воно законодавчо закріплене в КК України в окремому розділі. Більше того, законодавець виділяє три групи загальних ознак, що характеризують суб'єкт злочину:

- фізична особа;
- досягнення на момент вчинення злочину встановленого віку;
- осудність [4, с. 142].

Такий законодавчий набір ознак суб'єкта злочину не може стати основою розробки відповідних запобіжних заходів злочинів як одного із завдань КК України. Цю роль покликані виконувати ознаки особи злочинця.

А. П. Закалюк свого часу цілком слушно вказав на те, що особа злочинця – це сукупність соціально-типових ознак, які сформувалися у процесі неблагополучного соціального розвитку особи, відрізняються своєю суспільною неприйнятністю та крайньою формою останньої – суспільною небезпечністю, обумовлюють криміногенну мотивацію та кримінальну активність особи, безпосередньо спричиняють вчинення злочину. Особистість злочинця – це соціальний зміст його особи, який відіграє зазначені функціональні ролі за участю індивідуальних властивостей останньої, чим і обумовлюються індивідуалізація процесів її реалізації у конкретних злочинних проявах [68, с. 239].

Отже, розглянемо кримінально-правові ознаки суб'єкта злочинів, пов'язаних із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні (ст.ст. 382, 389, 389¹, 390 та 390¹ КК України). Одразу зазначимо, що рішення судів можуть не виконувати і юридичні особи, тому це питання потребує свого окремого дослідження. Ми виходимо з того, що тільки людина як фізична особа може вчиняти невиконання судового рішення у кримінальному провадженні. З приводу характеристики таких осіб дані наступні.

Вік як обов'язкова кримінально-правова ознака суб'єкта розглядуваних злочинів.

Згідно з ч. 1 ст. 22 КК України, кримінальній відповідальності підлягають особи, яким на момент вчинення злочину виповнилося 16-ть років. Ч. 2 ст. 22 КК України передбачає виключний перелік складів злочинів, за вчинення яких відповідальність настає з 14-ти років – розглядуваних нами статей кримінального закону у цій нормі не виявлено, що свідчить про те, що кримінальна відповідальність за невиконання рішення суду у кримінальному провадженні настає з 16-ти років. Разом з тим, враховуючи нову ст. 390¹ КК України, зазначимо, що суб'єктом цього злочину з 11 січня 2019 року буде один з подружжя чи колишнього подружжя або інша особа, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах та досягла 18-річного віку. Така особа систематично вчиняє домашнє насильство (ст. 126¹ КК України), визнана судом винуватою у його вчиненні, до неї застосовано один або декілька обмежувальних заходів (ч. 1 ст. 91¹ КК України) та вона їх не виконує. За ст.ст. 382, 389, 389¹, 390 КК України – винятків по віку не має – 16-ть років.

В кримінальному праві України вік здебільше розглядають як ознаку суб'єкта злочину. Законодавче визначення віку суб'єкта злочину обмежується кількісним визначенням мінімальної вікової межі, з якої може наставати

кримінальна відповідальність, а саме – передбаченням, з якого віку може наставати кримінальна відповідальність та за які злочини. Проте це законодавче положення торкається тільки суб'єкта злочину, хоча вік тісно взаємозв'язаний і з кримінально-правовим статусом потерпілого від злочину. Вікові суб'єкта злочинну присвячені норми ст. 22 КК України, а також частково стосуються норми статей Особливої частини (ст.ст. 131, 132, 285, 304, 335, 336 КК України та інші) [153, с. 390-391].

Осудність як обов'язкова кримінально-правова ознака суб'єкта розглядуваних злочинів.

Відповідно до ч. 1 ст. 19 КК України, осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними.

Осудність не можна вважати передумовою вини. Проте так само не можна стверджувати, що осудність та вина – не пов'язані між собою поняття. Співвідношення між ними можна назвати співвідношенням форми та змісту, де осудність становить зміст, а вина – форму. Різні комбінації свідомості та волі як окремих елементів осудності утворюють різні модифікації вини – її види. Осудність не існує поза виною. При цьому осудність має кримінально-правове значення лише тоді, коли вона оформилася у конкретному виді вини, з яким законодавець пов'язує настання кримінальної відповідальності за певний злочин [14, с. 255].

Осудність – це самостійна категорія кримінального права, вона не є дзеркальним відображенням неосудності, володіє своїми конкретними ознаками і є підставою настання кримінальної відповідальності суб'єкта за вчинений злочин. У зв'язку з цим осудність має знайти більш змістовне понятійне відображення в новому кримінальному законодавстві [117, с. 50].

У зв'язку із цим зазначимо, що жадного випадку визнання особи неосудною під час чи після невиконання рішення суду у кримінальному провадженні нами не виявлено.

У ст. 20 КК України «Обмежена осудність» закріплено, що підлягає кримінальній відповідальності особа, визнана судом обмежено осудною, тобто така, яка під час вчинення злочину, через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними. Визнання особи обмежено осудною враховується судом при призначенні покарання і може бути підставою для застосування примусових заходів медичного характеру.

Тлумачення і застосування кримінально-правової норми, пов'язаної з обмеженою осудністю, у КК України 2001 р. викликає значні труднощі як серед юристів-практиків, так й в експертному середовищі, де кримінально-

релевантний стан психіки (юридичні критерії оцінки) законодавцем сформульовано далеко від реалій [117, с. 76].

Враховуючи викладене, окремого дослідження потребує питання наявності певних психічних відхилень у осіб, які не виконують рішення суду у кримінальному провадженні, оскільки відповідно до статистичних даних Міністерства юстиції України в період 2004-2017 роки засуджені з психічними відхиленнями в межах осудності та обмеженої осудності серед загальної кількості, осіб, засуджених до позбавлення волі на певний строк становили від 7% до 12%. В середньому кожна десята особа, яка тримається в установі виконання покарань має порушення психіки. Необхідно враховувати також доволі чисельну категорію осіб, засуджених до такого виду кримінального покарання як позбавлення волі на певний строк (судами призначається покарання у виді позбавлення волі на певний строк від 20,4% до 26,5%, від загальної кількості засуджених осіб, тобто кожній четвертій, в окремі роки п'ятій особі).

Стан сп'яніння як факультативна ознака суб'єкта злочинів, пов'язаних із невиконанням рішення суду у кримінальному провадженні.

Згідно зі ст. 21 КК України, особа, яка вчинила злочин у стані сп'яніння внаслідок вживання алкоголю, наркотичних засобів або інших одурманюючих речовин, підлягає кримінальній відповідальності.

Очевидно, що поведінка людини, яка перебуває у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, помітно відрізняється від поведінки у тверезому стані. Не викликає сумніву й те, що нетверезий стан стимулює антисуспільну поведінку людини; зловживання алкоголем, вживання наркотиків приводить до загальної деградації особистості й формування антисуспільного напрямку в її поведінці. В подібних випадках іноді навіть виникає необхідність у призначенні судово-психіатричної експертизи з тим, щоб впевнитись, що певні аномалії психічної діяльності в таких осіб не викликали хворобливих розладів психіки, не досягли того рівня, який визначає наявність медико-біологічного критерію неосудності. Проте при фізіологічному або наркотичному сп'янінні питання щодо призначення такої експертизи, як правило, не виникає [147, с. 85].

В. М. Бурдін, який дослідив проблеми кримінальну відповідальність за злочини, вчинені у стані сп'яніння, дійшов висновку про виключення ст. 21 та п. 13 ст. 67 КК України – норми про кримінальну відповідальність за злочини, вчинені у стані сп'яніння внаслідок вживання алкоголю, наркотичних засобів або інших одурманюючих речовин та вчинення злочину у стані сп'яніння як обставина, що обтяжує покарання відповідно [13, с. 152]. З такої пропозицією нам важко погодитися.

Враховуючи той факт, що не виконувати рішення суду у кримінальному провадженні можуть тільки засудженні, яким призначено певний вид покарання (або обмежувальний захід), то слід вести мову про спеціального суб'єкта злочину.

Вище ми зазначали, що суб'єкти злочину можуть бути загальними або спеціальними. У ч. 2 ст. 18 КК України передбачено, що спеціальним суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа.

Спеціальним суб'єктом злочину є суб'єкт злочину, який має спеціальні (додаткові) ознаки, що передбачені у статтях Загальної та Особливої частини КК України та інших нормативних актах, притаманні суб'єкту на момент вчинення злочину і визначають його як особу, яка несе кримінальну відповідальність за той злочин, який може вчинити тільки ця особа. Спеціальні ознаки суб'єкта злочину, що передбачені диспозицією статті Особливої частини КК України або впливають з її змісту, є такими у складі злочину лише за умови їх конструктивної сумісності з об'єктом та об'єктивною стороною складу злочину [7, с. 4].

Таким чином, отримані результати свідчать про те, що суб'єкт злочинів, пов'язаних із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні відноситься до спеціальних.

2.4. Суб'єктивна сторона злочинів, пов'язаних із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні

Встановлення суб'єктивної сторони будь-якого складу злочину завжди викликає найбільше проблем, тому що на відміну від інших обов'язкових елементів складу злочину вона не лежить на поверхні, не відображається в об'єктивній дійсності, а фактично перебуває в голові злочинця, в його думках, почуттях, мозкових процесах.

Не дивлячись на описану складність, суб'єктивна сторона складу злочину вельми важлива. Доречними виглядають роздуми Д. І. Лопашук про те, що ця обов'язкова ознака має важливе юридичне значення, оскільки вона є елементом складу злочину і являє собою частину основи кримінальної відповідальності – відмежовує злочин від не злочину. Крім того, за допомогою суб'єктивної сторони розмежовують склади злочину, які подібні за своїми об'єктивними сторонами (наприклад, умисне вбивство і вбивство через необережність). Зміст суб'єктивної сторони значною мірою визначає ступінь суспільної небезпеки як вчиненого діяння, так і суб'єкта злочину, а отже, характер відповідальності і розмір покарання [120, с. 196].

Отже, роль суб'єктивної сторони є дуже значною та не обмежується її формальною «обов'язковістю». Враховуючи описану вище важливість цього обов'язкового елементу складу злочину та, водночас, складність встановлення, стає зрозумілим, що вона потребує особливої уваги.

Як було сказано вище, суб'єктивна сторона злочину – це його внутрішня ознака. Процеси, що відбуваються у психіці людини, поділяються на інтелектуальні, емоційні та вольові. Вони існують у тісній нерозривній єдності, але їх окреме дослідження має велике значення для правильного встановлення суб'єктивної сторони складу злочину [11, с. 398].

Зрозуміло, що суб'єктивна сторона злочину – це певний комплекс процесів, що протікають в голові у злочинця. Втім, таке її розуміння є доволі поверхневим та потребує пошуку більш точного науково обґрунтованого визначення цієї ознаки складу злочину.

Думається, враховуючи предмет нашого дослідження та певну обмеженість обсягу роботи доцільно зупинитися на найбільш поширеному, на сьогоднішній день, визначенні суб'єктивної сторони складу злочину – це внутрішня сторона злочину, тобто психічна діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості та волі до суспільно небезпечного діяння, котре нею вчиняється, і до його наслідків. Зміст суб'єктивної сторони складу злочину характеризують певні юридичні ознаки: вина, мотив та мета вчинення злочину.

Вони тісно пов'язані між собою, проте їх зміст і значення у кожному випадку вчинення злочину є різними [99, с. 159].

Серед цих елементів суб'єктивної сторони складу злочину виділяється вина, яка є обов'язковою для будь-якого злочину. Інші ж ознаки (мотив, мета) є обов'язковими лише для окремих складів злочинів, передбачених КК. За загальним же правилом вони є факультативними.

В науці кримінального права вчені не завжди виділяють виключно названі три елементи суб'єктивної сторони. Як зазначають В. В. Шаблистий та О. А. Галемін, суб'єктивна сторона складу злочину є внутрішнім проявом вчиненого діяння, якому притаманні вина (єдина обов'язкова ознака), мотив і мета, а окремі вчені додатково виділяють ще і емоційний стан злочинця [202, с. 93].

Отже, до трьох попередніх елементів суб'єктивної сторони досить часто додають четвертий – емоційний стан. Доцільність такого кроку є дискусійною та викликає ряд спорів в науковому середовищі.

Ус О. В. акцентує увагу на тому, що необхідність додавання емоційного стану до факультативних ознак суб'єктивної сторони складу злочину автори обґрунтовують тим, що будь-який злочин особа здійснює, знаходячись у певному емоційному стані, під впливом певних емоцій – страх покарання, співчуття до потерпілого, жалість, сильне душевне хвилювання тощо. Більшість цих емоцій перебувають за межами складу злочину, однак деяким із них закон все ж таки надає кримінально-правове значення. Так, відповідно до статей 116 і 123 КК стан сильного душевного хвилювання виконує істотну роль у формуванні мотиву вчинення вбивства і спричинення тяжких тілесних ушкоджень, а тому входить до змісту суб'єктивної сторони складу злочину. Як зазначається в науковій літературі, емоції характеризують психічний стан особи, але не її психічне ставлення до діяння та наслідків [188, с. 78-79].

Безперечно, емоційний стан можливо віднести до психічної діяльності, крім того, як було зауважено, для деяких складів злочинів він є обов'язковим елементом. Дані аргументи, на нашу думку, дозволяють розглядати емоційний стан в якості факультативного елемента суб'єктивної сторони складу злочину.

Слушною є думка А. А. Вознюка про те, що емоційний стан – це сукупність ознак, властивих для людини в якусь мить, період, які характеризують її ставлення до дійсності, до особистого й навколишнього життя. З усіх видів емоційного стану кримінально-правове значення має афект (фізіологічний афект, стан сильного душевного хвилювання) – короткочасний емоційний стан особи під час вчинення злочину, що виникає раптово внаслідок протизаконного насильства, систематичного знуцання або тяжкої образи з боку потерпілого, обмежує здатність особи усвідомлювати свої дії або бездіяльність та (або)

керувати ними. Крім того, у ст. 135 КК йдеться про обумовлений пологоми стан, який може виключати відповідальність за залишення в небезпеці матір'ю новонародженої дитини [47, с. 96-97].

Ця науково обґрунтована думка переконує у тому, що даний елемент можливо розглядати в структурі суб'єктивної сторони складу злочину, однак в контексті аналізу суб'єктивної сторони суспільно небезпечних діянь, пов'язаних із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні його роль є факультативною. В злочинах, передбачених ст. ст. 382 (в частині кримінального провадження), 389-390¹ (в частині кримінального провадження) емоційний стан не впливає на кваліфікацію діяння.

Розглянемо інші, «класичні» елементи суб'єктивної сторони складу злочину. Розділ V Загальної частини КК України має назву «Вина та її форми». Згідно ст. 23 виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності [102].

Зміст вини необхідно встановлювати шляхом аналізу її інтелектуальної та вольової ознак (елементів). Інтелектуальна ознака вини характеризується усвідомленням (неусвідомленням) особою суспільно небезпечного характеру діяння (дії чи бездіяльності), а також передбаченням (непередбаченням) настання суспільно небезпечних наслідків. При вчиненні злочину з кваліфікуючими або привілейованими ознаками вони також повинні охоплюватися свідомістю особи. Вольова ознака вини утворює ставлення особи до тих саме наслідків, які входять до інтелектуального змісту вини, і полягає у бажанні, свідомому припущенні настання суспільно небезпечних наслідків, легковажному розрахунку на їх відвернення чи відсутності мобілізації інтелектуальних та психічних здібностей для того, щоб вчинити вольове діяння, необхідне для запобігання суспільно небезпечним наслідкам [188, с. 80].

З наведеного випливає, що вина може бути виражена у двох формах:

- 1) умисел;
- 2) необережність.

Дані форми, в свою чергу, поділяються на види. Відтак, умисел поділяється на:

1) прямий – особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання.

2) непрямий – особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання.

Вказане дає підстави стверджувати, що умисел – це усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру свого діяння, передбачення його суспільно небезпечних наслідків і бажання (або допускання) їх настання.

Необережність, в свою чергу, також має два види:

1) злочинна самовпевненість – особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), але легковажно розраховувала на їх відвернення;

2) злочинна недбалість – особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), хоча повинна була і могла їх передбачити.

Зі змісту, як мінімум, трьох статей, що встановлюють кримінальну відповідальність за невиконання судового рішення в кримінальному провадженні стає зрозумілим, що вони можуть бути вчинені виключно з умисною формою вини. Мова йде про ст. 382 «Невиконання судового рішення», диспозиція якої передбачає, що саме умисне невиконання такого рішення карається законом, ст. 389¹ «Умисне невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості» – навіть в назві статті закріплена форма вини для даного злочину та ст. 390¹ «Невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників», в диспозиції якої також прямо закріплена умисна форма вини.

Що ж стосується інших злочинів, пов'язаних із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні (ст. ст. 389 «Ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі» та 390 «Ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі»), то доречно згадати, що вони, як і названі вище, відносяться до злочинів з формальним складом (звісно, ч. 3 ст. 382 передбачає наслідки у вигляді істотної шкоди, тому цей склад злочину відноситься до злочинів з матеріальним складом, однак, як було нами виявлено раніше, належність цієї норми до злочинів у вигляді невиконання судового рішення саме в кримінальному провадженні, як мінімум, викликає чисельні дискусії).

Актуальними є зауваження В. Куца та О. Бондаренко про те, що за загально визнаною думкою, злочини з формальним складом можуть вчинятися лише умисно. З огляду на те, що законодавче визначення необережної вини сфокусоване на суспільно небезпечних наслідках діяння, а вони не входять до структури об'єктивної сторони формальних складів злочину, можливість вчинення такого злочину з необережності виключається. Отже, без зміни теоретичного розуміння та законодавчого визначення форм вини необережний злочин з формальним складом уявити неможливо. Такі злочини є винятково умисними [107, с. 36].

Отже, суб'єктивна сторона абсолютно всіх злочинів, пов'язаних із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні виражається в умисній формі вини. В матеріалах судової практики також не виявлено жодних випадків вчинення даного злочину із необережною формою вини. Хоча, деякі суб'єкти злочину і вважали її такою. Наприклад у вироку Тростянецького районного суду Вінницької області від 05.02.2014 року по справі № 147/2067/13-к (номер провадження: 1-кп/147/6/14) зазначено, що ОСОБА_1, будучи засудженим вироком Тростянецького районного суду Вінницької області від 09.07.2013 року до покарання у виді вісімдесяти годин громадських робіт, 19.08.2013 року був ознайомлений із порядком та умовами відбування покарання, графіком виходу на роботу, та встановленими днями, коли він повинен був з'являтися до органів кримінально-виконавчої системи, був направлений до Четвертинівської сільської ради Тростянецького району Вінницької області для відбування зазначеного покарання. Однак, відпрацювавши 21.08.2013 року та 22.08.2013 року по 3 години, 23.08.2013 року – 2 години, що в загальному склало 8 відпрацьованих годин, починаючи з 24.08.2013 року по 18.09.2013 року *умисно (курсив наш – О.Ч.)*, з метою ухилення від відбування призначеного покарання, для відпрацювання громадських робіт не з'явився без поважних причин, чим допустив ухилення від відбування громадських робіт особою, засудженою до цього покарання.

Обвинувачений ОСОБА_1 свою вину у вчиненні інкримінованого йому злочині при вказаних вище обставинах визнав повністю, визнав фактичні обставини, встановленні в ході досудового розслідування та щиро розкався, просив суворо не карати. Суду показав, що був ознайомлений з порядком та графіком відбування покарання. Однак, через власну *недбалість (курсив наш – О.Ч.)* не з'являвся у визначені дні на роботи, оскільки вважав, що відпрацює їх іншого дня. До сьогоднішнього дня покарання за вироком не відбув, у чому щиро кається.

В результаті особу було засуджено за ст. 389 ч.2 КК України до одного року обмеження волі [41].

Схожі випадки зустрічаються і у вироках Конотопського міськрайонного суду Сумської області від 12.07.2018 року по справі № 577/898/18 (номер провадження: 1-кп/577/236/18) [26] та цього ж суду від 27.02.2017 року по справі № 577/267/17 (номер провадження: 1-кп/577/115/17) [27].

Подібна «недбалість» є лише необґрунтованим припущенням суб'єкта злочину, а не відображенням об'єктивним дійсності. На нашу думку, подібне можна пояснити відсутністю у таких суб'єктів спеціальних знань у галузі кримінального права та, як наслідок, неусвідомлення сутності форм вини та

різниці між ними. Крім того, наголосимо на встановленні судом факту того, що особа діяла умисно.

Встановивши, що злочинам, пов'язаним із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні притаманна умисна форма вини, розглянемо її можливі види в них.

В. Куц та О. Бондаренко в своїх роботах зазначають, що для злочинів з формальним складом характерною є вина у виді прямого умислу. Але не тому, що суб'єкт не має психічного ставлення до наслідків діяння. Навпаки, наявність такого ставлення до наслідків визначає зміст ставлення до діяння. Саме тому законодавча формула умислу є універсальною і не потребує змін та «уточнень». На думку вчених, ситуації, змодельовані прихильниками іншої точки зору (що у злочинах із формальним складом може бути присутній і непрямий умисел – прим.), не є типовими для практики. При цьому автори вважають, що з теоретичного боку зазначений аспект характеристики вини у злочинах з формальним складом залишається дискусійним, тому повинен бути предметом подальших наукових розвідок [107, с. 39].

Дана позиція є панівною в науці кримінального права. Керуючись її положеннями можна стверджувати, що злочині, пов'язані із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні можуть бути вчинені виключно із прямим умислом.

В той же час М. Г. Арманов наполягає на тому, що в залежності від психічного ставлення до шкоди, що заподіюється об'єкту злочину, й має визначатися вид умислу незалежно від конструкції складу злочину. Адже саме шкода, заподіювана об'єкту злочину, і є тими суспільно небезпечними наслідками, ставлення до яких є вирішальним. Однак, варто враховувати, що при вчиненні діянь з формальними складами суспільно небезпечні наслідки носять нематеріальний не обчислювальний характер, що утруднює визначення психічного ставлення до них винної особи, але не унеможливорює цього. Як наслідок, науковець приходять до висновку, що заперечення наявності непрямого умислу у злочинах з формальним складом є необґрунтованим та детермінованим невизначеністю наслідків у таких діяннях. Саме з'ясування природи та сутності суспільно-небезпечних наслідків в незалежності від конструкції складу злочину і є базисом для визначення істинного виду вини [5, с. 153-154].

Дана думка є менш розповсюдженою, однак має право на життя. Вважаємо, аби підтвердити або спростувати думку про те, що в злочинах, пов'язаних із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні може бути наявний виключно прямий умисел, необхідно проаналізувати існуючі наукові погляди з цього приводу та порівняти їх із винесеними судовими рішеннями з цього приводу.

Переважна більшість вітчизняних вчених наполягають на тому, що злочини, передбачені ст. ст. 382 «Невиконання судового рішення» (в частині кримінального провадження), 389 «Ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі» та 390 «Ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі» можуть бути вчинені виключно з прямим умислом [103, с. 797-813; 135, с. 658-683; 97, с. 614-623; 100, с. 598-605; 141, с. 1218-1239]. Майже така ж думка панує і щодо виду умисної форми вини злочину, передбаченого ст. 389¹ «Умисне невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості» [135, с. 681; 141, с. 1234], хоча, наприклад, Є. Л. Стрельцов вказує лише, що суб'єктивна сторона даного злочину характеризується умисною формою вини, не конкретизуючи її вид [103, с. 812] (що, в цілому не суперечить пануючій думці про те, що дане суспільно небезпечне діяння може бути вчинено лише з прямим умислом).

Отже, вчені одностайні у тому, що злочинам, передбаченим ст. ст. 382, 389, 389¹, 390 КК України характерна виключно умисна форма вини, вид умислу –прямий.

Що стосується матеріалів судової практики, то проаналізувавши судові вирокі за вказаними статтями КК України нами було виявлено лише один вирок суду (за всі роки), в якому суд встановив, що суб'єкт злочину діяв з непрямым умислом.

Відтак, у вирокі Черняхівського районного суду Житомирської області від 01.12.2015 року по справі №№ 293/710/15-к зазначається, що за наслідками розгляду кримінального провадження, дослідження матеріалів кримінального провадження № 12015060310000251 відносно ОСОБА_1 ст. 389 ч. 2 КК України (далі – МКП), судом визнається доведеним, що 10.02.2015 вирокі Черняхівського районного суду Житомирської області у справі № 293/1917/14-к (далі – вирок від 10.02.2015) (МКП, арк. 8) обвинувачену було визнано винуватою у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 185 КК України, та призначено їй покарання у виді 80 годин громадських робіт. 16.03.2015 інспектором КВІ Черняхівського РП Коростишівського МРВ УДПтСУ в Житомирській області обвинуваченій були роз'яснені права та обов'язки, пов'язані з відбуванням покарання у виді громадських робіт, та попереджено про те, що в разі ухилення від відбування покарання на підставі ч. 2 ст. 389 КК України вона може бути притягнута до кримінальної відповідальності. Окрім цього обвинуваченій було роз'яснено умови відбування покарання у виді громадських робіт, передбачені ст. 37 КВК України.

Не дивлячись на це, станом на момент розгляду кримінального провадження обвинувачена не відбула 24 години громадських робіт, присуджених їй вирокі від 10.02.2015 року. В судовому засіданні ОСОБА_1 свою

винуватість у вчиненні злочину визнала у повному обсязі. З огляду на це та враховуючи, що проти цього не заперечували учасники судового провадження, судом згідно з ч. 3 ст. 349 КПК України було визнано недоцільним здійснення допиту свідків, вказаних у реєстрі матеріалів досудового розслідування (а.с. 6) щодо обставин вчинення ОСОБА_1 злочину, які ніким не оспорюються. При цьому судом в судовому засіданні на виконання вимог ч. 3 ст. 349 КПК України було роз'яснено ОСОБА_1 зміст цих обставин (обставин вчинення нею злочину), з'ясовано, що визнання нею обставин вчинення злочину є добровільним, а також було роз'яснено їй, що у такому випадку вона буде позбавлена права оскаржити ці обставини в апеляційному порядку відповідно до ч. 2 ст. 394 КПК України.

Врешті-решт, на думку суду, оскільки ОСОБА_1 усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання, суд згідно з ч. 1, 3 ст. 24 КК України прийшов до висновку, що злочин вчинено ОСОБА_1 з *непрямим умислом (курсив наш – О.Ч.)* та засудив її за ч. 2 ст. 389 КК України до двох місяців арешту [43].

Думається, відповісти на питання справедливості такого умовиводу вбачається неможливим через обмеженість змісту судового вироку, який не відображає всю сутність суб'єктивної сторони даного злочину. В той же час насторожує відсутність подібних рішень суду за вказаними статтями КК України, в яких би було встановлено, що особа діяла з непрямим умислом, (зазвичай, в справах за даними статтями судом або прямо встановлюється, що суб'єкт злочину діяв із прямим умислом, або ж взагалі не проводиться детальний аналіз виду умислу), що в черговий раз демонструє дискусійність рішення вказаного вище суду.

Що стосується злочину, закріпленого ст. 390¹ «Невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників», то на сьогоднішній день, як зазначалося вище, відсутні рішення суду за даною статтею через її новизну. Майже не проводилися дослідження суб'єктивної сторони цього суспільно небезпечного діяння і на науковому рівні. Втім, на думку М. І. Хавронюка, суб'єктивна сторона злочину у вигляді невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників характеризується прямим або непрямим умислом [141, с. 1239].

На нашу думку, така позиція, безперечно, має право на життя, однак є дискусійною, адже суб'єктивна сторона цього злочину за своєю структурою схожа на суб'єктивні сторони інших злочинів, пов'язаних із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні. Знову ж таки це питання зводиться

до можливості (або неможливості) існування непрямого умислу у злочинах з формальним складом.

Отже, суб'єктивна сторона злочинів, пов'язаних із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні характеризується виключно умисною формою вини. Що ж стосується видів умислу, то ми притримуємося найбільш поширеної в науковому середовищі позиції щодо наявності в цій групі злочинів виключно прямого умислу, хоча зауважимо, що, на сьогоднішній день, існують і альтернативні думки з цього питання.

Розглянувши вину як суб'єктивну ознаку злочинів, пов'язаних із невиконанням рішень суду доцільно проаналізувати їх мотиви та мету.

Мотив злочину дозволяє визначити, чому особа вчиняє злочин (в той час як мета злочину – заради чого, до якого результату спрямована її суспільно небезпечна діяльність). Крім того, мотив злочину: 1) може виступати ознакою основного складу злочину; 2) може посилювати відповідальність порівняно зі складом злочину, вчиненим без відповідного мотиву; 3) може послабляти відповідальність порівняно зі складом злочину, вчиненим без відповідного мотиву; 4) може враховуватись при визначенні кримінально-правових наслідків злочину. Поряд із названим вище, мотив злочину повинен враховуватись при: 1) визначенні характеру суспільної небезпечності вчиненого діяння і ступеня суспільної небезпечності особи; 2) звільненні особи від кримінальної відповідальності та покарання; 3) кваліфікації злочинів; 4) призначенні особі виду та розміру покарання; 5) врахуванні в якості обставини, що пом'якшує або обтяжує покарання тощо [156, с. 163].

У злочинах передбачених ст. ст. 382 (в частині невиконання рішення суду в кримінальному провадженні), 389, 389¹, 390, 390¹ КК України мотиви не впливають на кваліфікацію діяння, однак можуть враховуватись судами під час призначення покарання. Як правило, якщо суди вказують на наявність мотивів, то вони відносяться до корисливих [45] або так званих «мотивів на ухилення» [32]. Зустрічаються і досить неправдоподібні мотиви, які хоча зазначаються у вирокі, але не враховуються судами через їх надуманість з боку суб'єкта злочину, як, наприклад, мотив відсутності коштів на проїзд [18].

Що стосується мети злочину, то, як наголошує І. І. Митрофанов, під нею розуміють бажання особи, яка вчиняє суспільно небезпечне діяння, досягти певних шкідливих наслідків. Вона є характерною ознакою умисних злочинів, що вчиняються з прямим умислом. Визначити, які конкретні злочинні наслідки своїх дій передбачав винний та бажав їх настання, можливо лише при ретельному аналізі складу вчиненого злочину та виявленні його елементів і всіх обставин справи. Порушення цієї вимоги породжує серйозні помилки щодо кваліфікації злочину [127, с. 214-215].

Мета злочину, як зазначалося вище, зазвичай є факультативною ознакою суб'єктивної сторони. Її наявність набуває обов'язкового значення лише або якщо це прямо передбачено відповідною нормою КК для конкретного складу злочину, або якщо це опосередковано впливає з її змісту.

У злочинах, передбачених ст. ст. 382 (в частині невиконання рішень суду в кримінальному провадженні) «Невиконання судового рішення», 389¹ «Умисне невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості», 390¹ «Невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників» мета не виступає обов'язковою ознакою об'єктивної сторони. Дана думка базується на законодавчих нормах (в указаних статтях відсутнє законодавче положення щодо необхідності наявності даної ознаки суб'єктивної сторони) та підтверджується як дослідженнями вчених [103, с. 797-813; 135, с. 658-683; 97, с. 614-623; 100, с. 598-605; 141, с. 1218-1239], так і матеріалами судових рішень.

Що стосується злочинів, передбачених ст. ст. 389 «Ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі» та 390 КК України «Ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі», то в питанні обов'язкової необхідності (або необов'язковості) наявності для даних складів злочинів спеціальної мети думки вчених розділилися. Наприклад, Є. Л. Стрельцов вказує, що для злочину, передбаченого ст. 390 характерна обов'язкова мета – на якийсь час або назавжди ухилитися від відбування покарання [103, с. 813]. Деякі вчені наголошують, що мета «ухилитися від покарання» є обов'язковою ознакою складів злочинів, передбачених як ст. 390 КК України, так і ст. 389 [100, с. 603-605]. Інші ж, виділяють в якості обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони складів названих злочинів виключно вину [135, с. 677-683; 97, с. 614-615; 141, с. 1234-1237].

Таким чином, питання наявності обов'язкової спеціальної мети в складі злочину у вигляді ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі та суспільно небезпечного діяння – ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі є доволі суперечливим.

На нашу думку, слухними в цьому аспекті є роздуми В. І. Павликівського, який відмічає, що мета, як і мотив, присутня в будь-якому умисному злочині, однак, на відміну від вини, не має обов'язкового значення для всіх складів злочину. Однак, процесуальне законодавство вимагає в будь-якій справі для точної і відповідної правової оцінки злочинних дій встановлювати мету злочину [145, с. 83].

Погоджуємося із даним умовиводом, та, зважаючи на зміст ст. ст. 389 та 390 КК вважаємо, що мета присутня в даних злочинах, адже вони є

умисними, однак, схилиємося до думки тих вчених, які зазначають, що вона не має обов'язкового значення в них.

Частково підтверджуються ця думка і матеріалами судових рішень. Відтак, суди, виносячи вироки за ст. ст. 389, 390 КК України інколи встановлюють спеціальну мету в цих злочинах (наприклад, у вироків Рівненського районного суду Рівненської області від 11.12.2018 року по справі № 570/5026/18 [37], Дніпровського апеляційного суду м. Дніпро від 19.03.2019 року по справі № 195/1134/17 [21], Заводського районного суду м. Запоріжжя від 04.03.2019 року по справі № 332/3907/18 [25]), а інколи і ні (наприклад, у вироків Кременчуцького районного суду Полтавської області від 11.01.2010 року по справі № 1-24/10 [30], Крижопільського районного суду Вінницької області від 12.12.2018 по справі № 134/1675/18 [31], Бердичівського міськрайонного суду Житомирської області від 26.11.2018 по справі № 274/3833/17 [19]).

Здійснений аналіз суб'єктивної сторони складів злочинів дає змогу дійти висновку, що обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони злочинів, пов'язаних із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні є вина, що виражається у формі умислу, вид умислу – прямий.

Отже, доведено, що об'єктом злочинів, пов'язаних із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні (ст.ст. 382, 389, 389¹, 390 КК України), є встановлений порядок належного виконання вироків, ухвал та постанов суду і призначеного ним покарання або іншого заходу кримінально-правового впливу.

Предметом злочинів, пов'язаних із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні (ст.ст. 382, 389, 389¹, 390 КК України) є:

1) для ст. 382 КК України – постановлене рішення суду, що набрало законної сили у кримінальному провадженні;

2) для ст. 389 КК України – основний безпосередній об'єкт ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, є суспільні відносини у сфері правосуддя, з приводу забезпечення нормальної діяльності органів державної влади щодо належного виконання покарання, не пов'язаного з позбавленням волі. Предметом злочину, передбаченого ст. 389 КК України, у формі ухилення від сплати штрафу та відбування виправних робіт є грошові кошти, які повинен сплатити засуджений за вирок суду;

3) для ст. 389¹ КК України – угода про примирення або про визнання винуватості, умови якої не виконуються. Разом з тим, якщо суд переконається, що угода відповідає вимогам закону (ч. 7 ст. 474 КПК України) і може бути затверджена, він ухвалює вирок, яким затверджує угоду (ч. 1 ст. 475 КПК України) і призначає узгоджену сторонами міру покарання (ч. 5 ст. 65 КК

України). Отже, предметом злочину є вирок (ухвала), яким затверджено угоду про визнання винуватості і умови якої не виконуються;

4) для ст. 390 КК України – предмета злочину немає, оскільки засуджений порушує умови відбування покарання у виді обмеження волі або у виді позбавлення волі. Цей порядок встановлюється іншими нормативно-правовими актами;

5) для ст. 390¹ КК України – рішення суду, що набрало законної сили у кримінальному провадженні про застосування обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або направлення на проходження програми для кривдників. Вид такого рішення на сьогоднішній день залишається невідомим через новизну даної норми.

2. Суспільно небезпечні діяння, пов'язані із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні відносяться до злочинів з формальним складом.

Злочин, передбачений ст. 382 КК України (в частині невиконання судового рішення в кримінальному провадженні) вчинюється шляхом бездіяльності.

Злочин, передбачений ст. 389 КК України, може бути вчинений тільки шляхом бездіяльності – подібне характерне тільки в разі ухилення засудженого від сплати штрафу. Інші ж діяння (ухилення від відбування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатись певною діяльністю, ухилення засудженого від відбування покарання у виді громадських чи виправних робіт) – як шляхом дії, так і бездіяльності.

Злочин, передбачений ст. 390 КК України може бути вчинений як шляхом дії, так і бездіяльності. Також обов'язковою ознакою даного суспільно небезпечного діяння є місце (обмеження або позбавлення волі).

Встановлено, що злочин, передбачений ст. 390¹ в розрізі невиконання рішення суду в кримінальному провадженні проявляється у невиконанні обмежувальних заходів, передбачених статтею 90¹ КК України та теоретично може бути вчинений як шляхом дії, так і бездіяльності. Підтвердити цю думку судовими рішеннями, принаймні поки що, видається неможливим у зв'язку з їх відсутністю (стаття набрала законної сили лише з 11 січня 2019 року).

3. Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 390¹ КК України, з 11 січня 2019 року є один з подружжя чи колишнього подружжя або інша особа, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах та досягла 18-річного віку.

Суб'єкти цих нових статей КК України обтяжені іншими додатковими ознаками, що дуже звужують коло осіб, які підлягають кримінальній відповідальності за ст. 389¹ КК України та підлягатимуть за ст. 390¹ КК України.

За ст.ст. 382, 389, 390 КК України – суб'єктами можуть бути фізичні осудні особи у віці з 16-ти років, засуджені за вчинення злочинів та ухиляються від відбування призначених їм покарань.

Здійснений аналіз суб'єктивної сторони складів злочинів дає змогу дійти висновку, що обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони злочинів, пов'язаних із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні є вина, що виражається у формі умислу, вид умислу – прямий.

Що стосується злочину, передбаченого ст. 390¹ «Невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників» існує точка зору, що суб'єктивна сторона злочину у вигляді невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників характеризується прямим або непрямим умислом, проте вона суперечить положення науки кримінального права, що злочини з формальним складом вчиняються виключно з прямим умислом.

ВИСНОВКИ

У монографії наведене теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, що полягає у вдосконаленні теоретичних положень кримінального права в частині відповідальності за невиконання рішень суду у кримінальному провадженні, напрацюванні напрямів удосконалення ст.ст. 389¹, 390, 390¹, 391 КК України та відповідної правозастосовної практики, зокрема:

1. Здійснений історико-правовий аналіз та досліджений генезис законодавства про кримінальну відповідальність за злочини, пов'язані із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні дають підстави виокремити наступні етапи розвитку даного правового явища на території сучасної України:

1) Давньоруський (VI ст. – середина XIV ст.). В цей час не існувало закріпленої в нормативно-правових актах кримінальної відповідальності за діяння, пов'язані із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні, втім зародження могутньої держави та видання перших вагомих законодавчих актів заклали підвалини до подальшої появи окреслених норм.

2) Литовсько-руський (XIV ст. до XVI ст.). Основними нормативно-правовими актами даного періоду, безумовно, були Статути, в яких встановлювалась юридична відповідальність за невиконання судових рішень. Насамперед, законодавець застосовував санкції до осіб, що не виплачували присуджені штрафи. Слід зазначити, що у ВКЛ не існувало чіткого розподілу права на галузі (як наслідок, судові провадження також були загальними).

3) Російсько-угорський (XVIII ст. – початок XX ст.). У вказані часи відбувається розподіл права на галузі, закріплюється кримінальна відповідальність за деякі діяння, пов'язані із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженнях.

4) Радянський (початок XX ст. – 1991 р.). До 1960 р. відбувається законодавча деградація в частині встановлення кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні, пов'язана із відходом від прогресивного, на той час, Уложення 1903 р. та швидкими, а інколи і необдуманими, спробами створити власні КК. З прийняттям КК 1960 р. ситуація діаметрально змінюється – кримінальне законодавство входить в етап поступового розвитку (особливо в частині встановлення кримінальної відповідальності за вказані діяння)

5) Період незалежності (сучасний). Характеризується доопрацюванням попередніх норм, що встановлювали кримінальну відповідальність за діяння, пов'язані із невиконанням судових рішень та появою ряду нових (спочатку – в рамках КК 1960 р., а з 2001 р. – діючого КК України). На сьогоднішній день в КК України включена найбільша за всю історію кількість статей, що

регулюють дане питання (мова йде саме про кримінальну відповідальність за невиконання судових рішень виключно в кримінальних провадженнях).

2. Розгляд соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за невиконання рішення суду у кримінальному провадженні дозволило стверджувати, що діяння, пов'язані із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні, відповідають основним підставам і принципам криміналізації (суспільна небезпечність, необхідність впливу кримінально-правовими заходами, врахування можливостей системи кримінальної юстиції в протидії тим чи іншим формам антисуспільної поведінки та як їх складова наявність матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правової заборони, співрозмірність позитивних та негативних наслідків криміналізації), а встановлення за них кримінальної відповідальності є соціально обумовленим рішенням.

3. Дослідження досвіду пострадянських країн кримінально-правового забезпечення охорони встановленого порядку належного виконання рішень суду у кримінальному провадженні показало, що родовим об'єктом у більшості країн є правосуддя, безпосереднім – встановлений порядок належного виконання вироків, ухвал та постанов суду і призначеного ним покарання. Встановлено, що лише в КК України передбачено кримінальну відповідальність за невиконання рішень Європейського суду з прав людини. Об'єктивна сторона досить часто ускладняється вказівкою на таке оціночне поняття як злісність – злісне чи особливо злісне невиконання рішення суду. В абсолютній більшості злочини є з формальним складом. Суб'єктом злочинів виступають або засуджені до певних видів покарань чи інших кримінально-правових заходів впливу, або службові особи. 8. Суб'єктивна сторона у формі умислу, вид умислу – прямий: особа усвідомлює факт невиконання рішення суду і бажає так діяти. Стосовно покарання та інших заходів кримінально-правового характеру слід вказати на їх повну різноманітність та відсутність будь-якої системності.

4. Визначено об'єкт складів злочинів, пов'язаних із невиконанням рішення суду у кримінальному провадженні – встановлений порядок належного виконання вироків, ухвал та постанов суду і призначеного ним покарання або іншого заходу кримінально-правового впливу. Об'єктом злочину, передбаченого ст. 390¹ КК України, є встановлений порядок належного виконання вироків, ухвал та постанов суду і призначеного ним покарання та додаткових обмежувальних заходів у випадку їх застосування.

5. Предметом злочинів, пов'язаних із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні (ст.ст. 382, 389, 389¹, 390 КК України) є: 1) для ст. 382 КК України – постановлене рішення суду, що набрало законної сили у кримінальному провадженні; 2) для ст. 389 КК України – у формі ухилення від сплати штрафу та відбування виправних робіт є грошові кошти, які

повинен сплатити засуджений за вироком суду; 3) для ст. 389¹ КК України – угода про примирення або про визнання винуватості, умови якої не виконуються. 4) для ст. 390 КК України – предмета злочину немає, оскільки засуджений порушує умови відбування покарання у виді обмеження волі або у виді позбавлення волі. Цей порядок встановлюється іншими нормативно-правовими актами; 5) для ст. 390¹ КК України – рішення суду, що набрало законної сили у кримінальному провадженні про застосування обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або направлення на проходження програми для кривдників.

6. Характеристика об'єктивної сторони складів злочинів, пов'язаних із невиконанням рішення суду у кримінальному провадженні, дала можливість стверджувати, що суспільно небезпечні діяння, пов'язані із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні, відносяться до злочинів з формальним складом. Злочин, передбачений ст. 382 КК України (в частині невиконання судового рішення в кримінальному провадженні) вчинюється шляхом бездіяльності. Злочин, передбачений ст. 389 КК України, може бути вчинений тільки шляхом бездіяльності – подібне характерне тільки в разі ухилення засудженого від сплати штрафу. Інші ж діяння (ухилення від відбування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатись певною діяльністю, ухилення засудженого від відбування покарання у виді громадських чи виправних робіт) – як шляхом дії, так і бездіяльності. Злочин, передбачений ст. 390 КК України може бути вчинений як шляхом дії, так і бездіяльності. Також обов'язковою ознакою даного суспільно небезпечного діяння є місце (обмеження або позбавлення волі).

Встановлено, що злочин, передбачений ст. 390¹ в розрізі невиконання рішення суду в кримінальному провадженні проявляється у невиконанні обмежувальних заходів, передбачених статтею 90¹ КК України та теоретично може бути вчинений як шляхом дії, так і бездіяльності.

7. Аналіз ознак суб'єкта злочинів, пов'язаних із невиконанням рішення суду у кримінальному провадженні, показав, що суб'єктом злочину, передбаченого ст. 389¹ КК України, є особа, яка засуджена вироком суду на підставі угоди про примирення або про визнання винуватості, що набрав чинності, за вчинення злочину, забороненого виключно щодо такої засудженої особи; суб'єктом злочину, передбаченого ст. 390¹ КК України, з 11 січня 2019 року є один з подружжя чи колишнього подружжя або інша особа, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах та досягла 18-річного віку.

8. Розкрито суб'єктивну сторону складів злочинів, пов'язаних із невиконанням рішення суду у кримінальному провадженні – обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони злочинів, пов'язаних із невиконанням рішень суду у

кримінальному провадженні є вина, що виражається у формі умислу, від умислу – прямий. Що стосується злочину, передбаченого ст. 390¹ «Невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників» існує точка зору, що суб'єктивна сторона злочину у вигляді невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників характеризується прямим або непрямим умислом, проте вона суперечить положення науки кримінального права, що злочини з формальним складом вчиняються виключно з прямим умислом.

9. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення законодавства у сфері охорони встановленого порядку належного виконання вироків, ухвал та постанов суду і призначеного ним покарання або інших заходів кримінально-правового впливу та відповідної правозастосовної практики:

– ч. 5 ст. 52 КК України викласти в такій редакції – ухилення від покарання, **призначеного рішенням суду**, має наслідком відповідальність, передбачену статтями 389, 389¹, 390 та 390¹ цього Кодексу.

Статтю ст. 390¹ пропонується викласти її в такій редакції:

«Стаття 390¹. Невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для особи, яка вчинила домашнє насильство чи насильство за ознакою статі

Умисне невиконання обмежувальних заходів, передбачених статтею 91-1 цього Кодексу, або умисне невиконання обмежувальних приписів, або умисне ухилення від проходження програми для особи, яка вчинила домашнє насильство чи насильство за ознакою статі, щодо якої такі заходи застосовані судом, -

караються арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до двох років».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абакумова Ю. В. Проблеми криміналізації та декриміналізації суспільно небезпечних діянь в умовах політики у сфері гуманізації кримінального законодавства України. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2014. № 2 (44). С. 74–82.
2. Актуальні проблеми кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. / за заг. ред. В. В. Топчія; наук. ред. В. І. Антипова. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 896 с.
3. Александров Ю. В., Клименко В. А. Кримінальне право України: Загальна частина: підруч. для студ. вищ. навч. закл. К.: МАУП, 2004. 328 с.
4. Алфьоров С. М. Дискусійні положення щодо суб'єкта злочину за чинним кримінальним законом. *Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2010. № 1. С. 139–143.
5. Арманов М. Г. Окремі питання визначення вини у злочинах з формальним складом. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Право»*. 2012. № 19. С. 151–154.
6. Балобанова Д. О. Загальні засади теорії криміналізації. *Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць*. 2009. №47. С. 145–148.
7. Бараненко Д. В. Спеціальний суб'єкт злочину: кримінально-правовий аналіз: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2009. 16 с.
8. Берзін П. С. Гацелюк В. О. Суб'єкт злочину. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1. С. 144–159.
9. Берзін П. С. Злочинні наслідки: поняття, основні різновиди, кримінально-правове значення: монографія; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. К.: Дакор, 2009. 736 с.
10. Беспрецедентное решение ЕСПЧ. Суд в Страсбурге одним махом удовлетворил 12 тысяч исков украинцев к государству. Страна.ua: сайт / Новости. 12.10.2017. URL: <https://strana.ua/news/98414-espch-priznal-nevypolnenie-sudebnykh-reshenij-v-ukraine-sistemnoj-problemoj.html> (дата звернення: 12.10.2017).
11. Бібік А. М. Поняття і значення суб'єктивної сторони злочину. *Тези Всеукраїнської науково-практичної on-line конференції аспірантів, молодих учених та студентів, присвяченої Дню науки*; Т.2. 2014. С. 398–399. URL: <http://eztuir.ztu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/743/1/398.pdf> (дата звернення: 20.09.2018).

12. Богонюк Г. І. Відповідальність за невиконання судового рішення в історії кримінального права. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. № 2 (23). том 7. С. 3–10.

13. Бурдін В. М. Кримінальна відповідальність за злочини, вчиненні у стані сп'яніння: монографія. К.: Атіка, 2005. 160 с.

14. Бурдін В. М. Осудність та неосудність (кримінально-правове дослідження): монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2010. 780 с.

15. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2016. Т. 17: Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2017. 1064 с.: іл.

16. Велика українська юридична енциклопедія: у 20-ти т. Х.: Право, 2017. Т. 2: Філософія права / редкол.: С.І. Максимов (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. 1128 с. : іл.

17. Вирок Автозаводського районного суду м. Кременчука Полтавської області від 21.11.2014 року по справі № 524/8880/14-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41481757> (дата звернення: 16.03.2019).

18. Вирок Апеляційного суду Сумської області від 24.02.2015 року по справі № 592/13219/14-к (номер провадження: 1-кп/334/459/2013) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42840369> (дата звернення: 04.03.2019).

19. Вирок Бердичівського міськрайонного суду Житомирської області від 26.11.2018 по справі № 274/3833/17 (номер провадження: 1-кп/0274/297/18) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78083593> (дата звернення: 04.03.2019).

20. Вирок Голопристанського районного суду Херсонської області від 10.12.2014 року по справі № 654/3851/14-к (номер провадження: 1-кп/654/254/2014) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42214386> (дата звернення: 16.03.2019).

21. Вирок Дніпровського апеляційного суду м. Дніпро від 19.03.2019 року по справі № 195/1134/17 (номер провадження: 11-кп/803/177/19) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80553220> (дата звернення: 04.03.2019).

22. Вирок Дніпровського районного суду м. Києва від 18.02.2013 по справі № 755/3125/13-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/29545707> (дата звернення: 04.03.2019).

23. Вирок Дніпровського районного суду м. Києва від 21.02.2013 по справі № 755/3450/13-к (номер провадження: 1/755/112/2013) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/36598877> (дата звернення: 04.03.2019).

24. Вирок Єланецького районного суду Миколаївської області від 20.09.2018 року по справі № 476/793/17 (номер провадження: 1-кп/476/5/2018) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76606382> (дата звернення: 04.03.2019).

25. Вирок Заводського районного суду м. Запоріжжя від 04.03.2019 року по справі № 332/3907/18 (номер провадження: 1-кп/332/64/19) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80214075> (дата звернення: 04.03.2019).

26. Вирок Конотопського міськрайонного суду Сумської області від 12.07.2018 року по справі № 577/898/18 (номер провадження: 1-кп/577/236/18) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75292922> (дата звернення: 04.03.2019).

27. Вирок Конотопського міськрайонного суду Сумської області від 27.02.2017 року по справі № 577/267/17 (номер провадження: 1-кп/577/115/17) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/64961214> (дата звернення: 04.03.2019).

28. Вирок Краснолуцького міського суду від 04.02.2013 по справі № 413/217/13-к (номер провадження: 1-кп/413/13/13) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/32045766> (дата звернення: 04.03.2019).

29. Вирок Краснолуцького міського суду Луганської області від 11.06.2013 по справі № 413/2406/13-к (номер провадження: 1-кп/413/147/13) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/34277452> (дата звернення: 04.03.2019).

30. Вирок Кременчуцького районного суду Полтавської області від 11.01.2010 року по справі № 1-24/10 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72526009> (дата звернення: 04.03.2019).

31. Вирок Крижопільського районного суду Вінницької області від 12.12.2018 по справі № 134/1675/18 // Єдиний державний реєстр судових

рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78931981> (дата звернення: 04.03.2019).

32. Вирок Ленінського районного суду м. Запоріжжя від 20.11.2013 року по справі № 334/9801/13-к (номер провадження: 11-кп/788/115/15) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/36384229> (дата звернення: 04.03.2019).

33. Вирок Маневицького районного суду Волинської області від 16.03.2018 по справі № 164/288/18 (номер провадження: 1-кп/164/57/2018) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72760132> (дата звернення: 04.03.2019).

34. Вирок Московського районного суду м. Харкова від 03.03.2016 по справі № 643/19787/15-к (провадження номер: 1-КП/643/310/16) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79708745> (дата звернення: 04.03.2019).

35. Вирок Нижньосірогозького районного суду Херсонської області від 07.02.2019 по справі № 659/1012/18 (номер провадження: 1-кп/659/27/19) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79708745> (дата звернення: 04.03.2019).

36. Вирок Нижньосірогозького районного суду Херсонської області від 07.02.2019 по справі № 659/1012/18 (номер провадження: 1-кп/659/27/19) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79708745> (дата звернення: 04.03.2019).

37. Вирок Рівненського районного суду Рівненської області від 11.12.2018 року по справі № 570/5026/18 (номер провадження: 1-кп/570/360/2018) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78495276> (дата звернення: 04.03.2019).

38. Вирок Самарського районного суду м. Дніпропетровська від 03.08.2017 р. по справі № 206/2851/17 (номер провадження: 1-кп/206/240/17) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/68093388> (дата звернення: 27.02.2019).

39. Вирок Сихівського районного суду м. Львова від 19.03.2018 року по справі № 464/7893/17 (номер провадження: 1-кп/464/108/18) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72921767> (дата звернення: 04.03.2019 р.).

40. Вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 25.05.2012 року по справі № 1- 2609/608/12 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/24219927> (дата звернення: 04.03.2019).

41. Вирок Тростянецького районного суду Вінницької області від 05.02.2014 року по справі № 147/2067/13-к (номер провадження: 1-кп/147/6/14) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36985109> (дата звернення: 04.03.2019 р.).

42. Вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 07.06.2017 року по справі № 686/19616/16-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/67063744> (дата звернення: 04.03.2019).

43. Вирок Черняхівського районного суду Житомирської області від 01.12.2015 року по справі № № 293/710/15-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/53906663> (дата звернення: 04.03.2019).

44. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 07.02.2019 по справі № 761/20483/18 (номер провадження: 1-кп/761/971/2019) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79681622> (дата звернення: 04.03.2019 р.).

45. Вирок Ширяївського районного суду Одеської області від 07.12.2016 року по справі № 518/1673/16-к (номер провадження: 1-кп/518/76/2016) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/63241335> (дата звернення: 04.03.2019 р.).

46. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них: монографія. Київ: ФОП Маслаков, 2018. 928 с.

47. Вознюк А. А. Кримінальне право України. Загальна частина: конспект лекцій. Київ: Нац. акад.. внутр. Справ, «Освіта України», 2016. 236 с.

48. Волковъ Н. Т. Новое Уголовное уложение. М.: Склад изданий П. Т. Волкова в Москве, 1906. 416 с.

49. Володимир Ілліч Тютюгін (до 70-річчя від дня народження та 45-річчя науково-педагогічної і громадської діяльності) / уклад.: О. В. Євдокимова, О. В. Ус, А. О. Байда та ін. Х.: Право, 2017. 50 с.: іл.

50. Воронцов А. В. Актуальні питання визначення родового об'єкта злочинів проти правосуддя. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 2. С. 30–33.

51. Головін А. С. Необхідно законодавчо врегулювати питання відповідальності за невиконання рішень та висновків Конституційного Суду України. URL: http://zib.com.ua/ua/print/16307-vipravlyati_situaciyu_budemo_zminoyu_pidporyadkuvannya_derzh.html. (дата звернення: 11.01.2019 р.).

52. Головчук В. А. Законодавча регламентація діяльності правоохоронних та правозастосовних органів у реалізації конституційного принципу – обов'язковості рішень суду. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2009. № 3. С. 88–94.

53. Головчук В. А. Кримінально-правова охорона виконання судових рішень: автореф. ... дис. канд. юрид. наук. К., 2012. 19 с.

54. Головчук В. А. Протидія невиконанню судових рішень вимагає удосконалення законодавчих приписів. *Держава і право: збірник наук. праць. Юрид. і політ. науки*. Вип. 44. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2009. С. 509–515.

55. Горностаєв А. В. Соціальна обумовленість криміналізації замаху на злочин. *Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра*. 2017. № 2(2). С. 55–65.

56. Гришук В. К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини: монографія. 2-ге вид., переробл. і доповн. Хмельницький: Хмельн. ун-т управління і права, 2013. 768 с.

57. Гришук В. К., Ортинський В. Л. До питання про об'єкт злочину в сучасній науці кримінального права. *Наукові записки ХЕПУ*. 2004. № 1. С. 30–37.

58. Гузоватий О. І. Підстави криміналізації незаконного збагачення за кримінальним законодавством України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 4. С. 238–247.

59. Демидова Л. М. Криміналізація заподіяння майнової шкоди: поняття, підстави та їх види. *Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр.* Харків, 2009. Вип. 18. С. 53–65.

60. Джужа О. М. Тлумачення кримінологічних понять. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 1. С. 14–23.

61. Дікова-Фаворська Д. М. Чоловік як об'єкт насильства в сучасній сім'ї. *Вісник Львівського університету: сер.: Соціологічна*. 2010. Вип. 4. С. 225–232.

62. Дільна З. Ф., Бойко В. П. Виконання судових рішень у кримінальному провадженні: теоретичний та практичний аспекти: монографія. Львів: Сполом, 2017. 240 с.

63. Дьяконов М. Очерки истории русского права. История уголовного права и судопроизводства (по лекциям проф. М. Дьяконова). Юрьевъ: Типографія Эд. Бергмана, 1905. 139 с.

64. Емельянов В. П. Понятие объекта преступлений в уголовно-правовой науке. *Право і безпека*. 2002. № 4. С. 7–11.

65. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень-грудень 2018 року // Генеральна прокуратура України: офіційний веб-сайт. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=205876 (дата звернення: 11.03.2019 р.).

66. Ємельяненко В. В. Кримінальна відповідальність за незаконне заволодіння транспортним засобом: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Х., 2009. 18 с.

67. Ємельяненко В. В. Проблеми визначення ознак об'єктивної сторони незаконного заволодіння транспортним засобом. *Право і суспільство: наук. журнал*. 2015. № 6-2. С. 149–155.

68. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.

69. Зелінський А. Ф., Куц В. М. Об'єкт злочину і структура особливої частини кримінального кодексу. *Вісник університету внутрішніх справ*. 1997. № 2. С. 148–154.

70. Злочини проти правосуддя: навч. посіб. / за заг. ред. В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. Х.: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2011. 155 с.

71. История советского уголовного права: 1917-1947. А. А. Герцензон, Ш. С. Грингауз, Н. Д. Дурманов, М. М. Исаев, Б. С. Утенский; под ред. А. А. Герцензона. Москва, 1948. 465 с.

72. Іван Ліщина: проблема невиконання судових рішень ставить під сумнів всю судову реформу і гарантії верховенства права в Україні. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/ivan-lischina-problema-nevikonannya-sudovih-rishen-stavit-pid-sumniv-vsuyu-sudovu-reformu-i-garantii-verhovenstva-prava-v-ukraini>. (дата звернення: 11.03.2019 р.).

73. Іванов В. М. Історія держави і права України: підручник. К.: КУП НАНУ, 2013. 892 с.

74. Історія // Вікіцитати URL: https://uk.wikiquote.org/wiki/Історія#cite_note-5. (дата звернення: 11.03.2019 р.).

75. Калашніков В. М. Кривчик Г. Г., Марков К. А. Історія держави і права України: навчальний посібник/за ред. В. М. Калашнікова. Дніпропетровськ: Національний гірничий університет, 2012. 261 с.

76. Кальман О. Г. Мірошніченко С. С. Кримінологічна характеристика злочинів проти правосуддя. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2011. № 24. С. 171–182.

77. Карний кодекс Республіки Польща. Переклад. Київ: ВАІТЕ, 2015. 172 с.
78. Квасневська Н. Д. Кримінальне законодавство України про злочини проти правосуддя. *Вісник прокуратури*. 2009. № 4. С. 116–123.
79. КК Киргизької Республіки (чинний до кінця 2018 року р.). URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/568> (дата звернення: 20.09.2018 р.).
80. КК Латвійської Республіки. URL: <http://www.alex-lawyer.lv/ugolovnijzakonlatviirus.pdf> (дата звернення: 20.09.2018 р.).
81. КК Литовської Республіки. URL: <http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1243877&subID=100107735,100107738,100107772#text> (дата звернення: 20.09.2018 р.).
82. КК Республіки Азербайджан. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30420353#pos=2845;-56 (дата звернення: 04.03.2018 р.).
83. КК Республіки Вірменія. URL: <http://www.parliament.am/legislation.php?ID=1349&lang=rus&sel=show#31> (дата звернення: 04.03.2018 р.).
84. КК Республіки Казахстан. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252#pos=5485;-36 (дата звернення: 20.09.2018 р.).
85. КК Республіки Молдова. URL: <http://lex.justice.md/ru/331268/>. (дата звернення: 20.09.2018 р.).
86. КК Російської Федерації. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/92d337ccb0bfa433cfb933ae2ef639f06fea27e8/ (дата звернення: 20.09.2018 р.).
87. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Постанова ВР УРСР від 07.12.1984 р. № 8073-Х // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/print> (дата звернення: 03.05.2018 р.).
88. Колос С. Об'єкт злочину у науці кримінального права. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 11. С. 196–199.
89. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 03.05.2017 р.).
90. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами. Відкрита для підпису в Стамбулі (Туреччина) 11 травня 2011 р. та пояснювальна доповідь. К.: «К.І.С.», 2011. 196 с.

91. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 03.05.2017 р.).

92. Корсун В. П. Родовий об'єкт злочину за безгосподарське використання земель. *Правова позиція*. 2017. № 1 (18). С. 155–162.

93. Кривуля О. М., Куц В. М. Чи можуть бути суспільні відносини суб'єктом злочину? *Вісник університету внутрішніх справ*. 1997. № 2. С. 70–75.

94. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 2. Луганськ: вид-во «Елтон – 2», 2012. 780 с.

95. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини: навч. посіб. / В. О. Кузнєцов, М. П. Стрельбицький, В. К. Гіжевський. К.: Істина, 2005. 380 с.

96. Кримінальне право України. Загальна частина: навчальний посібник / [В. М. Трубников, Я. О. Лантінов, О. М. Храмцов та ін.] за заг. ред. д.ю.н., проф. В. М. Трубникова. Х.: вид-во ХНУ, 2012. 344 с.

97. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / Ю. В. Александров, О. О. Дудоров, В. А. Клименко, М. І. Мельник ті ін.; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. 3-те вид., переробл. та допов. К.: Атіка, 2009. 744 с.

98. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник. 4-те вид., переробл. і допов. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Харків: Право, 2010. 456 с.

99. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник. 2-е вид., перероб. і допов./ за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 480 с.

100. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., перероб. і доп. Х.: Право, 2015. 680 с.

101. Кримінальний кодекс України 1960 року // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2001-05/para0612#0612> (дата звернення: 11.03.2019 р.).

102. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. (дата звернення: 03.05.2017 р.).

103. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар. Видання дев'яте, перероблене та доповнене / відп. ред. Є. Л. Стрельцов. Харків: ТОВ «Одіссей», 2013. 912 с.

104. Кримінальний кодекс УРСР, затверджений Центральним Виконавчим Комітетом Української РСР 8 червня 1927 р. (офіційний текст із змінами і доповненнями на 1 листопада 1949 р., з постатейними матеріалами і додатками. Київ, 1950. 168 с.

105. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print1522349333588398> (дата звернення: 03.07.2018 р.).

106. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 05.03.2019 р.).

107. Куц В., Бондаренко О. Зміст вини у злочинах з формальним складом. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2009. № 3. С. 36–40.

108. Куц В. М. Теоретико-прикладні аспекти суб'єкта злочину. *Вісник Університету внутрішніх справ*. 1996. № 1. С. 17–23.

109. Лагода Е. А. Криминологический анализ структуры неисполнения судебных решений (ст. 382 Уголовного кодекса Украины). *Leges si Viata*. 2015. № 3/2 (279). С. 50–53.

110. Лагода К. О. Криминологічний аналіз рівня, динаміки та латентності невиконання судових рішень (ст. 382 КК України). *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2014. Вип. 6-2. Т. 3. С. 149–154.

111. Лагода К. О. Деформації соціального характеру як культурно-психологічний фактор невиконання судових рішень (ст. 382 КК України). *Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку*: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 27–28 березня 2015 р.). Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2015. С. 111–113.

112. Лагода К. О. Корупція та недовіра до судової влади як фактори невиконання судових рішень. *Кримінально-правові та криминологічні засади протидії корупції*: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 03 квітня 2015 року); МВС України; Харківський національний університет внутрішніх справ; Криминологічна асоціація України. Х.: Золота миля, 2015. С. 98–100.

113. Лагода К. О. Криминологічна структура невиконання судових рішень (ст. 382 КК України). *Криминологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 березня 2015 р.) / Національна академія внутрішніх справ. К. : Вид-во НАВС, 2015. Т. 2. С. 17–21.

114. Лагода К. О. Невиконання судових рішень в механізмі криміногенної детермінації. *Вісник Кримінологічної асоціації України: збірник наукових праць*. 2015. № 1 (9). С. 280–301.

115. Лагода К. О. Характеристика окремих факторів невиконання судових рішень. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2014. № 6. С. 219–226.

116. Лагода К. О. Типологія осіб, які вчиняють невиконання судових рішень (ст. 382 КК України). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2014. Вип. 11. Т. 2. С. 120–123.

117. Лень В. В. Осудність у кримінальному праві і законодавстві: монограф. передм. д.ю.н., проф. Ю. М. Антоняна. Дніпропетровськ.: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2008. 180 с.

118. Леоненко Т. Є. Малозначність діяння в історії кримінального права та законодавства про кримінальну відповідальність України. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право*. 2017. № 1. С. 53–63.

119. Леоненко Т. Є., Усс Л. О. Особливості дії Закону України «Про судоустрій і статус суддів» в умовах воєнного, надзвичайного стану або в районі проведення антитерористичної операції. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2015. № 2. С. 59–62.

120. Лопашук Д. І. Кримінально-правова характеристика суб'єктивної сторони злочину вбивство, вчинене на замовлення. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 3. С. 196–201.

121. Луганський В. І. Деякі проблемні аспекти притягнення до кримінальної відповідальності за умисне невиконання судових рішень. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 3. С. 233–239.

122. Мазур А. П. Правосуддя як об'єкт кримінально-правової охорони. *Університетські наукові записки*. 2012. № 4. С. 364–368.

123. Матвєєва Ю. І. Принцип правової визначеності та проблеми невиконання судових рішень. *Наукові записки НаУКМА. Серія «Юридичні науки»*. 2012. Т. 129. С. 50–53.

124. Миронова Г. В. Гуманітарний критерій виміру ефективності права. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 10. С. 67–71.

125. Миронюк Д. М. Кримінологічний моніторинг ефективності правового регулювання у сфері протидії злочинності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Х., 2014. 227 с.

126. Мисливий В. А. Удосконалення кримінально-правових норм щодо злочинів проти правосуддя. *Право України*. 2011. № 9. С. 117–125.

127. Митрофанов І. І. Загальна частина кримінального права України: навч. посіб. Одеса: Фенікс, 2015. 576 с.
128. Мінченко С. І. Запобігання невиконанню судових рішень у контексті реформування кримінальної юстиції України *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 9–15.
129. Мірошніченко С. С. Злочини проти правосуддя: теоретичні і прикладні проблеми запобігання та протидії: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2012. 40 с.
130. Мірошніченко С. С. Злочини проти правосуддя : теоретичні і прикладні аспекти запобігання та протидії: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. К., 2012. 421 с.
131. Мірошніченко С. С. Система злочинів проти правосуддя потребує упорядкування. *Часопис Академії адвокатури України*. 2012. № 1 (14) URL: <http://e-pub.aau.edu.ua/index.php/chasopys/article/viewFile/372/393>. (дата звернення: 11.01.2019 р.).
132. Мірошніченко С. С. Класифікація злочинів проти правосуддя. Питання боротьби зі злочинністю. *Вісник Національної академії правових наук України*. № 2 (69). 2015. С. 237–246.
133. Моніторинг доступності, ефективності та неупередженості правосуддя в Україні / Центр суддівських студій; Рада суддів України; Державна судова адміністрація України. *Вісник Центру суддівських студій*. 2014. № 15. URL: <http://www.judges.org.ua/article/visnik16.pdf>. (дата звернення: 11.01.2019 р.).
134. Моніторинг стану незалежності суддів в Україні (2014 рік) / за ред. А. Г. Алексєєва / Центр суддівських студій. К.: Адеф, 2014. 88 с.
135. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. Станом на 20 січня 2018 року. / за заг. ред. В. В. Галуцька. Київ: Видавничий дім «Професіонал», 2018. 784 с.
136. Науково-практичний коментар до Закону України «Про запобігання корупції» / наук. ред. М. І. Хавронюк. К.: Ваїте, 2018. 472 с.
137. Науково-практичний коментар до Закону України «Про запобігання корупції» / О. А. Банчук, О. О. Дудоров, В. В. Луцик, В. П. Попович, О. В. Сорока, М. І. Хавронюк; наук. ред. М. І. Хавронюк. К.: Ваїте, 2018. 472 с.
138. Науково-практичний коментар Закону України «Про запобігання корупції» / Н. О. Армаш, Т. О. Коломоєць, Д. В. Приймаченко, В. В. Шаблистий та ін.; за заг. ред. Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 588 с.
139. Науково-практичний коментар Закону України «Про запобігання корупції» / В. С. Ковальський, О. І. Миколенко, Є. Л. Стрельцов, О. І. Клименко. К.: Юрінком Інтер, 2019. 380 с.

140. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. К.: Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.

141. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2018. 1368 с.

142. Нечинний К. К. Естонської Республіки Естонія. URL: <https://www.legislationline.org/ru/documents/id/20081> (дата звернення: 20.09.2018 р.).

143. Общая теория права: Курс лекций / В. К. Бабаев, В. М. Баранов, П. П. Баранов и др.; под общ. ред. В. К. Бабаева. Нижний Новгород: Нижегородская высшая школа МВД РФ, 1993. 544 с.

144. Охріменко І. В. Щодо особливостей виконання судових рішень про стягнення коштів з державних органів, державних підприємств, установ, організацій та місцевих бюджетів. URL: <http://www.atomprofspilka.info/news/11102201434>. (дата звернення: 11.01.2019 р.).

145. Павликівський В. І. Мета як обов'язкова ознака перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. *Науковий вісник Харківського державного університету*. 2014. Випуск 3. Том 3. С. 80–84.

146. Панов М. І. Проблеми методології формування категоріально-понятійного апарату юридичної науки. *Проблеми законності*. 2014. Вип. 126. С. 3–13.

147. Панов М. І., Гуторова Н. О. Методологічні засади дослідження проблем Особливої частини кримінального права. *Проблеми боротьби зі злочинністю*. 2009/100. С. 291–304.

148. Панов М. М. Кримінальна відповідальність за незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків: монографія. Харків: Право, 2009. 184 с.

149. Пащенко О. О. Криміналізація та соціальна обумовленість. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 1 (8). С. 41–76.

150. Пащенко О. О. Соціальна обумовленість закону про кримінальну відповідальність: монографія. Харків: Юрайт, 2018. 446 с.

151. Пенітенціарний кодекс Естонської Республіки. URL: <https://v1.juristaitab.ee/sites/www.juristaitab.ee/files/elfinder/ru-seadused/%D0%9F%D0%95%D0%9D%D0%98%D0%A2%D0%95%D0%9D%D0%A6%D0%98%D0%90%D0%A0%D0%9D%D0%AB%D0%99%20%D0%9A%D0%9E%D0%94%D0%95%D0%9A%D0%A1%2015.07.2018.pdf> (дата звернення: 20.09.2018 р.).

152. Пионтковский А. А., Ромашкин П. С., Чхиквадзе В. М. Курс советского уголовного права в шести томах. Москва: Наука, 1970. Т.2. 516 с.

153. Плашовецький О. А. Поняття віку особи та його диференціація в кримінальному прав. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. Вип. 10. С. 389–392.

154. Пономаренко Ю. А. Штраф як вид покарання у кримінальному праві України (за результатами реформи 2011 р.): наук. нарис / наук. ред. Ю. В. Баулін. Х.: Право, 2012. 80 с.

155. Попович О. Принципи криміналізації: поняття, зміст та дотримання (на прикладі ст. 110-2 КК України). *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 4. С. 209–214.

156. Практикум з кримінального права України (Загальна частина): навчальний посібник / О. В. Ведмідський, В. Д. Людвік, В. Ф. Примаченко та ін.; за заг ред.. д.ю.н., доц. В. В. Шаблистого. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 352 с.

157. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06.12.2017 р. № 2227-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#n96>. (дата звернення: 06.02.2019 р.).

158. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 12.01.2019 р.).

159. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 03.05.2017 р.).

160. Романишин О. Р. Характеристика системи кримінально-правової охорони порядку виконання судових рішень у кримінальному провадженні. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 269–272.

161. Савченко А. В., Шуляк Ю. Л. Кримінальне право України. Загальна та особлива частини (у схематичних діаграмах): навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2015. 312 с.

162. Савченко В. О. До питання щодо визначення безпосереднього об'єкта та предмета ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі (ст. 389 КК України). *Науковий вісник Херсонського держ. ун-ту. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 4. Т. 3. С. 45–48.

163. Севрюков В. В., Полегенька О. Р. Наукові та практичні погляди щодо визначення суб'єкта злочину у кримінальному праві України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С.289–293.

164. Середа А. М. Історія держави і права України. Частина І: навчальний посібник. Запоріжжя: ФОП Зеленкевич Л. П.; Суми: Університетська книга, 2010. Ч. 1. 332, [4] с.

165. Сокурєнко О. М. Щодо питання об'єкта злочину, передбаченого ст. 390 Кримінального кодексу України. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 10. С. 112–116.

166. Статистична інформація // Генеральна прокуратура України: офіційний веб-сайт. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>. (дата звернення: 11.03.2019 р.).

167. Статути Великого князівства Литовського: У 3 т. Том II. Статут Великого князівства Литовського 1566 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса: Юридична література, 2003. 560 с., 2 арк. кольор. іл.

168. Статути Великого князівства Литовського: У 3 т. Том III. Статут Великого князівства Литовського 1588 року: у 2 книгах. Кн. 2 / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса: Юридична література, 2004. 568 с., 2 арк. кольор. іл.

169. Статути Великого князівства Литовського: У 3-х томах. Том I. Статут Великого князівства Литовського 1529 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса: Юридична література, 2002. 464 с., 2 арк. кольор. іл.

170. Стрельцов Є. Л. Об'єкт і кваліфікація злочинів. *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. № 1. С. 131–134.

171. Судова статистика // Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/insh/sudova_statystyka/ (дата звернення: 05.06.2018 р.).

172. Судова статистика за 2017 рік// Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/insh/sudova_statystyka/rik_2017 (дата звернення: 05.06.2018 р.).

173. Сухонос В. В., Сухонос В. В. Склад злочину: закон, теорія та практика: монографія. Суми; Університетська книга, 2018. 200 с.

174. Таганцев Н. С. О повторені преступлений. Исследование. С.-Петербург: Типографія правительствующаго Сената, 1867. 296 с.

175. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві: монографія. Харків: Право. 2016. 256 с.

176. Тертична А. А. Відповідальність за невиконання судового рішення в окремих джерелах (пам'ятках) кримінального права на теренах України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 1 (22). С. 198–202.

177. Туляков В. О., Макаренко А. С. Призначення покарання. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1 (1). С. 208-227. URL: http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/1/13.pdf. (Дата звернення 10.02.2018 р.).

178. Туляков В. О., Мирошниченко Н. А., Балобанова Д. О. Кримінальне право України. Загальна частина: текст лекцій: Закон. Злочин. Відповідальність. НУ ОЮА. Одеса: Юридична література, 2014. 128 с.

179. Уголовный кодекс Грузии URL: <https://matsne.gov.ge/ka/document/download/16426/143/gu/pdf> (дата звернення: 20.09.2017 р.).

180. Уголовный кодекс Республики Беларусь URL: http://etalonline.by/?type=text®num=НК9900275#load_text_none_1_ (дата звернення: 12.09.2017 р.).

181. Уголовный кодекс Республики Таджикистан от 21 мая 1998 года № 574 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 03.08.2018 г.) // Параграф. База данных: Юрист. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30397325#pos=3432;-24 (дата звернення: 03.10.2018 р.).

182. Уголовный кодекс Республики Узбекистан URL: http://www.lex.uz/pages/GetAct.aspx?lact_id=111457 (дата звернення: 11.10.2017 р.).

183. Уголовный кодекс У.С.С.Р. в редакции 1927 г. (с изменениями по 1-е июня 1928 г.) 4-е официальное издание. Юридическое Издательство Наркомюста УССР. Х., 1928. 79 с.

184. Уголовный кодекс УССР с измен. и дополнениями по 1-ое ноября 1924 г. и с алфавитным указателем. Юридическое Издательство Наркомюста У.С.С.Р. Х., 1924. 73 с.

185. Українська кримінологічна енциклопедія / за заг. ред. В. В. Чернея, В. В. Сокурєнка; упоряд. О. М. Джужа, О. М. Литвинов. Київ: Харк. нац. ун-т внутр. справ; Нац. акад. внутр. справ, Кримін. асоц. України, Золота миля. 2017. 804 с.

186. Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник / П. С. Берзін, Т. А. Денисова, О. О. Дудоров, В. С. Ковальський, В. О. Навроцький; ред.: В. О. Навроцький. К.: Юрінком Інтер, 2013. 711 с.

187. Уложение о наказаниях уголовныхъ и исправительныхъ. СанктПетербургъ: Типография Второго Отделения Собственной Его Императорскаго Величества Канцелярии, 1845. 916 с.

188. Ус О. В. Теорія та практика кримінально-правової кваліфікації: лекції. Харків: Право, 2018. 368 с.

189. Фоменко М. В. принципи криміналізації перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій (ст. 170 КК України). *Форум права*. 2017. № 2. С. 130–135.

190. Фріс П. Л. Криміналізація і декриміналізація у кримінально-правовій політиці. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1. (2). С. 19–28.

191. Хавронюк М. І. Наукове осмислення правової доктрини та кримінального законодавства зарубіжних країн. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1 (1). С. 298–347. URL: http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/1/17.pdf. (дата звернення: 11.10.2017 р.).

192. Хрестоматія з історії держави і права України: у 2-х т.: навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / за ред. В. Д. Гончаренка. Вид. 2-ге, перероб. і доп.: Том 1: З найдавніших часів до початку ХХ ст. / Уклад. В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. 472 с.

193. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 19.01.2019 р.).

194. Чернова Н. В. Систематичність у складі використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 427–432.

195. Чорна О. В. Досвід країн пострадянського простору у сфері криміналізації злочинів, пов'язаних із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Випуск 3, том 2. С. 118–123.

196. Чорна О. В. Кримінальна відповідальність за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або не проходження програми для кривдників в Україні. *Jurnalul juridic national: teorie si practica: nauково-практичний журнал Республіки Молдова*. 2018. №2-2 (30). С. 142-145.

197. Чорна О. В. Кримінально-правове забезпечення виконання рішень суду у кримінальному провадженні як об'єкт наукового дослідження. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 3 (14) С. 217–226.

198. Чорна О. В. Об'єкт злочинів, пов'язаних із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Дніпропетровського*

державного університету внутрішніх справ: збірник наукових праць. 2017. № 3. С. 265–272.

199. Шаблистий В. В. Спроба критичного переосмислення суспільної небезпечності злочину, проступку, правопорушення. *Актуальні проблеми кримінальної відповідальності: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 10-11 жовтня 2013 р.* / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2013. С. 225–230.

200. Шаблистий В. В. Суспільна небезпека (небезпечність) у кримінальному праві в епоху постмодерну. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2015. № 3 (11). С. 112–124.

201. Шаблистий В. В. Теоретико-прикладні засади кримінально-правового забезпечення безпеки людини в Україні: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2016. 36 с.

202. Шаблистий В. В., Галемін О. А. Кримінальна відповідальність за хуліганство, пов'язане з опором особам, наділим владними повноваженнями під час виконання службових обов'язків чи іншим громадянам, що припиняли хуліганські дії: монографія. за заг. ред. д.ю.н., доц. В. В. Шаблистого. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 164 с.

203. Шепітько М. Кримінально-правовий підхід до розуміння поняття правосуддя. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2015. № 3 (82). С. 126–133.

204. Шигаль Д. А. Основні елементи теорії історико-правового порівняльного методу. *Правова доктрина – основа формування правової системи держави: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю НАПрН України та обговоренню п'ятитом. моногр. «Правова доктрина України», Харків, 20–21 листоп. 2013 р.* Харків: Нац. акад. прав. наук України, 2013. С. 179–183.

205. Шульга А. М. Соціальна обумовленість встановлення кримінально-правової заборони забруднення або псування земель. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2006. № 32. С. 11–20.

206. Яворська В., Тимошук Ю. Об'єктивна сторона злочинів проти конституційних основ національної безпеки України (ст. 109, 110 КК України). *Юридичний вісник.* 2014. № 2. С. 139–142.

207. Ярмыш Н. Н. Теоретические проблемы причинно-следственной связи в уголовном праве (философско-правовой анализ): монография. Харьков: Право, 2003. 512 с.

208. Яценко А. М. Застосування заходів кримінально-правового характеру: монографія. Х.: НікаНова, 2014. 388 с.

209. Ященко А. М., Куц В. М. Примирення учасників кримінально-правового конфлікту (кримінально-правовий й аспект): монографія. Х.: Юрайт, 2013. 328 с.

210. Ященко С. О. Суб'єкт злочину, передбаченого ст. 389-1 КК України. *Науковий Вісник Ужгородського національного університету. Серія Право.* 2015. № 35. Т. 3. С. 117–122.

SUMMARY

Shablystyy Volodymyr, Chorna Oksana. Criminal liability for non-enforcement of court decision in criminal proceedings.

The book has improved theoretical provisions of criminal law in terms of liability for non-enforcement of court decisions in criminal proceedings, and worked out directions of improvement of articles 389¹, 390, 390¹, 391 of the Criminal Code of Ukraine and relevant law enforcement practice.

The historical and legal analysis and the genesis of legislation on criminal liability for crimes related to non-enforcement of court decisions in criminal proceedings have given grounds for distinguishing the following stages of development of this legal phenomenon in the territory of today Ukraine:

1) period of Ancient Rus (VI – middle of the XIV century.). At that time there was no criminal liability enshrined in legal rules for acts related to non-enforcement of court decisions in criminal proceedings, however the birth of a powerful state and the publication of the first important legislative acts laid the foundations for the further appearance of the these rules;

2) Lithuanian-Rus period (XIV-XVII centuries). The main rules of this period were, of course, the Statutes, which established legal liability for non-enforcement of court decisions. First of al, the legislator use sanctions to those who did not pay fines. It should be noted that there was no clear distribution of law into branches (as a consequence, litigations were also general);

3) Russian-Hungarian period (XVIII – beginning of XX century.). At these times there is a division of law into branches, and establishment of criminal liability for certain acts related to non-enforcement of court decisions in criminal proceedings;

4) Soviet period (beginning of the twentieth century – 1991). By 1960-th there is a legal degradation in terms of establishing criminal liability for crimes related to non-enforcement of court decisions in criminal proceedings, connected with the departure from the progressive, at that time, Articles of the 1903, and quick, and sometimes thoughtless, attempts to create their own criminal codes. With the adopting of the Criminal Code of 1960 the situation is diametrically changing – the criminal law is in the stage of gradual development (especially in terms of establishing criminal liability for these acts);

5) independence (today) period. It is characterized by the revision of previous rules that established criminal responsibility for acts related to non-enforcement of court decisions and the emergence of a number of new ones (initially – within the framework of the Criminal Code of 1960, and since 2001 – the current Criminal Code of Ukraine). To date, the Criminal Code of Ukraine included the largest in

the history of the number of articles regulating this issue (it is a question of criminal liability for non-enforcement of court decisions exclusively in criminal proceedings).

Consideration of the social condition of criminal liability for non-enforcement of court decision in criminal proceedings has allowed to assert that acts related to non-execution of court decisions in criminal proceedings correspond to the basic principles of criminalization (social danger, necessity of influence with criminal legal measures, taking into account possibilities of criminal justice system in counteracting one or another form of anti-social behavior and as their component is the availability of material resources for the realization criminal legal prohibition, the proportionality of the positive and negative effects of criminalization), and the establishment of criminal liability for them is a socially determined decision.

The study of the post-Soviet countries experience in criminal legal support of protection of the established procedure for the proper enforcement of court decisions in criminal proceedings has proved that the generic object in most countries is justice, and the direct object is the established procedure for proper execution of sentences, rulings, decrees and penalties imposed by them. The author has found out that only the Criminal Code of Ukraine contains criminal liability for non-enforcement of the European Court of Human Rights decisions. The objective part is often complicated by the indication of such an appraisal concept as malice – a malicious or especially malicious non-enforcement of court decision. In the vast majority of crimes there is a formal composition. The crimes committers are either convicted to certain types of punishment or other criminal-law measures of influence, or officials. The subjective part in the form of intent, the type of intentions are direct ones: the person is aware of the fact of non-enforcement of court decision and wants to do so. Concerning the punishment and other measures of a criminal nature their complete diversity and the absence of any system nature should be indicated.

The authors have determined the object of *corpus delicti* related to non-enforcement of a court decision in criminal proceedings – the procedure for proper execution of sentences, decisions and orders of the court and the punishment imposed by it or other measure of criminal legal influence. The object of the crime stipulated in art. 3901 of the Criminal Code of Ukraine is an established procedure for the proper execution of sentences, rulings and decisions of the court and the punishment imposed by it and additional restrictive measures if they are used.

The subject of crimes related to non-enforcement of court decisions in criminal proceedings (articles 382, 389, 3891, 390 of the Criminal Code of Ukraine) are: 1) for art. 382 of the Criminal Code of Ukraine is a court decision issued in criminal proceedings came into force; 2) for art. 389 of the Criminal Code of Ukraine – in the form of evasion from the payment of a fine and the serving of corrective labor, there are money to be paid by a convicted person after court sentence; 3) for art. 3891

of the Criminal Code of Ukraine is reconciliation agreement or recognition of guilt, the conditions of which are not executed; 4) for art. 390 of the Criminal Code of Ukraine is the absence of subject of a crime, since the convict violates the terms of serving a sentence in the form of restraint of freedom or in the form of imprisonment. This procedure is established by other rules; 5) for art. 390¹ of the Criminal Code of Ukraine is a court decision which entered into force in a criminal proceeding on the use of restrictive measures, restrictive regulations or referral to the program for abusers.

Description of the objective part *corpus delicti* related to non-enforcement of the court decision in criminal proceedings made it possible to assert that socially dangerous acts related to non-enforcement of court decisions in criminal proceedings are crimes with a formal composition. Crime stipulated in art. 382 of the Criminal Code of Ukraine (concerning non-enforcement of a court decision in a criminal proceeding) is committed by way of inaction. Crime stipulated in art. 389 of the Criminal Code of Ukraine can be committed only by way of inaction – this is typical only in case of evasion of the convicted person from fine payment. Other acts (evasion from serving a sentence in the form of deprivation of the right to occupy certain positions or engage in certain activities, evasion of the convicted person from serving a sentence in the form of public or corrective labor) are both through action and inaction. Crime stipulated in art. 390 of the Criminal Code of Ukraine may be committed both by action and inaction. Also a mandatory feature of this socially dangerous act is the place (restriction or imprisonment).

The authors have found out that the crime provided for in art. 390¹ in the context of failure to comply with a court decision in a criminal proceeding manifests itself in the non-fulfillment of restrictive measures stipulated in article 90¹ of the Criminal Code of Ukraine and in theory can be committed both through action and inaction.

Analysis of attributes of the committer of crimes related to non-enforcement of a court decision in criminal proceedings has testified that the subject of a crime stipulated in art. 389¹ of the Criminal Code of Ukraine is a person who has been convicted by a judgment on the basis of an agreement on reconciliation or on the recognition of guilt party that entered into force for committing a crime prohibited exclusively with respect to such a convicted person; the committer of the crime stipulated in art. 390¹ of the Criminal Code of Ukraine, since January 11, 2019, there is one spouse or ex-spouse or other person with whom the perpetrator is in family or intimate relations and has reached the age of 18 years.

The authors have exposed the subjective part of *corpus delicti* related to non-enforcement of a court decision in criminal proceedings: the mandatory feature of the subjective part of crimes related to non-enforcement of court decisions in criminal proceedings is the fault expressed in the form of intent, the kind of intent is direct one. Regarding the crime stipulated in art. 390¹ "Non-observance restrictive

measures, restrictive regulations or non-passing the program for offenders" there is a point of view that the subjective part of the crime in the form of non-observance restrictive measures, restrictive regulations or non-passing the program for the offenders is characterized by direct or indirect intention, but it is contrary to the criminal legal science provisions that crimes with a formal composition are committed exclusively with direct intent.

The authors have formulated proposals on the improvement of the legislation in the area of the protection of the established procedure for the proper execution of sentences, rulings and orders of the court and punishments imposed by it or other measures of criminal legal influence and relevant law enforcement practice as follows:

- part 5 of art. 52 of the Criminal Code of Ukraine is to state in such wording: the evasion from the punishment imposed by a court decision shall result in the liability stipulated in articles 389, 389¹, 390 and 390¹ of this Code.

Art. 390¹ is proposed to be worded as follows:

"Article 390¹. Non-observance of restrictive measures, restrictive regulations or non-passing the program for a person who has committed domestic violence or gender-based violence.

An intentional non-observance of restrictive measures stipulated in article 91-1 of this Code or intentional non-observance of restrictive regulations or the intentional evasion of the program for a person who committed domestic violence or gender-based violence in respect of which such measures have been applied by a court, shall be punishable by arrest for a term up to six months or restraint of freedom for a term up to two years."

Keywords: crime, corpus delicti, punishment, security measures, liability, non-enforcement, inaction, evasion, court decision, legal nihilism, criminal proceedings.

Наукове видання

Українською мовою

Шаблистий Володимир Вікторович

Чорна Оксана Василівна

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА НЕВИКОНАННЯ РІШЕННЯ СУДУ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Монографія

Видання друкується в авторській редакції

Відповідальний редактор *Біла К. О.*
Оригінал-макет *Шаблистий В. В., Біла К. О.*
Технічний редактор *Олексенко Н. С.*
Дизайн обкладинки *Дем'янчук М. О.*

Здано до друку 23.03.20. Підп. до друку 10.04.20. Формат 60x84^{1/16}.
Ум. друк. арк. 9,8. Тираж 90 пр. Зам. № 0420-03/1.

Видавець та виготовлювач СПД Біла К. О.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК № 3618 від 06.11.09

Надруковано на поліграфічній базі видавця Білої К. О.
Україна, 49000, м. Дніпро, пр. Д. Яворницького, 111, оф. 2

+38 (099) 7805049; +38 (067) 2100256

www.impact.dp.ua

e-mail: impact.dnepr@gmail.com